

AZ IFJÚKOR LÉLEKTANA (SCIENTIA AMABILIS)

ÍRTA

STUHLMANN PATRIK DR.

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1933

Nihil obstat.

Dr. Nicolaus Töttössy,
ensor dioecesanus.

Nr. 2452.

Imprimatur.

Strigonii, die 22. Augusti, 1932.

Dr. Stephanus Breyer,
eppus, vic. gén. ad int.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t.
Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

BEVEZETÉS.

ALAMIKOR a növénytant nevezték ezzel a latin névvel, ma pedig a gyermekpszichológiát hívják így. A botanika valóban szeretetreméltó tudomány, mert a növényekkel, a bájos virágokkal, ezek sajátosságaival, természetével, rendeltetésével foglalkozik. Ritka az a tanuló, akinek kedvelt tárgya ne volna a növénytan. Ilyeténképpen vagyunk a gyermekre vonatkozó tudománnyal is. Ennek is olyan vonzó a tárgya, mint amazé. Igazsága van egyik nagy szépíróknak, amikor így beszél: A gyerek az öröm, a reménység. Gyenge testében van valami virági; ártatlan lelkében van valami égi; egész kedves valója olyan nekünk, mint a tavaszi vetés: ígéret és gyönyörűség. Az apa magamagát látja újra fejlődni benne. Elmúlt ideje mintha feltámadt volna s a lába előtt játszódik le újra. Az anya is a saját életét látja új életté válva. Nagy és szép csoda ez. Ha nem volna semmi hit a földön, ha az Isten neve és fogalma nem sugárzott volna soha alá erre a földi világra, az első gyermek magával hozná azt születésében és átadná az anya lelkének. Hitetlen férfi volt és lesz mindig, de hitetlen anya, ez nem volt és nem is lesz soha. (Gárdonyi: Két Katicabogár.)

Így van valóban. Ám a gyermek nem csupán az apának és mamának gyönyörűség, hanem az a valódi nevelőnek is. A kertésznek nagy öröme az, ha feltáruznak előtte növényeinek sajátosságai, ha palántái, fái fejlődnek, nőnek, rügyeznek, leveleznek, virágoznak, gyümölcsöt hoznak.

hogyne volna akkor boldogsága a lelkek kertészének, a pedagógusnak, ha kis tanítványaival eredményesen foglalkozik, ha tulajdonságait megismeri. A gyermekkel foglalkozó tudomány kétségtelenül «scientia amabilis».

A nevelés sikere ennek a tudománynak az ismeretét okvetlen megköveteli. Az a kertész nem juthat sokra, aki növényeinek a természetét nem tanulmányozta, hanem csak találomra csinál mindent. Az a pedagógus is sok csalódásnak és keserűségnek lesz kitéve, aki a gyermeki lélek szeretetreméltó tanaiban járatlan. Nem mondom én azt, hogy ez minden, hogy ez egymagában teljesen elég, a nevelőnek tudnia kell azokról az ideálokról is, amelyek megközelítettése a feladata, birtokában kell lennie azoknak az eszközöknek is, amelyek céljához segítik, de a gyermek, az ifjú belső világának, fejlődési törvényeinek ismerete nélkül sötétben bukdácsol.

Azt mondják, hogy aki ehhez az ismerethez kíván jutni, tanulmányozza a pszichológiát, az elemi és a típusok pszichológiáját, a pszichoanalízist, a lélekelemzést, a szóbeli és írásbeli ankétok idevágó adatait, a gyermekek és ifjak kedvenc olvasmányait, művészi alkotásait, naplóit, költeményeit, önéletrajzait, az örökléstant, a patológiát, az etnológiát, ennenmagát és foglalkozzék sokat szeretettel a fiatalsággal. Ennenmagát azért tanulmányozza, mert az ért meg mást, aki magát jól ismeri. Shakespeare azért lehetett «myriad minded man», mérhetlen értelmű ember, mások lelkét csodálatosan feltáró elme, mert a maga benső világának minden mozzanatával tisztában volt.

Ezek csakugyan mind eszközei a zsenge és a serdülő lélek rejtelmeibe való behatolásnak, de ez a behatolás egyáltalán véve nem könnyű munka. A fiatalság szelleme tele van ellentétes vonással. E. Spranger (Psychologie des Jugendalters) találóan állapítja meg, hogy együtt van ott a túlzó energia s a kimondhatatlan lustaság, a jókedv

és az önmegtágadás, a nemesség és a hitványság, a társas hajlam és a visszavonultság, a tekintélytisztelet és a forradalmi radikalizmus. Mindenre van anyag a pubertásban. Általános jellemzésében ezért találunk oly nagy eltérésekre a különböző írónál.

Stanley Hall a fiatalokat ártatlanoknak mondja, mint az angyalokat, büszkékné, mint a hercegeket, bátraknak, mint a hősoket, hiúknak, mint a pávákat, makacsoknak, mint a szamarakat, fékteleneknek, mint a csikókat, ingerlékenyeknek, mint az ifjú leányokat. Shakespeare egy öreg ember szájával már másképp nyilatkozik. «Az szeretném, ne legyen semmi életkor a 10. és a 23. év között, vagy pedig, hogy a fiatal emberek átaludnák ezt az egész időt, mert verekedéssel, lopással, erkölcstelenséggel és az öregekre nézve undorral van tele.» W. de Witt Hyde, amerikai pedagógus, sok társának a véleményét így fejezi ki a fiúkról: Boys are by nature slovenly, gluttonous, intemperate, mischievous, lazy, extravagant, cowardly, dishonest, untruthful, dilatory, disorderly, vulgar, ill-mannered, contentious, treacherous, conceited, licentious, vindictive, murderous, selfish. A fiúk a természetétől mocskosak, falánkok, féktelenek, csintalanok, lusták, szélsőségesek, gyávák, csalók, hazugok, halogatók, rendetlenek, közönségesek, rossz modorúak, vetélkedők, árulók, elbizakodottak, szenvedélyesek, bosszúállók, vérszomjasak, önzők. Nincs azonban ezek között a hibák között egy sem, mondja, amelyekben a jövőt illetőleg valami kecsegtető mozzanat, valami értékes vonás ne lappangana. Horatius is inkább a gyarlóságokat hangsúlyozza, amikor azt írja az ifjak jellemzéseképp: Nevelőjük távollétében örülnek a lovaknak, a kutyáknak, a napsugaras pázsitos gyepnek, viaszként hajlíthatók a bűnre, makacsok az intelmekkel szemben, mitsem törődnek a haszonnal, pazarlók, fennhéjázok, szenvedélyesek és állhatatlanok.

Legyen bárhogy is, a nevelt tulajdonságainak, hajlaimainak, tendenciáinak ismerete nélkül az iskola fáradozásait kellő siker nem fogja koronázni.

Az ember életében általában csecsemőkort, gyermekkort, serdülőkort, ifjúkort, férfikort, öregkort és aggkort szoktak megkülönböztetni.

A csecsemőkort tart az első fogak megjelenéséig, a gyermekkor a 12. évig, a serdülés (pubertás) magában foglalja a középiskola középeveit a 16. életévig, az ifjúkort némelyek a 24. évig tolják ki, a férfikor az 50. évig húzódik, utána az öregkor, majd pedig az aggkor következik. Nekünk tehát a középiskolában gyermekekkel, serdülőkkel és ifjakkal van dolgunk, jellemvonásaikkal ennél fogva okvetlen tisztában kell lennünk.

I.

A test, az érzéklés s az emlékezet fejlődése.

Ezek a vonások lehetnek testiek és lelkiek, amelyeket főleg Linus Bopp nyomán a következőkben tárom fel. (Das Jugendalter u. sein Sinn.)

A gyermeknél a magassági és szélességi növés periodikus. Egyszer az egyik, másszor a másik erősebb, de teljesen egyik sem szünetel soha. A fiúk éppen úgy, mint a leányok, először az 5. és 7. év között nyúlnak erősen. A második nyúlás a leányoknál 11—14. év között, a fiúknál 13—16. év között következik be, a fiúknál tehát a szélességi növés tovább tart. A második nyúláshoz csatlakozik bizonyos idő múlva a harmadik és a testi fejlődés a 20—22. évvel, olykor a 25—30. évvel befejeződik.

A leány nemi érettsége faj, klíma, társadalmi osztály és életmód szerint változó. Délen 13 éves korban, északon a 16—17 éveseknél, nálunk pedig a 14—15 éveseknél következik be. A fiúknál a szekundér nemi jelek, mint pl. a serkedző bajusz, a második nyúlás periódusában jelentkeznek. A 15 éveseknél változik a hang. A harmadik szélességi növésben tágul a váll s a mell. A nemi érettség náluk átlagban két évvel később jelentkezik, mint a leányoknál.

A test normális kifejlődéséhez az összes mirigyek harmonikus együtthatása szükséges. Nagy jelentősége van itt a pajzsmirigynek, a thymus-mirigynek, amely a légcső mögött van, aztán a csira- és nemi mirigyeknek. A pajzsmirigy a magasba növést befolyásolja. Nélküle törpék alakulnak. A helytelenül fejlett pajzsmiriggyel függ össze az infantilizmus is. A csira- és nemi mirigy nemcsak a faj-

fenntartás szolgálatában áll, hanem a test felépítésének és fenntartásának a szolgálatában is. A női csírasejtek (800.000) $\frac{7}{8}$ része ezt az utóbbi munkát végzi.

Befolyása van a gyermek testére az évszaknak is. Az ősz és a tél erősíti a testi életet. Októbertől januárig a fizikai munkateljesítmény nagyobb. Magasabb, súlyosabb lesz a gyermek. Áprilistól júliusig ismét beáll ez a fokozott testi tevékenység.

A fizikum egészséges fejlődése az érés ideje alatt erőérzetet, bátorságot, önbizalmat ad. Ám megesik, hogy ez az erőérzet szellemi tehetetlenséggel, valláserkölcsi elvetemültséggel kapcsolódik, míg a testi gyöngeség benső meg erősödéshez vezet. A testi hibák gúnyos, kicsinylő kezelése a nevelők részéről a kevesebb értékűség lesújtó érzetét szülheti.

A pubertás, még ha normális lefolyású is, betegség. Ideges ingerlékenységgel, lehangoltsággal kapcsolatos. Ezt az ingerlékenységet fokozhatja a helytelen táplálkozás, pl. a sok húsevés, az időelőtti alkohol- és nikotínélvezet. Az ifjúság bor nélkül is részegség.

Hogy minden kultúra factotumja a libidó, a kéjvágy volna, amint azt Freud tanítja, nem igazolható. A nemi érettség nem esik össze teljesen a szellemi érettséggel, különösen nem a vallási kifejlődéssel és elmélyüléssel. Ez amazt megelőzi vagy követi. A szellemi érettség még tart, mikor a nemi már régen elvégződött.

Az érzéklés kifejlődésében érdekes az a jelenség, hogy a gyermek az elemi iskoláig a dolgok egészét szintétikusan fogja fel. Egyes vonások megjegyzésére korlátolt mértékben képes. Ám a megfigyelés hiányait kitölti képzelete. Résztét érez a kő iránt, hogy mindig egy helyben van és máshová viszi, hogy újakat lásson. Ezért tud bármivel játszani. Ennek a másokba való beleélés képességének nagy szociális jelentősége van. A gyermek befolyásolható, szuggerálható, viaszként hajlítható.

A 8—9. évben elkövetkezik az analitikus fejlődési fokozat. A zsenge elme a részletekhez tapad. Egy házba pl. kulcslyukat rajzol és ez neki a legfontosabb. A 13. évben kezdődik a második szintétikus fok, amikor realiztikusan foglalja össze a részleteket.

A pubertás ideje az érzéklés megerősödését és élesedését jelenti. A fantázia, az álom színes világát felváltja a valóság szürkesége. A befolyásolhatóság, a szuggerálhatóság, a nevelhetőség kevesbedik.

A valóságérzék azzal a veszedelemmel jár, hogy csupán a kézzel foghatót, a mérhetőt hiszi valónak, a többi mind mese szerinte és hogy könnyen érzékiséggé válik.

A tananyag gyors és biztos felvételének képessége a fejlettebbeknél különb, mint a gyermekeknél, ám a megtanultak tartós megőrzésében különösen a xo—14. év közöttieké az elsőség. A pubescens már az értelmes tanulás felé közeledik, bár nehéz még neki.

íme, a scientia amabilis néhány adata, amelyek már útbaigazítást, okulást nyújtanak a nevelőnek tanítványai kezelésében.

A mi deákjainknál tehát a második nyúlás főleg a 13—16. évben jelentkezik. Különösen ekkor sem a táplálékban, sem a pihenésben, sem a kíméletes kezelésben nem szabad hiánynak lenni.

Ha januártól ápriliséig és júliustól októberig a test ereje és teljesítménye kevesebb, mint máskor, akkor az említett hónapokban a fizikummal szemben nem támaszthatjuk azokat az igényeket, mint a többi hónapban.

Ha a gyermek alakíthatóbb, szuggerálhatóbb, nevelhetőbb, mint a serdülő, a hajlítás, idomítás nagyjelentőségű munkáját lényegében amannál kell elvégeznünk. Nap-nap mellett tapasztaljuk, hogy amely tanulónál a mama elhanyagolta a zsenge években az engedelmességre szoktatást, aki úgy nőtt fel, mint az erdőn a gomba, annál a középiskolai nevelés szerfölött megnehezül.

Ha a normális lefolyású pubertás is betegség, amely tele van ingerlékenységgel, tagadással, lehangoltsággal, akkor a pubescensek engedetlenségét, kíméletlenségét, a regulákkal való szembezállását, ennenmagukban felháborító nyilatkozatait, amelyek a nevelőt illetik, nem kell igen tragikusan vennünk. A tekintélynek tekintélynek kell maradni előttük mindig s ha olykor megfelelőnek magukról, el kell venniök büntetésüket, de nem szükséges elkeserednünk, mert rövidesen eljön az idő, amikor a legkihívóbb viselkedésű is a legnagyobb hálával és szeretettel gondol derék tanárjára, szellemi apjára. A tagadás korszakát az igenlésé váltja fel.

Ha az emlékező-, megtartóképesség a 10—14. év közöttiekénél a legkülönb, akkor erről a memoriterek tanításánál nem szabad megfelelőznünk.

Ha a serdülő hajlamossá lesz az érzékiségre, ha azt hiszi, hogy csupán az van, ami fogható, mérhető és érzékelhető, arra a fontos tényre kell figyelmét ráterelnünk, hogy az érzékek kizárólagos szolgálatával célt nem érünk, hogy így csömörhöz, életundorhoz, létünk céltalanságának felismeréséhez jutunk. Éreztetni kell vele, hogy az érzéki világon kívül valami hatalmas szellemnek is nyoma van a mindenségben, hogy az érzékeink előtt feltáruló szépség valami végtelen szépnek, a szívünket megdobogtató jószág valami határtalan jónak s a földi világban megnyilvánuló erők valami fenséges hatalomnak az árnyékai és megnyilvánulásai.

II.

A képzelet, figyelem, értelem kialakulása.

Az emlékezet s a képzelet között azt szokták a fő különbségnek mondani, hogy amaz hű, emez pedig nem hű. A dolog aligha van így. Az emlékezeti kép sem lehet

teljesen hűs a képzeleti képben is vannak mindig való elemek. A legfontosabb különbség inkább az közöttük, hogy emlékezni csupán arra lehet, amit magam éltem át, a képzelet pedig ezt a korlátot nem ismeri.

Az ifjú fantáziája aktív, kritikai és szintétikus. Aktív, mert nem vezeteti magát gyermekként képzelete alkotásaitól, hanem ura azoknak. Kritikai, mert míg a gyermek összetéveszti a képzelt világot a valósággal, addig az ifjú már élesen szétválasztja a kettőt. Szintétikus, mivel ez a fantázia átfogó élet- és világfelfogáshoz segít.

A gyermek és az ifjú, ha gondolkodnak, inkább dolgokra eszmélnek, a felnőttek pedig szavakra. Olyanféle ezeknek az utóbbiaknak a szerepe a gondolkodásban, mint a számoké a matematikában. Ha számolunk, nem gondolunk a konkrét mennyiségekre, hanem pusztán a mennyiségek jegyeire. A felnőtt gondolkodásában is nem annyira a dolgok, hanem inkább a fogalmak szimbólumai, a szavak szerepelnek. Ha ügyet is vet a tárgyra, ennek a képe nem oly egyéni és konkrét, mint az ifjú dologképzele.

A 10—16 éves fiúk között sok az eidetikus típus, amely azzal a képességgel van megáldva, hogy a képzeletet a maguk érzéki életteljességében tudja felújítani. A belső képek, akár csak a hallucinációban, valóban látzanak. Egy német író említi, hogy a gyermekek korán gyűjtik erotikus benyomásaikat. Megfigyelik a két nem szexuális vonatkozású érintkezéseit, élményeiket megőrzik emlékükből és kihágásaikban reprodukálják azokat. Ezek az emlékek oly élénkek, mintha nem emlékek, hanem észleletek volnának. Az eidetikusoknak «Röntgen szemük» van, szokták találóan mondani. A művészet, a ruházkodás, a kirakat, az érzékiség felé hajló élet minden megnyilvánulása bőséges táplálékkal látja el fantáziájukat. «A pseudologia phantastica»-nál, a képzeletből eredő hazudozásnál beteges a fantázia.

A figyelem értelmünknek valami dologra való rászége-

zése. Az értelmi megismerés nélkülözhetetlen feltétele. A figyelőképesség erejével párhuzamos a felfogás, a megismerés ereje. A gyengeelméjű nem tud figyelni, a génie pedig jelentékeny mértékben nem más, mint hosszantartó, könnyű és mélyreható figyelem.

A figyelemben szerepe van az akaratnak, az érzelemnek, a képzeterőnek, a szervi feszültségnek s a szervi érzeteknek. Ezért fogják fel most ennek, majd annak.

Van önkéntes és önkéntelen figyelem, aktív és passzív figyelem, természetes és szoktatott figyelem, állandóbb és labilis figyelem, konstatáló, minőségi és elemző figyelem, szétterjedő és korlátozó figyelem. A tudósnak korlátozó figyelemre van szüksége, hogy megfeledezzen mindenről azon kívül, aminek a törvényeit kutatja, de a tanárnak a szétáradó figyelem képességével kell bírnia. Átöleli a jó tanár nemcsak a tárgyat, de az osztályt is, amelyben előad. Aki csupán amarra gondol, lehet kitűnő tudós, de nem lesz kifogástalan tanár. A legszebb s a legalaposabb fejtegetések is hiábavalók maradnak, ha a tanítványok könnyen megingó figyelmének a biztosítása nem sikerül. (L. Kornis Gyula: A lelki élet. III. k. 1919.)

A kisgyermek kevés tárgyra figyelhet egyszerre és olyan ez a figyelem, mint a szélről hányt-vetett hópehely, majd erre, majd arra irányul. Minden benyomásnak könnyen megnyerhető. Az elemi iskola vége felé és a serdülő korban a figyelem köre nő és gyarapszik az a képesség is, hogy egy tárgyra korlátozza magát. Ebben az időben már totalitásra és koncentrációra is törekszik.

A tanulók figyelmetlenségét nem kell okvetlen a jó akarat rovására írunk és haraggal kezelünk. A fiziológiai és pszichikai tényezők egész seregének lehet itt szerepe. Elég a vérszegénységre, az idegességre s az ezzel kapcsolatos gyors kifáradásra, a szoktatás hiányára, a sajátos természetre, a kellő előkészítés elmulasztására utalnom. Akadt már olyan leány, aki az iskolában nem

az előadott tárgyra, hanem a tanár előadásmódjára, kezére, hajára, tartására ügyelt.

Van-e orvosság a szórakozottság ellen?

Bizonyos fokig kétségtelenül van. Ám a tanuló jóakarata maga nem mindig elegendő. A figyelmetlenségnek, amint már említettem, fiziológiai okai is lehetnek és ebben az esetben, ha lehetővé kívánjuk tenni a figyelmet, előbb a szervezeti akadályokat keli kiküszöbölnünk. Aztán régi igazság, hogy «agnoti nulla Cupido». Az iránt nem igen érdeklődünk, amiből semmit sem tudunk. Így van a gyermek is. A tanárnak arra kell tehát törekednie, hogy valamit megértsen, valamit megtaníttasson vele, mert így értelmének lekötése könnyebben fog sikerülni. Hangsúlyozni kell, minő nagy érdeke neki a tanulás, a tájékozottság, hadd támadjon erős és tartós érzelem benne, amely szárnyrakelti a fantáziát, kiszínezi a jövő eshetőségeit és szívós figyelésre, komoly fáradozásra ösztökéli tanulóévei alatt.

Az iskolai figyelem akkor jó, ha spontán, tevékeny és összpontosító. Spontán akkor lesz, ha a növendék érzi, hogy az oktató megjelölte cél és út az övé, ha látja, hogy itt az ő javáról, az ő derék személyiségének a kialakításáról van szó elsősorban. Ténylegessé akkor válik, ha nem csupán receptív, hanem maga is dolgozik, összpontosítani pedig akkor fog, ha a tanítás magával ragadja és érdeklődésének központjába kerül.

Az ember lelki tehetségei nem ugyanabban az időben fejlődnek mindnyájan, ugyanabban a mértékben, hanem egyszer az egyik erősödik, másszor a másik. Úgy van ez itt is, mint az ének- és zenekarban. A hangok és a hangszerek különböző időben próbálnak, hogy aztán végül egyszerre szólaljanak meg mindnyájan.

Az elemi iskolás gyermek is képes már elvonni és fogalmakat alkotni, csakhogy képekben gondolkodik és fogalmainak szimbólumai a konkrét képzetek. Egy kis-

fiú arra a kérdésre, mi a bűn?, azt válaszolta: Ha a kenyert eldobjuk. Egy másiktól azt kérdezték: Mi az ész? Az, felelte, ba az ember kimelegedve nem iszik vizet.

Ernst Lau úgy véli, hogy egy 16 éves fiú teljesen kifejlett szellemi erővel rendelkezik és gondolkodása megerősödésének komoly következményei vannak.

Önérzetes lesz. Néhány igazságot talál és azt hiszi, hogy ezeket ő látta meg először. Később aztán észreveszi, hogy felfedezései nem újak vagy hogy nem is igazságok, hanem tévedések és így szerénnyé válik. Elveti a tekintélyeket. ő már nem szorul mankóra, nem szorul másra. Szellemi ereje kifejlett és autonóm életre kíván berendezkedni. Elég ideig volt már pórázon a maga irányítója, a maga ura akar lenni. Képes tényleg eljutni a világ gyökeréig, Istenig, de igen soknak elakadás a sorsa.

Különböző hajlam és környezet mellett az égjük az anyag, a másik a szellem mellett foglal állást, az égjük materialistává, a másik idealistává alakul. Akadnak közöttük panteisták, szkeptikusok, dialektikusok. Ezekben az utóbbiakban a megértés türelmetlen dühe dolgozik. Igazság kell nekik és nem vallás. «Heller und kálter#, világosabban és hidegebben a nietzschei jelszavuk.

Az éles logikából és dialektikából ered az ifjúság etikai rigorizmusa, amely minden fennállót hazugságnak, képmutatásnak bélyegez. A szemük nyitott és látják egészen közélről, hogy tőlük pontosságot, kötelességtudást rendet, engedelmességet, türelmet, szorgalmat, önfegyelmet, istenfélelmet, józanságot nem egyszer olyanok követelnek, akik pontatlanok, kötelességmulasztók, rendetlenek, engedetlenek, indulatosak, hanyagok, fegyelmeiknek, vallástalanok és italosak. Csoda-e, ha meginog bennük ily körülmények között a tekintélynek, a fennálló rendnek a tisztelete?

Ez az etikai rigorizmus rejt magában kétségtelenül értékes elemet, igazságra, idealizmusra való törekvést,

de a nyugtalan időkben veszedelmes, mert robbanásra vezethet. Mi már láttunk olyan napokat, amikor az ifjúság egy része vad gyűlölettel fordult az iskola és a szülői ház ellen.

Nagyobb leányoknál igen visszataszító az, ha úgyszólván restellik női jellegüket és természetes fejlődésüket gátolva, teljesen az értelmi kultúrának vetik oda magukat. Olyan ez, mint amikor egy feminista tyúkra tarajat és kakastollat kötözgettek s ahogy egyszer ez egy szemétdomb tetején mutogatta magát nagy büszkén hasonmű társainak, ránehezedett a fiziológiai szükségyszerűség és ott a szemük láttára hozott a világra egy tojást.

Az ifjak «Wahrheitsfanatismus»-a nem ritkán a valás ellen fordul, mert ez örökölt, megvolt már lelkükben gyermekkorukban, mert a szív hozzátapad és mert megnyugtat, boldogít. Nietzsche hívei ők, mert azt az elvet vallják: «Der Glaube macht selig, folglich lügt er». Nekik nem az kell, amit kaptak, ami már gyermekkorukban szívükben honolt, ami vigaszt és megnyugvást szül, hanem az, ami az övék, ami érett ifjaknak való, ami az igazolások után sóvárgó, türelmetlen elmét kielégíti, ha mindjárt százszor is learatja az álmodó szív kecses virágait.

Azt említettem, hogy a gyermekek és a serdülő ifjak inkább képekben gondolkodnak és nem szavakban. Ha így van, akkor ezeknél különös fokban igényben kell venni a szemléltető oktatást, hogy legyen mihez gondolkodásuknak hozzátapadniok. Ha csupán beszélünk nekik és nem mutatunk semmit, tanításunk nehéz lesz és eredménytelen.

A gyermekek igen korán gyűjtik szexuális benyomásaikat. Megőrzik azokat és reprodukálják visszaéléseikben. Ha ez tény, akkor a környezetnek igen ébernek kell lennie, mert különben ott is árt, ahol nem akar, akkor a gyermek miliójének olyannak kell lenni, ahol ezek a korai nemi visszaélésekre alkalmat adó, ösztökélést

nyújtó benyomások meg nem szerezhetők. Volt már olyan tanulóm, aki sokat tartózkodott az istállóban, a gazdasági cselédség körében s akinek ezért bőséges alkalma nyílt beletekinteni az állatok nemi életébe, volt módjában hallani a köznép beszédét, észlelni érintkezésük módját és gondolható minő hajlamok nyiladoztak benne serdülő kora elején, minő kifejezéseket használt és mennyire veszedelmes volt befolyása társaira nézve. A helyes intézeti nevelés ebből a szempontból is kívánatosnak mondható.

Ha a figyelem nem mindig a gyermek jóakarátán fordul meg, hanem olyan tényezőkön, amelyek megváltoztatása nem áll hatalmában s ha a szórakozottság bizonyos fokig enyhíthető, akkor a tanárnak némelyik figyelmetlenséggel szemben türelemmel kell viseltetnie és a szórakozottság orvosságait lehetőleg igénybevennie. A dühöngés és a legszigorúbb büntetés is keveset használ itt. *Tout comprendre c'est tout pardonner.* Mindent megbocsát az, aki a viselkedés okát fel képes fogni.

A serdülő gyermek szelleme nem fejletlen, hanem éles és erkölcsi ítéletei szigorúak. Sok mindent észrevesz és lát, amit nem is gondolnánk. Emlékezzünk csak vissza gyermekkorunkra és rögtön egy csomó olyan otthoni és iskolai élmény képe újul fel lelkünkben, amely élményeknek építő és tekintélynevelő hatásuk egyáltalában nem igen volt. A hatalmi pozíció, a parancsszó, a szankció, a megtorlás és büntetés joga nem elegendő a szülői és tanári szerepkörben. Ezek egymagukban csupán külső, látszat szerinti fegyelmet szülhetnek, amelynek azonnal vége, mihelyest megszűnik az ellenőrzés, a büntetés veszedelmének lehetősége. A derék szülőnek és tanárnak elsősorban a maga tisztult lelkivilágával, a maga példás életével, a maga korrekt erkölcsiségével kell nevelni. Szavai és tettei, követelményei és cselekedetei között nem szabad ellentétnek lenni, mert különben a vízprédi-

kálás és a borivás lesújtó ténye rögtön nyilvánvalóvá válik. Igazi tanár nem lehetséges «Vitae rectitudo» nélkül. Csak olyat követelhetünk eredménnyel, amit magunk is megteszünk és rendre, fegyelemre, kötelességtudásra csak azok nevelhetnek, akik maguk is rendszeretőek, fegyelmezettek és kötelességtudók.

Elérkezik az idő növendékeink életében, amikor az igazság fanatikus szeretete fészkei be magát szívükbe s amikor a vallás rovására a tudomány becse nő szertelenre előttük. Ezzel a körülménnyel számolnia kell a bölcs tanárnak. Ilyenkor nem lehet elégszer minden tárgy körében hangoztatni azt, amit Linus Bopp a következőképpen fejezett ki: «A hit a megismeréstől nem von el semmi megismerhetőt, nem tiltja el a kutatástól, hanem amikor a tudás az ő lehetőségeinek határaitra jutott, akkor vezet a hit tovább*. «A hit és a tudás, mondotta Aquinói Szent Tamás, éppúgy nem ellenségek, mint a szem és a tapintás. Amaz a messze távolba lát, emennek pedig meg kell érinteni a tárgyat, amelyet ismerni akar.» «Prima philosophia a Dei abducit, tanította Verulami Bacon, amplius hausta ad Deum reducit.» Az emberiség legragyogóbb személyiségei, legnagyobb tudósai nemcsak tudósok voltak, hanem egyszersmind istenhívők is. «Hányan érzik, jegyzi meg találóan egy kiváló pedagógusunk, hogy a modern kultúra minden nagyszerű intellektuális alkotása nem tudja kielégíteni lelküket s hogy érzik a vágyat, az örök szomjúságot a magasabb felé, az abszolútum felé. Ez a vágy tör utat magának a modern idealizmusban, ez mutatkozik az intellektuális megismerés és a racionalizmus elleni állásfoglalásban s ezzel szemben a spontaneitás és az intuíció nagy megbecsülésében, melyet az újabb filozófiai irodalomban tapasztalunk. A vallás azt a lelki szükségletet elégíti ki, melyet a legfejlettebb tudományos kultúra kielégítetlenül hagy: a metafizikai szükségletet.» (Weszely Ödön: Korszerű nevelési problémák 1927.)

III. AZ ÉRZELMI ÉLET

III.

Az érzelmi élet.

Az öregedő, az élet küzdelmeiben elnyűtt férfi igen szívesen menekül vissza vonzó emlékei közé, örömmel száll vissza lelke gyermek- és ifjúkorába, amelyik úgy tűnik fel előtte, mint a zavartalan derűnek, a boldogságnak, a komor felhőktől soha fel nem fogott napsugárnak a világa. Pedig hát kétségtelen, hogy a gyermek és a serdülő ifjú élete sem fenékig tejfel, mert bizony van abban is keserűség, fájdalom és csalódás bőven. Úgy vagyunk ezzel is, mint a messziről szemünkbe ötlő hegyekkel. Elragadó kék színbe burkolódnak mindnyájan és azt vagyunk hajlandók hinni, hogy nincs rajtuk más, csak szépség és hiánytalanság, amikor azonban közelükbe jutunk, látjuk a szürkeséget, a kopárságot, a szakadékokat.

A fiatalság lelkét valami vágyódás tölti be, amely az örömmel és fájdalomnak sajátos vegyülete. Elégedetlen. Oka ennek az ideges feszültség, amelynek kínjait a felnőttek is van alkalma elégszer érezni. A serdülés betegség és ezt a betegséget alig szenvedi keresztül valaki idegesség nélkül. A serdülő elégedetlen, mert észreveszi tökéletlenségét, félségét, gyarlóságait, hiányait és valami jobb, valami különb, valami teljesebb után sóvárog.

Sok gyermeknek és ifjúnak kell már zsenge korában súlyos áldozatokat hoznia. Neveltetésük megköveteli, hogy otthagyják a szülői házat, testvéreiket, barátait, környezetüket, mindazokat, akik részéről csupán figyelmet, dédelgetést és szeretetet tapasztaltak. Ki kell ragadni magukat a családi fészekből, hogy vad idegenbe menjenek; új emberek, új viszonyok közé, új és nehéz feladatok végzésére. Hiába fogadják őket itt őszinte szeretettel, hiába gondozzák mindegyiküket aggódó figye-

lemmel és kímélettel, a legtöbbször érthető módon csak visszasír a lelke a régi otthonba, a jó édesanya mellé, akit bizony senki sem tud tökéletesen pótolni sehol a világon. Egy német író említi, hogy amikor tanulni kellett mennie a messzi városba, egy falevelkét és követ vitt magával, hogy ezek mindig emlékeztessék az elhagyott kedves szülői házra.

Még szerencse, ha lelkiismeretes, áldozatos, szerető, ideális szívű emberek körébe kerülnek, de mi vár rájuk akkor, ha durva, brutális kezekbe jutnak. Ismertem egész közelműl egy középosztálybeli félárva fiút. Édesanyja, aki szűkös viszonyok között élt, a messze fekvő város gimnáziumába adta a tanulni akaró gyermeket. Egy valamikor jómódú, de elszegényedett, ismerős úri család fogadta magához. A konyha szalmazsákja volt a fekvőhelye és valamelyik szabad zuga a tanulószobája. Nem volt maradása, mert a családot fenntartó gögös vő nem tőrtte, hogy az öregek nyakán éljen. Az utcára került volna, ha a szomszédban lakó, elaggott, derék nő házába nem engedi. Itt pompás sorsa lett volna, de rövidesen beköszöntött az öreg asszony halála és ismét tovább kellett vándorolnia. Olyan helyre került, ahol a konyha asztala volt a fekvőhelye, könnye az itala és koplalás a táplálkozása.

A túrheterlen helyzet a helybeli szeminárium keredenciáriusai közé űzte. Itt inasi teendőket végzett: felszolgált a kispapok étkezésénél, sepregette étkezőjüket, tanuló- és hálószobáikat, nehéz kupákban vizet hordott fel mosakodásaikhoz. Társai legnagyobbbrészt sokkal korosabb, dohányzó, ivó és temérdek káros hajlammal megvert fiúk voltak. Hálószobájukban télen megfagyott a víz, tantermükben pedig a nagy hidegekben olykor heteken keresztül kitört ablak mellett tanulgatták leckéiket, írogatták éjnek-éjtszakáján írásbeli dolgozataikat a magukvette petróleumlámpa gyér világa segítségével.

Mégis kitűnő deák volt. Tanárai jó embereknek mutatkoztak, de valahogy nem igen törődtek a szegény fiúkkal, magukra hagyták azokat teljesen és akadt közöttük olyan is, aki szerfeletti buzgóságában nérói módszereket alkalmazott fegyelmezésében és tanításában és hetenként mindig egy csomó pálcát nyűtt el tanítványai botozásaival.

Tévedés azt hinni, hogy csupán az iparos tanoncnak keserves az élete és hogy pusztán a műhelyekben és gyárakban akadnak kőszívű, állati emberek. Igen gyakran a deáknak is nehéz a sorsa és kimondhatatlan az a keserűség és fájdalom, amelyet sokuknak végig kellett szenvedniük. A gyermek- és az ifjúkor szép, felejthetetlen, tele van rugalmassággal, ellenálló erővel és napsugaras reményekkel, de semmiesetre sem a zavartalan örömök ideje. A jeles német pedagógus, L. Bopp találóan állapítja meg róluk: «Gond, fájdalom és lemondás kovácsolja sokak életét».

Ennek az elégikus, fájó örömmel, elégedetlenséggel és sóvárgással teli kornak vannak előnyei és veszélyei egyaránt.

Előnyei az idealizmus megmozdulása a serdülő lélekben. A pubescens érzi a maga gyarlóságát, gyöngéit, hiányait, pótolni és javítani valót s a jobbnak, a szebbnek, a tökéletesebbnek, a magasztosaidnak, a különbnek kínzó vágya támad fel benső világában. Aki olvassa ezeknek a gyermekeknek a naplóját, lehetetlen, hogy észre ne vegye a nemesebb utáni áhítozásukat. Bevallják, hogy gyengék, kitartás nélküliek, hogy valami iszonyú erővel vonzza őket lefelé, de a szemük azért a magasságokba tekint. «Video meliora, — mondhatja magáról a legtöbb, — proboque, tamen deteriora sequor.»

A gyermek még egészen ösztönei, érzelmei rabja, a serdülő azonban már nem. Uralkodik rajtok, visszaszorítja őket, eltereli figyelmét róluk, vagy pedig megőrzi

azokat. Így igen szívesen óvja meg a maga számára azt a fájdalmas színezetű vágyakozást, amely idealizmusának és heroizmusának a szülője.

A heroizmus nem más, mint a (szenvedésre kész idealizmus). Amikor ezek a fiúk eltökélik, hogy szerzetesek lesznek, akik készek elmenni soha nem látott világokba, hogy az evangélium magasztos ígéit hirdessék, hogy ragályos betegeket ápoljanak a földi jutalom legcsekélyebb reménye nélkül, amikor nyakukba veszik a világot és ifjú szívük romantikus hevületében messzi tájak izgató élményei után sóvárognak, amikor embertársaik szolgálatában és veszélyben forgó hazájuk védelmében korukat meghaladó megbízatásokra vállalkoznak, akkor kétségtelenül van bennök valami a hőroszokból. Az egyház, a népek, a cserkészzet története igen sok példával szolgálhat állításaim igazolására.

A fiúk heroikus hajlandóságának érdekes bizonyítéka az az eset is, amelyet az amerikai Literary Digest 1928. évi februári száma említ. George Gerhard, New Jersey egyik iskolafelügyelője azt kérdezte Belleville 682 tanulójától: «Kik szeretnék lenni, ha nem magatok volnátok?» Csak kettő vallotta ideáljának édesapját, ugyanannyi Mussolinit, s a gazdag Morgant; Dempseyt, a boxolót 10, Tunneyt 12, Rockefellert 11, Smith kormányzót 16, Edisont 27, Henry Ford-ot a megkérdezettek 10%-a, Coolidge elnököt 16%-a, Lindbergh ezredest pedig, aki átrepülte az Atlanti óceánt és újabban 27 óráig szállt ismét Washingtonból Mexico Citybe, hogy Latin Amerikát hazája javára megnyerje, 50-nél nagyobb százaléka. Olyan szeretne a legtöbb lenni, mint a levegő hőroza, aki magasztos célokért iszonyú erőfeszítésre, nagy szenvedések elvállalására hajlandó.

A serdülő sajátos kedélyvilága hátrányának kell elismernünk az elégedetlenség olyatén fokát, amely azt hiteti el a vajúdó, kínlódó lélekkel, hogy már meg nem javulhat.

Egyik-másik melancholikussá lesz, sőt öngyilkossági gondolatokkal is foglalkozik. A mi korunk tanárainak nem szükséges sokáig bizonyítani ennek a ténynek a valóságát. A mai középiskolai tanulók nagy része a háborúban vagy az azt követő felfordulás viharában, gyötrő aggodalmában született. Akik előbb kerültek a világra, azok is végig szenvedték a rettenetes idők kínjait. Az ő serdülési bajukat még hatványozza testi gyengeségük, vérszegénységük, idegességük, nem egyszer lelki abnormitásuk. Ezek között elcsüggedt, búskomor, élni se akaró gyermeket nem nehéz találni.

Van nekünk is egy kitűnő tehetségű tanítványunk. Csaknem az első volt, ahogy középiskolai tanulmányait megkezdte. Szorgalmában, tudásában kifogástalannak mutatkozott, pusztán viseletében lehetett főleg tavasszal és ősszel bizonyos rendetlenségeket, ideges engedetlenségeket észlelni. Ma épp hogy meg nem bukott. A legtöbb tanár panaszkodik reá hanyagsága és érthetetlen viselkedése miatt. Kérdeztem nem egyszer tőle, miért nem vagy a régi. «Magam sem tudom», felelte. Valami különös szomorúság, önelvetés, csüggedés fekszi meg ennek a gyermeknek a belső világát, amely komoly próbára teszi az aggódó nevelő türelmét és pedagógiai terapeutikáját.

Kellemetlen függeléke igen sokszor a serdülő lelki állapotának a negativizmus. Semmi sem jó neki. Leszólja, kicsúfolja tanárját, iskoláját, társait, hajlékát, élelmézését, mindent, de mindent. Szakadatlan morgás egész élete. Elégedetlensége ekkor nem magára, hanem környezetére vonatkozik. Bántja, sérti, keseríti minden és egyáltalán nem veszi észre, hogy olyat kifogásol másokban, ami ő benne sokkal nagyobb fokban van meg. Jobbat nem tudna a leszóltak helyett alkotni és teljesen kimerül a meglévőtől való elfordulásban.

Volt alkalmam ilyen tipikus negativista gyermekkel találkozni. Pompás tehetségű deáknak ismerte mindenki.

Az alsó osztályokban kifogás nem igen merült fel ellene. A negyediktől kezdve azonban valami szilaj dac és megvetés fejlődött ki benne minden iránt, amit csak ismert. Szembeszállt szülei, tanárai akaratával, lenézte, kicsinyelte társait, leszólt a iskolát s a társadalmat, hát fordított az egyház, az Isten törvényeinek. Mikor nevelői és oktatói fejtegetéseit, figyelmeztetéseit hallgatta, úgy nézett rájuk, mintha azt mondta volna: Nekem ugyan beszélhettek akármit. Nem respektált semmit, senkit, csak magamagát, féktelen szenvedélyeit, alacsony ösztöneit.

Olvasni igen szeretett és gyermekségétől kezdve válogatás és ellenőrzés nélkül forgatta a könyveket. Zsenge korában már nagyobb fiúkkal barátkozott. A 14 éves deák annyira szép magyar dolgozatokat írt, hogy társai nem hitték el, hogy maga csinálta volna azokat. Igen hamar kóstolt bele a nemi életbe és így érthető, hogy elfordult az állati ember megfékezését hangsúlyozó keresztény vallástól, a féktelen önkielést kárhoztató szülői háztól és iskolától. Így érthető, ha lenézte kortársait, bizalmatlan lett mindenkivel szemben, aki útjába igyekezett állni «per fas et nefas» kielégülést kereső szenvedelmeinek.

Az ilyen élet persze, különösen az időelőtti sexualitás elhervasztja rövidesen az ifjú lelkének legszebb virágait: az idealizmust s a heroizmust. Idegrendszeré és erkölcsi érzése egyaránt meggyöngül és nem lát mást a világon, csak magát, a pénzt, az élvezetet, az úrhatnámságot, a hatalmat.

Mikor az imént említett deák kikerült az iskolából, egy elbeszéléssorozatot adott ki. Az egyikben azt írta le, hogy találkozott azzal a nővel, akinek gyermeke született tőle. Rövid beszélgetés után megcsókolta a kezét és ott hagyta gyermekével egyetemben, pedig szükségét szenvedtek. Keményen megróttam. A becsületes ember-

nek, hangoztattam, vállalni kell tettének következményeit, vállalni kell cselekedeteiért a felelősséget. Az a szellem, amely azt az elbeszélést áthatja, alávalóság. Belátom, válaszolta, igaza van az úrnak, de nem tehetek mást, mert én bennem nincs semmi heroizmus.

Az ifjú érzelmi világának tárgyalásánál nem lehet megfelekedezni a barátság érzéséről sem. A serdülő látja félségét, hiányosságát és barátság, megértés, szerelem, kiegészülés után sóvárog.

Az egyneműek közötti baráti kapcsolatnak kettős jelentősége van: negatív és pozitív. Negatív szerepe az, hogy megóv a korai nemi élettől, mert az egyneműek között a csábításnak nincs meg az az eshetősége, ami a különeműek között. Pozitív jelentősége pedig az, hogy az ifjú lelkesedik a maga neme speciális vonásaiért és bizonyos lenézéssel illeti a másikat. Ez a körülmény az egész férfi és egész nő, az ideális férfi és ideális nő kialakítására nyújt hatékony ösztökélést. Amikor aztán ez biztosítva van, akkor támad fel a lélekben a vágy a másik nem sajátosságai által történő kiegészítődésre.

A barátság után sóvárgó egyedüliségnek nagy szerepe van a szociális érzés felébresztésében. A kis gyermek egocentrikus, hihetetlenül önző. Nem lát mást, csak magát, azt kívánja, hogy körülötte forogjon a világ. Egy különben kitűnő eszű és jóhajlamú 9 éves fiúcskával kísérleteztem ebben az irányban. Séta közben beszéltem neki édesapja nehéz életéről, édesanyja sok munkájáról, nagyszülei szomorú és gondokkal teli napjairól, várva, hogy majd csak tesz valami szánakozó megjegyzést beszédemre. Hiába vártam, egy szóval sem jelezte, hogy közléseim megthatták volna. Minden átmenet nélkül az után érdeklődött rögtön, mikor megyünk a moziba, mikor lesz kirándulás, mikor lesz vakáció. Úgy látszik, a természet akarja ezt így, hogy a gyenge minden figyelme és igyekezete a maga javának előmozdítására legyen

fordítva. Egy ügyvéd barátomtól hallottam, hogy az ő édesanyja erős és egészséges korában maga volt az áldozatkészség, a szolgálatkészség, az önzetlenség és amikor meggyöngült, az ellenkező végletbe csapott át. Senkit sem tekintett, csak magát és azt követelte, hogy minden az ő betegségének a tekintetbe vételével történjék a házban.

Ismétlem, a gyermek szélsőségesen önző. Szülei, testvérei, barátai érte vannak. Áldozatra képtelen. Szereti, ha észreveszik. Képes rosszat tenni, hogy a figyelmet magára terelje. Egy pénztáros családja betegsége miatt hozzányúlt az idegen pénzhez. Megkérdezték a 12 év körüli gyermekeket, hogy helyesen cselekedett-e. ötven percentjük helyeselte. A 19—20 évesek pedig kárhoztatták.

A baráti érzés a mások leikébe való belehelyezkedést, a másokkal való törődést, a másokért való áldozatoságot neveli fel lassacskán a szívekben. A serdülő és az ifjú szociális érzése más, mint a gyermeké.

Ennek az érzésnek a megerősítésében nagy jelentősége van a nemes szerelemnek is. Aki kezdetben csupán egy személlyel szemben tekint el magától, a maga érdekeitől, pusztán egy lényel szemben igyekszik deréknek, önzetlennak, ideálisnak tetszeni, az lassacskán átviszi ezt az érzületet szélesebb körre is és áldozatokra kész szívvel öleli át családját, nemzetségét, hazáját, egyházát, sőt olykor az egész emberiséget.

Erősödik az ifjúban fokonkint a szociális érzés mellett a vallási, erkölcsi, esztétikai érzület s a természet szeretete is. A szoktatásnak itt, éppen úgy, mint a nevelés egész területén, igen nagy fontossága van. Akit kis kacsóit összetéve nem tanítgatott imára édesanyja, aki nem látott imádkozókat maga körül csak elvétve, akit az istenházába nem vezetgettek pici korától, akit a kegyetlen sors erkölcsi szemétdombra vetett, ahol az

erény virágai nagyon szórványosan nyílnak, akit minden oldalról pizok és ízléstelenség övezett, akinek a figyelmét senki sem hívta fel már gyermekkorától a dicső természet szépségeire, annak bizony a vallásossága, erkölcsössége, művészi ízlése, természetkultusza másképp alakul, mint azoké a szerencsésebbeké, akiket gondos és okos szülői és tanári pedagógia fejlesztett. (L. Marczell M.: A kath. nevelés szelleme. 1925.)

Ha a szülői házat elhagyó gyermek lelkében érthető módon sok fájdalom gyülemlik össze, a derék nevelőnek kíméletet és szeretetet kell tanúsítania vele szemben, mert az intézet csak ebben az esetben lesz képes pótolni reá nézve az elveszett otthont. A középiskola már egy csomó öröklött hajlammal és nevelési szokással kapja a növendéket s ha ezek a hajlamok és szokások nem megfelelőek, szembe kell szállni velük. Sikert azonban egykét hónap alatt nem igen remélhetünk. Csak nagy türelem és okosság fogja itt a káros hajlamokat visszaszorítani, a helytelen szokásokat kedvezőbbekkel kicserélni tudni. A pedagógus türelme és okossága nélkül ilyen esetekben nagyon könnyen súlyos zavarok áthatnak be.

Vigyázni kell arra, hogy a serdülő természetes elégedetlensége az idealizmus és heroizmus hajtókerekévé váljék és ne elidegenedés, szökés, önelvetés, életundor, öngyilkosság sarjadjon belőle. Meg kell tanulnia lassacskán, hogy az élet nem játék, hanem véresen komoly feladat, ahol igazán nagyszerű eredmények könnyen sohasem születnek s ahol a maradandó siker pusztán a szívós tisztességnek, a mocsoktalan becsületnek és lankadatlan munkának a gyümölcse. Jelszava nem lehet más, mint Dante ravennai mauzoleumjának vergiliusi mondata: Tu ne cede malis, sed contra audentior ito! Lehetetlen teendőket ne kívánjunk tőle, értékes tulajdonságait ne negligáljuk, szórványos sikereit ne tagadjuk és különösen ügyeljünk fiziológiai átalakulására,

mert ebből olyan bajok származhatnak, amelyek életkedvét, életerejét, önbecsülését, munkaszeretetét teljesen elemérsztik.

A negativizmust, úgy látom, gyógyítani könnyűszerrel nem lehet. Az erőszak, a keménység, a kíméletlenség célra nem vezet. A folyton gyarapodó élettapasztalat, a mélyebb belátás, a lázongó szív meghiggadása itt az igazi orvosság. Hallom, hogy az az egykori deák, aki merev tagadása volt minden fennállónak, ma filiszter. Az élet kioktatta arra, hogy nem úgy van ám, ahogy azt a pubescens éretlen elméje kieszei. A negativizmussal szemben a terapeutikánál ajánlatosabb a profilaxis, a megelőzés.

Mi szüli a legtöbbször ezt a tagadó álláspontot a fiataloknál? Kétségtelenül sok-sok tényező, de nem ritkán a környezet bizalmatlansága, a sikertelenség, a korárettség, korosabb barátokkal való barátkozás, az erkölcsatlenség. Régi igazság, hogy előbb az erkölcsössége vész el valakinek és csak azután a vallása. Istennel s a morálkódexszel az szokott szembeszállni, aki nem hajlandó magát rendelkezéseiknek alávetni. A vallás tanait nem azért vetik el az emberek, mert elfogadhatatlanok, hanem azért, mert megingott erényük. Arra kell tehát ügyelnünk, hogy a válogatásnélküli könyvolvasás, a kisebbek munkáját lekicsinyló korosabb barátok, a rossz környezet csorbát ne ejthessen az erkölcsi érületen, hogy megértést, elismerést mutassunk az ifjúság jóakarató törekvéseivel szemben és hogy bennünk érvényesülésének ne gátját, hanem emeltyűjét lássa. A különböző életkorok között mindig volt és mindig lesz nézeteltérés és súrlódás, mert más erők, más ideálok hajtják őket, ám a tapasztaltabbak bölcsesége meggátolhatja a szakítást.

Mivel a kedélyvilág különösen az ifjúság életében döntő jelentőségű, a nevelésnek bizonyos érzelmek vissza-

szorítására, mások megerősítésére igen nagy súlyt kell fektetnie. A nemes érzések felkeltésének legfőbb eszköze a vonzó és tisztult képzetek és gondolatok előtérbe tolása, a helyes gyakoroltatása s a környezet lelkesítő, magával ragadó példaadás. «Vitae rectitudo» nélkül, újra meg újra ide lyukadunk ki, igazi nevelő elképzelhetetlen.

IV.

Ösztön és akarás.

A cél megismerése nélküli célszerű törekvés, az ösztön végigkíséri életünket, ám szerepében és jelentőségében bizonyos ingadozásokat, hullámváltozásokat látunk. A csecsemőnél és pici gyermeknél uralma kizárólagos, de ahogy világosodik és erősödik az értelem, gyarapodik a tudás és a belátás, lassacskán visszaszorul s az ész veszi át a vezetést, míg aztán öreg korunkban, amikor újra gyermekek leszünk, ismét erőre kap.

Az emberi természethez hozzátapadó s a tudattalánból felszínre törő ösztönök között, amelyek az ifjú lelki életét hatékonyan befolyásolják, első helyen a nemi ösztön áll. Nem kell pánsexualistának, Freud hívének lennünk, hogy ezt beismerjük. A szekundér nemi ismeretőjelek, a serkedő bajusz, a mélyülő hang azt mutatják, hogy a csiramirigyek erős tevékenységben vannak, áthatják az egész testet inkrécióikkal, kopogtatnak a lélek kapuján és megfelelő érzelmi állapotot és viselkedést hoznak létre. A 14 és fél éves fiúknál Ernst Lau kutatásai szerint a nemi kíváncsiság már tetőpontra jut. Adják, hogy nőismerők, hogy mindent tudnak. Azt hiszik, hogy ekként férfiasabbak.

Jellemző a pubertásra, az önállóságra s a szabadságra törő ösztön is. L. Bopp találóan ismerteti ezt a lelkiállapotot.

A gyermekben is van sokszor kemény dac és ellenállás — mondja —, de azért könnyebben kezelhető, mint a pubescens. Ez érzi, hogy más, mint a többi ember, érzi a világgal szemben való ellentétet és érvényesíteni akarja individualitását. Ellenségeket lát maga körül és harci állásba helyezkedik. Hatalmas szabadságvágy fogja el. Zsebpénz és kapukulcs kell neki. Gyűlöl minden napi-rendet, minden házi és iskolai előírást. A szabály ekkor nem azért van, hogy megtartsa, hanem hogy áthágja. Összeütközésbe kerül a családdal, az iskolával, a társadalommal, az állammal, az egyházzal. Szülei, tanárai gyermekora irányítói voltak, ő pedig nem akar többé gyermek lenni. A szülők és nevelők a tekintélyt képviselik, ő pedig autonómiára vágyik, szemebeszáll tehát velük.

Hogy minő érzület honolhat egyik-másik ifjú lelkében az iskolával szemben, annak klasszikus példája a «Der neue Anfang» című lap verse, amely azt harsogja «Az iskola arra való, hogy ezer fejszével szabják szét, hogy felélessék, hogy ezer poklon hurcolják keresztül. Gyűlöletet hirdetek vele szemben», — kiáltja a költő. «Ich künde ihr Hass!» Lássátok! Ott mennek az áldozatok hajlottan, meggörcbülve, sápadtan. «Ich künde ihr Hass!»

A serdülő önállóságra törekvése nyilvánul meg a könyvek válogatás nélküli, korlátlan igénybevételében is. Az indián- és detektívtörténeteket egy időben felváltják a filozófiai munkák. Nem képesek még azokat megérteni, de azért kapnak utánuk. Különösen akkor, ha azok a bölcselek a hagyományok, a fennálló rend s a tekintélyek hirdette tanítások ellen támadnak. Jól emlékszem. Amikor Kassán a gimnázium felsőbb osztályaiba jártam, az iskolából hazamenet, sokszor beszélgettünk társaimmal arról, hogy Vogt, Büchner és Moleschott, meg Schopenhauer miket is mondanak. Nem az volt a fő, amit írtak, hanem az, hogy eltértek szüleink, tanáraink, hitoktatóink oktatásától. Az otthon, az iskola s a templom

kötélékeiből szabadulni akaró lélek önállóságra való törekvéseiben támaszt talált bennök. Kedvelt olvasmánya a fiatalságnak Nietzsche, Ibsen, Wedekind, Ady, Szabó Dezső is.

Szó sincs róla, minden gyarló, ami emberi. *Universa vanitas omnis homo vivens*. A tekintélyek elleni lázongást ez az immanens tökéletlenség indokolni látszik. Az ifjú éles tekintete előtt kevés gyöngesség marad el-leplezve. Ám E. v. Düring nyilatkozata: «Die Jugend hat stets recht,» — mégis csak túlzás.

Az önállóságra és szabadságra törekvés oka az, hogy az ifjú érzi erejét, hatalmas növekedésben lévő testi és szellemi erejét, önérzete meggyarapodik és nem hajlandó többé a régi gyámkodást és vezetést elfogadni. Ébredésben van nemi ösztöne is és ennek nagy szerepe van viselkedése irányításában. Érdekes dolog az, amit a mi nevelőintézetünk életében figyeltem meg.

A Fácános erdős, kedves dombján mi bizonyos fokig el vagyunk keretelve a világtól. Közönséget vasárnap látnak a tanulók a kápolnában, a látogatások alkalmával és az iskolai ünnepélyeken. Egyébként magunkban élünk. Baj és fegyelmi vétségek nélkül így sem telnek el napjaink, de nagyobb kihágások, Istennek hála, nem igen fordulnak elő. A táncvizsgálaton azonban megjelennek a növendékek kedves szülei, testvérei, húgai, ismerősei és a farsang befejezéseképp szabad a programmszerű produkciók után az ismerősökkel is egypár táncot lejteni. Este és másnap már olyan tüneteket észlelünk a tanulókon, hogy ugyancsak meg kell húzni a gyeplőt a nevelés nagy céljai kijelölte út pontos betartására.

A meggyarapodott erőérzethez hozzá kell vennünk az ifjú túlzott fantáziáját, forró érzelmi életét, a valóságérzék bizonyos hiányát, amelyet a tapasztalatlanságnak tudunk be és akkor megértjük a Phaetonokat, «qui alta petunt», akik szertelenségekre vágyanak és csupán azután

okosodnak meg, amikor lángolásuk, túlzásuk árát bőségesen megfizették.

Ez a hatalmasan meggyarapodott erő azonban még nem erkölcsi erő. Külsőségekben, alsóbb nivójú dolgokban nyilvánul meg: lármában, tüntetésekben, felöltő viselkedésben. A nevelésnek a feladata, hogy ezt a felgyülemlett energiát az egyház, a haza, a család, s az egyén magasztos etikai feladatainak szolgálatába állítsa.

Már említettük, hogy a nemes nemi szerelemnek szerepe van a szociális érzés megerősítésében és kiterjesztésében, annak a kíméletlen üldözése és mindenáron való visszaszorítása tehát nem volna indokolt a nevelésben. Arra azonban már igen kell ügyelni, hogy az erkölcsileg meg nem engedett nemi élettől, a nemi kisiklásoktól megőrizzük az ifjúságot. Még ha igaza is volna Freudnek abban, hogy a tudatalattiba visszakényszerített sexuális vágyak zavart okoznak az idegrendszerben, akkor sem nyithatunk szabad utat a nemi ösztön megnyilvánulásának, mert a tapasztalat bizonyossága szerint ez százszor súlyosabb bajokat okozna, mint a gátlás, mert ez a viselkedés ellenkeznék a tisztult erkölcsi érzéssel, ahogy az olaszok mondják: a «pura e delicata coscienza»-val. (L. C. Cantoni: Corso el. di Filosofia. 1902.)

A serdülő szabadság és önállóság után törekvéseit nem kell sanda szemmel néznünk. A szabadság nagy kincse az emberiségnek, amelyről soha le nem mondhat. Azt a munkát végezzük igazán kedvvel és örömmel, amelyet nem reánk erőszakoltak, hanem amelyet magunk választottunk. Szabadságban nyilvánul meg akadálytalanul a vallási, tudományos és politikai meggyőződés, amelynek oly nélkülözhetetlen a szerepe az emberi művelődés tovahaladásában és a szabadság neveli az erkölcsi szempontból tiszteletreméltó lelkeket, akiktől az alattomoság, a kétszínűség, a színlelés, a hátszínesség távol áll.

A gyermeknek születési joga, hogy gazdag szellemű.

erkölcsös, harmónikus személyiséggé alakuljon, a belső világában rejlő értékes erőket érvényesítse, önállósági törekvéseit tehát csak addig kell korlátoznunk, amíg arra szükség van, amíg szűkös tapasztalatai, érzelmektől és indulatoktól nagyon is befolyásolható elméje s a tisztult és nemes erkölcsi elvek hiánya ezt az ellenőrzést és irányítást nélkülözhetetlenné teszi. Amily arányban gyarapodnak ezek a tapasztalatok, higgad és élesedik az értelem és szilárdulnak a valláserkölcsi elvek és motívumok, abban az arányban ereszthetjük meg egyre jobban és jobban a gyeplőt, hogy aztán egyszer teljesen reájok vessük, hogy maguktól fussák a becsületes, munkás, áldozatos keresztény élet útját.

Minden oktatás és nevelés, minden tanár és iskola arravaló, hogy magát feleslegessé tegye. Azért tanítunk, azért fegyelmezzünk, azért nemesítjük és erősítjük a jellemet, hogy a tanult, a fegyelmezett, a derék ifjú egyszer ne szoruljon támaszra, irányításra, hanem autonómmá váljék és magától tudja cselekedni a helyest, a jót és magától tudja kerülni a helytelent, a rosszat. Az okos iskola a nevelés végefelé egyre fokozódó mértékben szoktatja hozzá a növendékeket ennenmaguk ellenőrzéséhez, fegyelmezéséhez és szabályozásához.

A szaléziánusok nevelési rendszere, amelynek legfőbb eszköze a szeretet és megelőzés, minden elismerésre érdemes, csupán az keltett aggodalmat lelkemben, hogy ha a nevelő mindig együtt van a tanulókkal, akkor az önállóságra való nevelésre nem igen van alkalom, pedig az életben nem lehet mindenki mellé oltalmazót, őrt állítani és elérkezik egyszer okvetlen az az idő, amikor az embereknek magukra hagyatva kell döntenüök és cselekedniük. E tekintetben teljes elismerés illeti meg a cserkészetet, amely ennek a vállalkozó, önálló lelkületnek a kifejlesztésére súlyt fektet. (L. Czuczor János: Bosco János élete. 1923.)

Nagyjelentőségű a serdülő olvasmányainak ellenőrzése és irányítása. Cicero bölcsen mondja: *Studia adolescentiam alunt*, a könyvek nélkülözhetetlen táplálékai a fiatalságnak, de csak akkor, ha neki valók, ha nem pusztítására, de építésére, erősítésére szolgálnak. E tekintetben éppúgy vagyunk a lélekkel, mint a testtel. A feketekává, az alkohol és sok más egyéb az előhaladott korúaknak, a lassú szívmozgásúaknak jó lehet, de a zsenge gyermeket tönkretesz. Az izgató, erotikus, minden fennállót és érvényben lévő gyalázó könyvek az érzékiségtől zaklatott, romantikus hajlamokkal teli, a korlátokból s a normák nyűgétől szabadulni vágyó ifjúságot, amelyiknek a bírálatra sem kellő tapasztalata, sem elég éles elméje nincs, nagy és súlyos veszedelmekbe és bajokba taszíthatják. Az élet, állításom igazolására, özönével szolgáltatathat szomorúbbnál-szomorúbb példákat. A tilalom, legyen bárminő szigorú is, nem sokat használ, mert «*negata cupimus*» és mert a tilalmat ki lehet játszani, hanem inkább az ellenőrzés, az okos irányítás, az ifjúval való állandó foglalkozás, s az alkalomkerülés itt a kellő *remedium*. Mindezeknek a megvalósítása pedig sokkal könnyebb az intézeti életben, mint ezen kívül.

A pubescens merész tagadása, környezetével való merev szembehelyezkedése mögött a legtöbbször pozitívumok utáni forró vágy, ideális és heroikus lelkesedés húzódik meg. Ezeket kell tehát a gondos nevelőnek megtalálnia és érvényesülésre segítenie. Neki kell a külsőségekben jelentkező meggyarapodott testi és szellemi erőket úgy kezelnie, hogy ne semmiségekben, értéktelenségekben forgácsolódjanak el, hanem az örökérvényű javoknak: a szépnek, az igazságnak, az erénynek, a családnak, a hazának, az emberiségnek, Istennek kitartó, szeretettel teli, lelkes szolgálatában mutatkozzanak.

A mi szent vallásunk és egyházunk pedagógiájában bőséges eszközök és mintaképek állnak rendelkezés

sünkre, hogy ezt a magasztos célt megközelíthessük. Reménytelenségre nincs okunk. Bátorítást meríthetünk Szent Ambrus szavaiból is: Nulla Dei regno infirma aetas, nincs olyan életkor, amelynek ne volna elegendő ereje Isten országára.

V.

Játék, torna, sport, barangolás.

A gyermek életében, neveltetésében mind a négy nagyjelentőségű tényező. Nógrády László gyermekpszichológus találóan állapítja meg, hogy nincs boldogtalan ember azok között, akiknek játékos gyermekkoruk volt. Boldogtalan csak az lehet, akinek ilyen emlékei gyermekkoráról nincsenek. Aki tehát megfosztja a gyermeket játékatól, az egész életre szóló boldogságát rabolja el tőle. A torna, a sport, a barangolás is mind fontos szerepet játszik testi és lelki életünk szempontjából egyaránt. (A gyermek és a játék. 1912.)

Mi a játék? Ennemagáért élvezett tevékenység. A munka mindig valami célnak eszköze, a játék ezzel ellentétben magamagáért történik. Nem azért, hogy művészkedjék a gyermek, hiszen Nógrády ankétjének az adatai szerint a művészi játék iránt sem a fiúk, sem a lányok (3—21. évig) nagyobb érdeklődést nem tanúsítanak. Kivételt csupán a vak gyermekek alkotnak. A legjobban szeretik a testedző és sportszerű játékokat, aztán a társasjátékokat. Spencer erőfeleslegelmélete is téves, mert a fáradt gyermek is játszik. Az üdüléssel való indokolás sem helytálló, mert a gyermekeknek mindig van kedvük játszani. Ezt a tant a felnőtt emberek életéből vonták el, akik kimerítő munkáik után játékban szoktak felüldülni.

Mivel azonban Aristoteles szerint a természet semmit

céltalanul nem tesz, a játék céltalansága is csupán látszólagos. Nógrády azt hirdeti, hogy a játék a fizikai gyarapodást szolgálja, a fizikai erőket és szerveket építi és mivel szerinte a lelki élet nem más, mint fiziológia, az ész nem más, mint fizikum, közvetve a szellemet is. Ez a materialisztikus felfogás már régen a múlté. Az azonban kétségtelen, hogy a játéknak úgy a test, mint a lélek erősítésében és kialakításában jelentékeny szerep jut.

A pszicho-fizikai organizmus természetes hajlamából sarjadzó játék edzi az izmokat, befolyásolja a légzést, a vérkeringést, az anyagcserét, növeli a szervezet ellenálló erejét, élesíti az érzéklést, foglalkoztatja a fantáziát, csökkenti az élvezetvágyat, gátolja a nemi kisiklásokat, levezeti a kártékony hajlamokat, gyarapítja az alkalmazkodó-, a beilleszkedőképességet, kitartást, önuralmat, éles elmét, engedelmességet, segítő készséget, összes erőink latbavetését igényli, hidegvért, gyors elhatározást kíván s a helyzet előnyeinek sietős kihasználását. Be kell a játékosnak illeszkednie a közösségbe. Ezért joggal mondják a játékot a társasélet előiskolájának. önfejűségnek, szélsőnek itt nincs helye. A játékszabály a törvény első alakja. A fair play előírásai az igazságosság érzését nevelik a gyermekben. Tükör a játék, amely a hajlamok és szükségletek jelzésével utat mutat a pályaválasztásra. Nincs valónknak egyetlen egy olyan eleme sem, amelyet ne érintene, ne fejleszthetne a játék. Ezért mondja a józan pedagógia: «Ein kraftvolles, lebensfrohes und sittliches Geschlecht, das eine Vorbedingung zu einer nationalen Wohlfahrt ist, kann und soll das Spiel erziehen helfens. (Rolloff: Lex. dér Pädagogik.)

Igaz az, hogy «pro patria est, dum ludere videmur.» Napóleon legyőzője, Wellington hirdette, hogy a Waterloo-i csatát az Eton college játékterületén vívták meg. Aki sohasem játszott, annak egész bizonyosan kevés hasznát veheti nemzete.

Az a játék jó, amelyik sok előkészületet nem igényel, kimenetele nem a véletlenül fordul meg, nem nagyon kevés játékos foglalkoztat, nem sok helyet foglal el, a játékosok között tétlent nem tűr, a fáradtság és pihenés váltakozásából áll, nem unalmas, megköveteli a játékosok hozzáértését és ügyességét, szórakoztat és tanít, mindig friss kedvvel játszható és megfelel az ifjú kedélynek. «Der Scherz des Spieles soll den Ernst des Lebens nie ausser Acht lassen!» A játék tréfás jellege mögött ott lappangjon az élet komolyságára való vonatkozás.

«A játék biológiailag szükséges, pedagógiaialag értékes, a lélek alaperényeinek, az önalakító erőnek elemi foglalkoztatása», de nem szabad azért elfelejteni, hogy ördög is rejtőzhet benne. Düh, viszálykodás, meggondolatlan-ság, önzés, elbizakodottság, hazugság és csalás kapcsolódhatik bele.

A játészó gyermekeknek felügyeletre, okos irányításra van tehát szükségük. A pénzre való játék kapzsiságot szülhet, a kártya veszélyes, a sok játékszer elkényeztet, nagyigényűvé tesz. A játékszer ára és becse fordított viszonyban állanak egymással. Ha a játéktárgy tökéletes technikai kivitelű, ott a gyermek alkotó erejének, fantáziájának kevés szerepe lesz.

Nem volt olyan nép és nem is lesz, amelynek gyermekei ne játszottak volna és ne játszanának. Ez épúgy hozzátartozik életükhöz, mint pl. a táplálkozás vagy az álom. A keresztény iskola, igaz, többre becsülte a lélek nevelését a testénél és a pogányság túlzott testkultuszával szemben a szellem igényeit hangsúlyozta, de azért teret engedett a játéknak is. A középkor népélete tele volt mindenféle játékkal, amelyről senki sem hiányzott. Nem igen szerette a játékot a XVIII. század pietizmusa, mert szerinte veszedelmes az áhítatra, nem kedvelte annak a kornak a racionális utilitarizmusa sem, mert úgy vélte, hogy céltalan idő- és erőpazarlás. Paulsen találóan

írja, hogy ez volt az a kor, amikor a játék vidámsága nem szállhatott szembe az élvezetvágy degenerációjával, amikor a népek nem maradt más, mint korhelykedés és érzéki gyönyör. A valódi szép és nemes szeretete a legjobb védelem az alacsonyabb ösztönök érvényesülése ellen.

Rousseau-val nagy változás áll be a játék megbecsülését illetően. Fröbel gyermekkertjei játszva igyekeznek fejleszteni az összes erőket. Napjainkban a játék követelésének különös lendületet az egészségi szempontok figyelembevétele ad. A sajnálatraméltó városi gyermek szűk utcákban, kőrengetegben, rossz levegőben nő fel, akinek életfeltétele a bokros, fás, homokos, futkározásra és ugrándozásra alkalmas játéktér. Aztán kiegyenlítődést követel a 4—5 órás iskolai ülés, a 2—4 órás otthoni előkészület is. Városi gyermekre nézve a játékdélutánok elrendelése szerfölött bölcs és indokolt dolog.

Az iskolába járó gyermek már nemcsak játszik, de tornázik is. A gimnasztika a görögöknél könnyű öltözetben, vagy meztelenül végzett testgyakorlatot jelentett; a város nyilvános életének központja az agora mellett a gümnázion volt. Az istent rejtő szatír, Sokrates, a külsejében nem tetszetős, de szellemében az eget tükröző bölcs itt találta meg azokat az ifjakat, akiknek gondolat-szülesztő kérdéseit feladta. Ilyen helyek közelében tanítgatott Aristoteles és Platón is. A testgyakorlás a görög nemzeti élet központja volt. Itt keltek békés versenyre azok a városok, amelyek sokszor egymás vérént ontották a csatatereken.

Ma a torna az izmok, a fizikum fejlesztésére, erősítésére szolgáló, tervszerű testgyakorlás. A test a lélek eszköze, a lélek szolgálja. Egy szolgál, amint Paulsen véli, akkor becses, ha ép, erős, ügyes, kitartó és kevés igényű. A test is abban az esetben lesz a szellem értékes eszköze, ha edzett, egészséges, szívós és igénytelen. Ezt igyekszik

előteremtteni a testgyakorlás. «Mennél erősebb a test, — mondja Rousseau —, annál jobban engedelmeskedik és mennél gyengébb, annál inkább parancsol.»

A torna azonban nem pusztán a test kifejlődését mozditja elő, hanem a szellemét is. A siker felfrissít, derűt áraszt szét az emberi szívben, s a gimnasztika amellet fegyelmet, bátorságot, kitartást, önlegyőzést, bajtársiaságot nevel a lélekben.

Magától értetődő dolog, hogy ez a testgyakorlás nem tiszta üdülés, nem tiszta szórakozás, hanem izom- és idegmunka. Az a gyermek, aki jól kitornászta magát, a tornaóra után következő elméleti órában bizonyos fokú fáradtságot fog érezni és éppen ezért nem volna szerencsés, ha az órarend a torna után nehéz leckéket helyezne, nem volna szerencsés, ha a tanulók a tornaóra alatt való szüntelen mozgás következtében kimerülnének. A tornát a délelőtti elméleti órák közé kell beosztani és ezzel a körülménnyel számolnia kell a testgyakorlásnak.

A tornászok érvényesülni is akarnak, rekordokra törekszenek. A folyton nagyobb és nagyobb erőfeszítésre sarkalló célkitűzések elismerésreméltók. Aki megelégszik a maga helyzetével, az eddig elért eredményekkel, az stagnálni fog. Az emelkedésnek mindig a magasbategintés volt a lendítője. A testnevelő tanároknak azonban tudniok kell, hogy nem annyira néhány rekorderre, nem annyira néhány championra van nemzetünknek szüksége, t. i. ezek is nagy szolgálatot tehetnek a magyarságnak, rokonszenvet és figyelmet keltve a világversenyeken irántunk, hanem inkább tömegezőre, tömegügységre, tömegkitartásra, tömegbátorságra.

A tanulóifjúság nemcsak tornászik, de sportol is. Mi a sport?

A szó eredete a latin *disporto* igére vezethető vissza, ami annyit jelent, hogy szétviszek, elhordok, magamat a munkától elszakítom, a munkával felhagyok, játszom,

szórakozom. Ebből lett a francia desport, angol disport, amelynek rövidebb alakja a sport.

A sport tehát eredetileg szórakozás, majd szórakozásból végzett testgyakorlat a szabadban. Ma főleg a szabályok pontos figyelembevétele mellett folyó testgyakorlás, amely az erők összességének igénybevételével a lehető legmagasabb fokra igyekszik emelni a teljesítőképességet.

Miért annyira kedvelt a sport?

Azért, mert kényszernélküli, mert kiki a maga hajlaimainak megfelelőt választja, mert sikerei önértékünk tudatát erősítik, mert edzi, ügyesíti az izmokat, mert élénkíti a szív működést, mélyíti a légzést, kedvezővé teszi a perspirációt és jóvá a közérzést. A lelki élet szempontjából kiváló azért, mert gyors elhatározásra, önfegyelmre, engedelmességre, alárendelődésre, önmegtartóztatásra, lemondásra nevel. Horatius találóan állapítja meg *Ars poeticá*-jában:

Qui studet optatam cursu contingere metám,
Múlta túlit, fecitque puer, sudavit et alsit,
abstinuit venere et vino.

Aki a sportban eredményekre számít, annak sokat kell túrni, fáradni, izzadni, ázni, fázni, annak tartózkodni kell az élvezetektől.

Persze, mint minden jónak a teremtett világon, a sportnak is lehetnek hátrányai. Egyoldalúságot szülhet. Volt alkalmam olyan footballozót ismerni, akinek a lábai deformisan erősek voltak testének többi részéhez viszonyítva. Az ilyen egyoldalúság diszharmonikussá teszi nemcsak a fizikumot, hanem az egész embert is. Meggátolja az ész és szív kellő kiképzését, elhanyagoltatja a családot és az iskola iránti kötelességek teljesítését, elbizakodottá tesz, olykor viszálykodás, gyűlölködés, kíméletlenség, durvaság forrása. Nem egyszer súlyos betegség, korai halál okozója.

Tóth Tihamér szavait minden józan pedagógus magáévá teheti: «Sportolj, nemcsak erős izmokért, még kevésbé azért, hogy atléta légy, nem mások lepipálásáért, hanem abban a meggyőződésben, hogy az egészségesen kifejlett test sokkal alkalmasabb eszköz a lélek magasztos törekvéseinek eléréséhez, mint a beteges, vézna test és hogy aki ügyesen elfoglalja magát rendes teendőivel, sokkal kevesebb baja lesz rendetlen vágyaival. Tehát ne azért sportolj, hogy profi birkozóbajnok, vagy kötél-táncos váljék belőled, hanem a sportolásnál egyetlen célod legyen: annyira vinni, hogy testem minden porcikája szótfogadjon akaratomnak.» (A tiszta férfiúság. 1924.)

«A túlzó sportolók előtt, — írja egy orvospedagógusunk — (Juba Adolf: Az egészséges tanuló. 1927) intő példakép lebegjen a híres sportférfiak, rekordtörők sorsa, akik negyven-ötven éves korukban rendszerint letörnek elpusztulnak.» Az iskolai sportolás tehát csupán bizonyos feltételek mellett engedhető meg: ha nem «Rekord-jagerei», ha megfelel a tanuló nemének és korának és ha nem lesz öncéllá. A sport nem a legfőbb értékterület, hanem más magasabb értékrendszerbe való beillesztésre vár.

Az ember feladata a gazdaglelkű, erkölcsös, harmónikus, Isten szíve szerinti személyiség kialakítása. A sport is akkor lesz indokolt és kívánatos tehát, ha nem egyoldalú, állati izomembereket fonnál, hanem ennek a magasztos célnak áll hatékony szolgálatában.

Vannak, akik azt mondják, hogy a sport elegendő a szexualitás helyes irányítására. Kétségtelen, hogy a felgyülemlett fizikai energiák sportokban való elhasználása kevesbítheti a nemi kihágásokat, de nem szabad elfelejteni, hogy a sportban sok a szexuális mozzanat, sok a szexuális izgalom, hogy az együttgyakorlás és együttvándorlás fokozhatja az erkölcsi veszélyeket és pedig

nemcsak a különböző neműeknél, hanem az egyneműeknél is, hogy, amint Linus Bopp helyesen állapítja meg, az erős és sexes ösztönei sokszor veszik fel a sport maszkját.

A növekedés folyamán a gyermek testében bizonyos feszültségek állanak elő, amelyek nem kellemesek s amelyektől szabadulni kíván mindegyik. A szabadulás eszköze a mozgás; és pedig nem csupán a játék, a torna s a sport, hanem a barangolás is. Az egészséges gyermek és ifjú nem tud nyugodni, nem képes egy helyben maradni, nem képes figyelmét sokáig egy dologra összpontosítani, hanem folyton új és új vágyai, ötletei, gondolatái vannak, folyton új és új terveket sző, mozog, játszik, tornászik, sportol és barangol. «Ruhe und Stille in der Jugend zu weitem Ausmass ist Unnatur, wäre widernatürlicher Zwang.»

Mi a barangolás oka?

Elsősorban a gyermeki lélek természetszerű nyugtalansága, a magányból való menekülni akarása, aztán valami megmagyarázhatatlan vágyakozás a szebb, a jobb, a legfőbb ideál, Isten után. Arany János szívérvány után futó gyermeke az örök gyermek találó költői szemléltetése. Vándorlásra ösztökéli a fiatalságot tanulni vágyása, tapasztalni akarása, élménykeresése. A világ nagyszerű valósága csupa titok még reája nézve és nem nyugszik addig, míg ezekből a titkokból a megfejthetőket meg nem fejt. Tele van szíve szabadságvágygal is s amikor elhagyja a köröngeteget, a várost, ahol egy lépést sem lehet tenni anélkül, hogy valamibe bele ne ütődjék, amikor elhagyja az iskolát, otthonát és erdőt, mezőt, folyók partján, hegyekben barangol, kitér a melle s annak a szabadságnak a boldogító érzése tölti meg belsőt, amely után már oly régóta sóvárgott.

Nem ritka eset, hogy ez a barangolási vágy betegessé lesz. Az iskolának tehát irányító szerepet kell játszani itt is. Baden Powellnek hálás lehet az egész emberiség.

hogy felismervén a fiatalság természetét, olyan intézményt szervezett, amely teret ad a játéknak, tornának, sportnak, barangolásnak egyaránt, de úgy, hogy benne minden az erősebb, ügyesebb, kitartóbb testnek, a tanultabb, gyakorlatibb főnek, a nemesebb, hazafiasabb, emberszeretőbb, istenfélőbb szívnek lesz mindenkitől áldott melegágya.

VI.

Ifjúsági olvasmányok és irodalmi próbálkozások.

Az ifjúsági olvasmányok és irodalmi próbálkozások lélektani és pedagógiai szempontból egyaránt érdekesek és figyelemreméltók. Lélektani szempontból azért, mert világot vetenek az ifjú belső világára, fejlődésére, törekvéseire, vágyaira, sóvárgásaira, pedagógiai szempontból pedig azért, mert támogatására, irányítására szolgálnak a nevelői eljárásnak.

Legtöbbet a 14—15 éves ifjak olvasnak. A 16 éveseknél az olvasás görbéje már leszáll. Lelküket az élet problémái kezdik foglalkoztatni az ifjúság romantikája helyett.

Ha az olvasmány anyagát vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a zsenge gyermek először evésről, alvásról, játékról olvasgat a legszívesebben, aztán a meséket kedveli nagyon, főleg az állatmeséket. A műmeseköltők közül azok vannak előtte a legnagyobb becsben, akik állatmesemotívumokat dolgoznak fel. Ez a kor a magasabb osztályok gyermekeinél a 10. életévig, az alsóbbaknál a 12. életévig tart, a leányoknál x évvel tovább, mint a fiúknál.

Hogy a gyermek szereti a mesét, az egészen természetes, hiszen a mese világa s a gyermek lelki élete rokon.

A primitív etika a jót mindig megjutalmazza s a gonoszt büntetlenül sohasem hagyja. így van ez teljes-

séggel a mesében is. A típusalkotó jellemzés a legélesebb ellentétben látja az embereket: a jókat s a hitványakat, a bátrakat s a gyávákat, a kapzsikat s a jószívűeket, a szorgosokat s a lustákat, az okosakat s az ostobákat, a szelideket s a harciasakat. így találjuk teljességgel a gyermeknél is, aki a jellemelek nagyarányú differenciáltságát még nem ismeri. A mesében naiv módon kapcsolódik a való s a csodás, szeretet nyilvánul a hős megpróbáltatásaival szemben s nem egyszer állatok segítenek az embereken. Ezek mind oly vonások, amelyek rokon húrokat pendítenek meg a zsenge lélekben. (J. Antz: Führung der Jugend zum Schrifttum. 1927.)

Hiábavaló bizonyos szocialista pedagógusok erőlködése, akik a régi mesét a gyermek nevelésének eszközei közül ki szeretnék küszöbölni. Azt hangoztatják: Nem szabad olyan meséket mondogatni, amelyekben sárkányok, szörnyek és más fantasztikus alakok szerepelnek. A reális élet ezen a téren is jogát követeli. A tündérmesék a naiv természetimádás roncsai. Amint nem tanítunk hamis fizikát és számtant, éppen úgy nem taníthatunk hamis természetismeretet sem. Ha ragaszkodunk mégis a meséhez, annak a gép, a kenyér s a munka legyen a tárgya. Olyan hősök szerepeljenek benne, akik a gyárak füstjében pusztulnak el s akik a munka s a szolidaritás hőroszai. Ne beszéljünk úgy a gyermekeknek, hogy a földön a jó elveszi jutalmát, a gonosz pedig büntetését, mert ez valótlan.

Íme, a szocialisták okoskodása, ők tehát már a kicsinyeket is a realitások világába kívánják beleerőszakolni. Ám — ismétlem — hiába, mert annak a nyiladozó léleknek nem realitás, de mese kell. A gyermek belső valója nem a felnőtté, hanem sajátos valami és ha szellemi táplálékot nyújtunk neki, erről a sajátosságról nem lehet megfeledkezünk. A mese olyat mond, amit elfogad. A mese a gyermek szemével nézett világ. Ha nincsenek

is sárkányok és tündérek a valóságban, vannak az ő képzeletében. Ne siessünk annyira azzal a realitással, lesz abból része úgyis mindenkinek elég és ne fosszuk meg legalább az édes gyermekkort a színektől, a korlátlan lehetőségek birodalmától, a képzelet akadálytalan szárnyalásától, a nagyon erős rokonszenvet kiváltó alakoktól s a kérlelhetetlen erkölcsi igazságszolgáltatás vizsgálató és felemelő hitétől.

A mese éppúgy hozzátartozik a gyermek lényéhez, mint a játék. Sőt nemcsak a gyermek nem nélkülözheti, de a szó bizonyos értelmében a felnőtt sem, hiszen ez is rászorul valamire, ami «nem a való, hanem annak égi mása. (Nádai Pál: Könyv a gyermekről. 1911.) A gyermek Gurlitt szerint akként nézi a mesét, mint a felnőtt a drámát.

A mesék mellett vonzzák még a serdületlen lelket a gyermektörténetek, amelyek az otthonban, az udvaron vagy az iskolában játszódnak le. Vonzzák a nép ifjúkora egyszerű érzés- és gondolkodásmódjának termékei: a mondák s a legendák. Vonzzák kora ifjúsági iratai. A mese főleg a képzelet világa, a monda már átvezet a valóhoz, a legenda pedig a naiv jámborság sugárzó alakjait mutatja. A pubertást közvetlenül megelőző kort (9—12. év) különös erővel ragadja meg Robinson története. A gyermek kikívánczik a maga otthona szűk köréből a nagyvilágba. Ekkor már a való bilincseli le figyelmét: vállalkozó, aki az ő reális viszonyai között cselekszik. Hódítani, szüntelen fáradni akar. Érzéke támad a technika vívmányai iránt és Robinsonban rendkívüli érdeklődéssel olvas az emberi kultúrmunka ősfarmáiról.

Szereti általában a kalandok és hősök könyveit, az indián- és detektívtörténeteket, az útirajzokat. A csodálat és lángoló lelkesedés hevületével övezi a nagyenergiájú, bátor, nemesszívű embereket, akik ingadozás

nélkül, akadályokat nem ismerve törnek céljaik felé. De szereti egyszersmind a lemondani tudást, társaink önkéntes szolgálatát, a szilárdságot, a hitbéli bátorságot. Hermann Bahr ezért mondta, hogy «szent- és hőskönyveket kell a gyermeknek adni».

A vers ezen a fokon még nem igen érdekli. A balladákat azonban kedveli, mert a hősmondákkal rokonok.

A serdülő a messzeségbe néz és életéhsége jelekép sokat olvas. Tetszését különösen a történeti regények és novellák nyerik meg: Ben Húr, Quo vadis, Pompei utolsó napjai, A jegyesek stb. Emberi élmény, akarás, küszködés, szenvedelmes nyugtalanság van ezekben a művekben. Erős a serdülőben a nemzeti érzés is. A történeti regények, a hazai tárgyú történeti regények szerepében részben innen magyarázható. A fejlődés folyamata az ifjút az epikától a líra felé vezeti és érdeklődést ébreszt benne a dráma iránt is. A másik nemhez való közeledés a szerelmi költészetre tereli figyelmét. Mivel a szerelem előiskolája lehet a szociális érzésnek s mivel a nemes szerelem művészi rajza finomítólólag hat az olvasóra, a tiszta és tartózkodó szerelmi költésztől nem kell féltünk az ifjút.

Érzéke támad a modern tárgyú regény s az emberi sorsok bemutatása iránt, mohón forgatja az önvallomásokat s a társadalmi regényt. Szereti azokat a könyveket is, amelyek jóakarató tanácsokat osztogatnak az életre. Fr. W. Foerster és Tóth Tihamér iratainak sok az olvasója a serdülők között. Amennyire bizonyítéka ez a körülmény tökéletesedés utáni sóvárgásuknak, épp annyira negativizmusuk igazolása a kritikai és szkeptikus irodalom kedvelése.

Az ifjúság irodalmi éréseben tehát a meseszerű az első fokozat. Erre a valóságot megközelítő kalandkor következik, majd pedig a szociális és pszichológiai tények iránti érdeklődés.

Linus Bopp helyesen írja, hogy az olvasás vágya abból a gyökérből fakad, mint a vándorösztön. Belső nyugtalanság vezetődik le a könyvforgatás szellemi mozgásában. Vágyva vágnak a tapasztalatlanok új élmények, új ismeretek után. A korlátok közé szorított szabadságszomj mohón kap a könyv világának korlátlan területén. Akit otthonához, iskolájához, falujához, városához köt a fegyelem s a kötelesség, az messzi országokat jár be útirajzíróival s akit mindennapi teendők foglalnak le teljességgel, merész vállalkozások, hatalmas tettek és kalandok részese az irodalom segítségével. Szeretik az ifjak könyveik bátor, semmitől vissza nem rettenő hőseit, vezéreit, erős személyiségeit, akik minden bajból kivágyják magukat, sóvárognak a meglepő, megrendítő dolgok után és egyre jobban fejlődik a realitás, a társadalmi és lelki jelenségek iránti érzékük.

J. Antz már előbb említett művében azt állapítja meg, hogy a mese szeretetében nincs különbség fiú és leány között. Egyformán kedveli mindkét nem. Hasonló a helyzet a Robinson-korban is. A pubertás előtti időben a leányok már főleg azokat a könyveket szeretik, amelyek a leányléleknek különösen megfelelnek. Az elnyomott ártatlanság nyeri meg elsősorban tetszésüket. Ilyet találnak pl. Genovéa történetében. A leányok sajátos viselkedése a könyvekkel szemben a nemi érés idején, a bakfiskorban jelentkezik. Ilyenkor komolyan veszik magukat nagyon és hangoskodnak. A bakfisoknak írt irodalom elítélése jogos. Az éretlen, zöld ember jut itt szóhoz és a fiatal olvasó magára ismer benne. Kis bajaikat, nehézségeiket, örömeiket valami dicskoszorú övezi. A hősnők mind derekak, jók, rokonszenvesek, csakhogy félreértik őket. Ebben a korban nem önarcképet kellene nyújtani a leányoknak, hanem figyelmüket másfelé terelni.

Hogy a könyv tartalma befolyással van a fiatal lélek törekvéseire, elhatározásaira, cselekedeteire, azt bizonyí-

tani nem szükséges. Aligha akad olyan művelt ember, aki a maga életéből ne igazolhatná ezt a tételt. A legnagyobb az olvasmány motiváló hatása a 16—18. év között. Tudunk azonban már egy 14 éves leányról is, aki Dosztojevszki Raszkolnyikovjának a hatása alatt édesanyját, akivel sehogy sem volt képes kijönni, fejszé-vel megölte.

A «scientia amabilis» szempontjából nem szabad figyelmen kívül hagyni az ifjúság irodalmi próbálkozásait, a fakadó rügyeket sem. Az iskolai dolgozatok, amelyek témája adva van, nem annyira érdekesek, mint azok az írásművek, amelyeket maguktól alkotnak: a költemények, a naplók, az ifjak szerkesztette újságok. A gyermeki lélek kutatója mindegyikben nagyon sok tanulságra talál. Prózában elbeszéléseket, leírásokat, meséket nyújtanak. Az eidetikusok, a belső képeket különös erővel megérezkíteni tudók stílusa szemléletesebb, konkrétebb, plasztikusabb azokénál, akik ilyenén tehetséggel megáldva nincsenek. A fiúknál az érés idején a költemények tárgya: a bölcsélet, a természet és a szerelem. Költészetük kétharmada ezekről szól. Főleg világnézeti kérdésekkel foglalkoznak és költészetük túlnyomóan gondolati költészet.

A leányok költeményeinek kétharmada már a természetről, a szerelemről, különös alkalmakról és a vallásról zeng. A fiúknál uralkodó az értelmi munka, a leányoknál a szemlélet s az érzélem. A leányok több erotikus költeményt írnak, mint a fiúk és nem egyszer vallási burkot adnak a szerelmi tartalomnak. Giese szerint a 16. év körül lépnek fel nyíltan az erotikus és sexuális vonatkozású költemények. Ez utóbbiak között a legvisszataszítóbbak a korcsmaköltészet termékei, amelyek ugyanazt bizonyítják, amit nap-nap mellett elégszer van alkalmunk tapasztalni, hogy az alkohol eltompít az emberben minden nemesebb törekvést, minden tartóz-

kodást, minden szemérmét, minden tiszteletet, minden kegyeletet.

Á serdülő fiúk vallási költeményeinek többsége szkeptikus jellegű. Nekik nem Krisztus, de Nietzsche kell Giese szerint. Ezzel szemben azonban hangsúlyoznunk szükséges azt is, hogy olykor ezek a vallásos költemények megkapóan igaz keresztény lelkületnek a megnyilvánulásai.

Ha a serdülő ifjakban olvasmányaik és irodalmi próbálkozásaik tanúsága szerint is oly nagy a világnézeti érdeklődés, a vallási nevelésnek ezt a körülményt nem szabad kiaknáztatlanul hagynia, hiszen a keresztény vallás is világnézetet nyújt, a létnek és az értékeknek magasztos, harmónikus, elbűvölő, átfogó és meggyőző tanát, amelynél hatalmasabb és fenségesebb gondolatrendszer nem ismer még az emberiség. Ha a gondolati elem uralkodik költészetükben, ha az igazság fanatikussai lesznek, az értelem felvilágosításának útját kell választanunk, értelmüket kell bizonyítékainkkal megnyernünk, a leányoknál ellenben, akiknél az érzelmi élet a túlnyomó, az irányadó, a szívhez kell fordulnunk, a szívet kell törekvéseinkhez és világnézetünkhöz csatolnunk, mert különben célt nem érünk.

Tudnia szükséges továbbá mindkét nembeli fiatalságnak azt is, hogy a szerelem a szomorú föld napsugara, Isten akarata, az emberi nem megújulásának varázslatos eszköze, nagy áldozatok, nagy elhatározások és cselekedetek szülőoka, de nem öncél, nem minden, bármennyire szép, bármennyire csodálatos is. Dalt zenghetnek róla, hiszen hevülete szárnyra kelti a fantáziát és előnti a lélek minden zugát, de tartózkodás, szemérem, tisztelet és kegyelet nélkülivé nem aljasulhat soha. A serdülés éveit döntő jelentőségűek az egész életre. Aki ezekben a vajúdásokban átengedi magát teljességgel ösztöneinek, érzékiségének és hátat fordít minden jóakarátú

és bölcs irányításnak, figyelmeztetésnek, az szerencsétlen ember, aki keservesen és sírjáiglan fizet esztelen titánkodásáért. Mindennek megvan a maga ideje és boldogok azok, akik mindent idején képesek cselekedni.

Ha az iskola nemcsak a helyes értékelésre nevel, de az értéktermelésre is előkészít, akkor nem szabad a fakadó rügyeket, az irodalmi próbálkozásokat semmibe venni. A tehetség korán megnyilvánulhat. Egy pár elismerő szó, egy-egy sikerült dolgozatnak az osztályban való felolvastatása buzdító hatású lehet. A napokban beszélgettem egyik kiváló esztétikai írónkkal és elmondta, mi döntötte el élete pályáját. Nagyváradon járta a középiskolát rendünk intézetében — említette — és a hatodik osztályban az volt egyszer a magyar dolgozat tétele: Jogosult-e minden ízlés? A javítás alkalmával tanára az ő gyakorlatát a legutoljára hagyta és azt mondta nagy örömmel: Fiam, neked írói tehetséged van! Ez a kijelentés döntő volt egész életére. Attól az időtől kezdve azért tanult, azért olvasott, azért dolgozott, hogy író lehessen és azzá is lett.

Ma már beérkezett író az az egykori kassai tanítványom is, akinek szép magyar gyakorlatait a negyedik osztályban néhányszor felolvastattam. Az országos nevű premontrei rendi költő, Mécs László szintén kassai tanuló volt és nekem, mint osztályfőnökének, meg-megmutogatta azt a füzetet, amelybe költeményeit írogatta. Ha aztán a magyar dolgozatok kijavításának óráin maradt egy kevés szabad időnk, avagy ha kirándultunk a Hernád gyönyörűségei völgyébe, a hákori völgybe, akkor felszólítottuk, hogy olvassa fel egyik-másik versét. Megtette. örültünk, lelkesedtünk, megdicsértük, megbíráltuk és ekként hozzájárultunk némiképp ahhoz, hogy a mai Mécs Lászlóvá legyen.

A pedagógusok tiltakoznak az ifjúsági irodalom tendenciózus volta ellen. A vallási, erkölcsi, szociális és poli-

tikai tendencia káros, felesleges és hiábavaló, mondogatják. Káros, mert megzavarja, esetleg tönkreteszi a költői hatást; felesleges, mert a valóban értékes irodalmi mű ügyis nevel. Nevel annak a megrázkódásnak, annak a lelkesedésnek, megindultságnak és részvétnek a révén, melyet az olvasó lelkében a hősök sorsa ébreszt, nevel annak az undornak és megvetésnek révén, amellyel a mű aljas alakjaira tekintenek. De hiábavaló is a tendencia, mert a hosszas oktatásokat és figyelmeztetéseket igen sokszor átlapozzák és el sem olvassák.

Van olyan neveléstudományi író, aki Aesopus meséit a bennük levő tanulság miatt papírvirágoknak nevezi a Grimm-mesék mellett. A költészetnek szerintük nem a vallási avagy az erkölcsi nevelést kell szolgálnia, hanem kizárólag a művészt.

Az kétségtelen, hogy a tendencia, ha nagyon kirívó és előtérbe tolaikodó, ártalmára van a művészi hatásnak, de nem szabad elfelejtenünk, hogy sohasem volt még a világon olyan kor, amelynek a művészetében nyomára ne bukkanhatnánk az akkor élt emberek vallási, politikai, társadalmi avagy erkölcsi törekvéseinek. A képzeletével, érzésével, ihletével teremtő költő egyszersmind akaró és tudó lény is, és ezeket egymástól tökéletesen elválasztani nagyon bajos. Aztán az «utile» és «dulce» okos és ügyes egybekapcsolása mindig megbecsült volt az emberek előtt. Én tapasztaltam, hogy Aesopus kedves állatmeséi tetszenek a gyermekeknek a tanulságok ellenére is, mert ezek mindegyikében meglepő és mély életbölcseég rejlik.

A költői hatás biztosítása céljából ítélik el sokan az iskolában olvasott költemények agyonmagyarázását, agyonrészletezését, kidesztillálását, a módszeres technika Prokrustes-ágyába húzását, szakaszonként való feladását, mostani kikérdezési módját. A költeményt nem lehet észszel felfogni, hanem csupán érelemmel, mondogatják. A jó költői mű magát magyarázza. A művészi hatást

veszélyezteti a költemény strófáinkint való feladása, olyatén módon történő kikérdezése, hogy az egyik részt az egyik tanuló, a másikat a másik feleli. A könyv nélküli tanulás sohase legyen öncél, sohase legyen az emlékezet nevelésének pusztá eszköze, hanem mindig a művészi felfogás céljainak szolgája is. A gyöngye emlékezet nehezen memorizál és oly aggodalommal gondol a felmondásra, hogy elvész a művészet lehelete teljesen. A mindenkire kötelező költemények száma kevés legyen és teret biztosítsunk a tanulók szabad választásának is.

Az bizonyos, hogy ez a felfogás nem igazság nélküli. Való, hogy a költői művek iskolai tárgyalásánál nagyon sokszor nem a művészi szempont a döntő és hogy a könyv nélküliek kiválasztásába, feladásába, felmondásába hibák csúsznak be. A felesleges magyarázatokat kerülnünk kell, de bizonyos fokú és fajtájú felvilágosítás nemcsak a gyöngébbek miatt szükséges, de a jobbak miatt is. Ha azt akarjuk, hogy a költemény megragadja a tanulók lelkét, kifogástalan felolvasása, elbeszélése, előadása elmellőzhetetlen. Talán több órára lehetne feladni egy-egy költeményt és akkor nem szakaszonként tanulnák, amint azt a megtanulás lélektana is ajánlja, hanem egészben és a felmondás csupán az utolsó órán következne el. A feleltetésnél is gondolnunk kell arra, hogy legalább az összetartozó részeket egy mondja, mert különben igen megfogyatkozik a művészi öröm.

A memoriter az emlékezet nevelője és erősítője, de könyv nélkül csak azt érdemes megtaníttatni, amit szépsége, bölcsesége avagy történeti jelentősége miatt az egész életre kívánatos tudni.

Egyébként pedig ne felejtkezzünk el Goethe szavairól: Engedjük át magunkat a benyomásoknak, a megindultságnak, a felemelkedésnek, a fellángolásnak és ne higgyük mindig, hogy ez hiábavaló az elvont gondolat nélkül.

Ha a könyv nem csupán táplálója lehet az ifjú lélek-

nek, de meg is mérgezhetsz azt, akkor kettőzött figyelemmel kell vigyáznunk arra, micsoda nyomtatvány kerül a tanulók kezébe. A jó könyvek között szabadon válogathatnak, de a felnőttek könyvtáraiban kényük-kedvük szerint nem keresgélhetnek. Még nincsenek kellő tapasztalataik, nincs kellő kritikájuk és ítélőképességük és a találmányra kiragadott könyvek nagy veszedelmeknek lehetnek a létrehozói. A serdülő úgy is negativista, gyakran szembehelyezkedik a szülői ház, az iskola s a templom akaratával, kikívánczozik a köréje rakott korlátok közül és éppen ezért reá is áll a szó bizonyos értelmében az, amit az angol költő, Rowe írt:

The Libertine, who, lost in guilty joys,
Scorns heaven's just love, and shuns the preacher's voice,
Won by the artful tales of generous deeds,
Shall feel the wish to copy what he reads.

Az erkölcsre fittyet hányót, aki bűnös játékokba merülve, kigúnyolja az Istent megillető szeretetet és kerüli a pap szavát, megnyeri a dicső cselekedetek művészi elbeszélése és vágyat ébreszt benne, hogy utánozza azt, amit olvasott. A szellemi értékek legelseje az erkölcsi jó és a költészetre sem lehet lealázó, ha a művészi szempontok tiszteletben tartása mellett az erényt is szolgálja.

VII.

Az ifjúság s a közösségek.

Az ember társas lény. Létünket is egy kis társaságnak, a családnak köszönhetjük. Ez gondoz, ez táplál, ez nevel bennünket. Mi lenne belőlünk, ha tehetetlenségünk éveiben nem állana mellettünk édesanyánk, édesapánk? Aztán, ahogy gyarapodunk, játszótársak után nézünk, akiknek társaságában sok-sok órát, sok napot töltünk el, akikkel összemérjük erőinket, akiket szeretünk, akik nél-

kül igen keservesen telnének el esztendeink. Nagyon sajnálatraméltó az a gyermek, aki élete tavaszát játszópajtás nélkül kénytelen eltölteni.

Majd az iskola teszi reánk melengető kezét, ez a kis köztársaság, amely erősíti a testet, nemesíti a szívet és a tudás világosságát gyűjtja meg a zsenge fejekben. Nevel a szülői ház is világrajövetelünk első idejétől kezdve, oktat is, csak hogy nem azzal a rendszerességgel, nem azzal a hivatásszerűséggel, nem azzal a felszereltséggel, amellyel az iskola. Az élet nehéz, a tudnivaló temérdek s éppen ezért az életrekészítést, az ismeretközlést nem lehet diletánsokra bízni, nem lehet a véletlenre hagyni. Bármennyire hangsúlyozzák is tehát bizonyos anarchista szellemek, hogy az iskolát fejszével kell szétdarabolni és a máglyára dobni, mert rabszolgaként kínozza meg a beléje erőszakolt ifjúságot, felhívásuknak eredménye nem lesz, mert az iskola nélkülözhetetlen. Az bizonyos, hogy a tanulás legnagyobb részt fáradtságos, terhes, a növendéknek az okulás minden fokán sokat kell küszködnie, figyelnie, emlékeznie, gyakorolnia, de hát az élet sem játék s ekként a reá való előkészítés sem lehet pusztá szórakozás. Az elmélyült tudás, a «iustus et tenax propositi vir», az igazságosságában rendíthetetlen jellem nem csekélység, nagy dolgok pedig sohasem születtek könnyen a világon.

Aztán a felejthetetlen iskolai élmények, a tantermekben szerzett kedves barátok, a szeretreméltó, áldozatos életű és bölcs tanárok nem semmiségek, hanem egész életünkre kiható megbecsülhetetlen értékek; a reájuk való emlékezés felüdülés, vigasztalás, erő-rezervoár éveink nehéz, komor napjain. Valahányszor hazatértem szabolcsi falumba, ahol elemi iskoláimat jártam, sohasem mulasztottam el felkeresni a földhöz tapadt hajlékot, amelyben a betűvetésre oktattak, amelyben az olvasást és a kezdetleges ismereteket sajátítottam el. A derűnek, a megifjo-

dásnak, a boldogságnak valami varázslatos hangulata öntötte el ilyenkor mindig szívemet. A tanóráknak, az udvaron való játszásnak, a harangozásnak, a hazamene-
telnek és az iskolába jövésnek mennyi vonzó emléke zsongott ezeken a látogatásokon lelkemben. Efféle érzésekkel láttam viszont a kassai ódon premontrei főgimnáziumot is, amelyben középiskolai éveimet töltöttem. Sőt mondhatnám, hogy ezek az érzések még az előbbieknél is forróbbak voltak. Sajátságos, de úgy van, hogy a középiskolai élmények a legmaradandóbbak, a legélénkebbek, a legkedvesebbek. Barátainkat is, akikkel mindvégig bensőséges viszonyt tartunk fenn s akiknek figyelme és jósága sírunkig elkísér bennünket, a legtöbb esetben a középiskolában szerezzük. Az elemiben még nincs meg, az egyetemeken pedig már nincs meg a szolidaritásnak az a foka, amelyik a középiskolásokat összefűzi. Teológiai és egyetemi éveim is vissza-visszavonnak azokra a helyekre, ahol ezeket a tanulmányokat végeztem és gimnáziumi és főiskolai tanárainak áldott szelleme nem hagy el soha, egyetlen napra sem.

A középiskolai évek alatt felöltő jelentőségre kezd jutni a barát. Ez kell a gyermeknek. Valaki, akihez vonzódik, akit utánoz, akit tisztel, akinek szava több neki, mint az édesapáé, az édesanyáé, a nevelőé. Az ő lelkében is van már valamelyes életideál és azt fogja barátságával megtisztelni, akiben ezt az életideált feltalálni véli. Szabadulni kíván a régi keretektől, a szülők s a tanárok gyámkodásából, a kiskorúságból és ha mégis tanácsadóra, példára, ösztökélésre van szüksége, ezt nem a régi vezetőknél, hanem kortársainál keresi. Hányszor és hányszor óvjuk egyik vagy másik tanulót attól, hogy haszontalannokkal ne barátkozzék; hiába, rövid idő múlva ismét csak azokkal látjuk. Negatív beállítású lelkének úgy tetszik, hogy igazi javát nem oktatói szolgálják, hanem barátai, akiket amazok leszólnak.

A fejlődés egyre szélesebbé és szélyesebbé teszi az ifjú látóhatárát, egyre jobban kiterjeszti azt a közösséget, amelyet forró szíve hevületével átölel. Szereti rokonait, a szomszédokat, a falut, a várost, ahol született, ahol szülei laknak, a folyót, amelyben annyit fürdött, a hegyet, amelyet annyiszor megmászott, szereti az egész vidéket, amelyet annyiszor bebarangolt. Szeretni kezdi népét, amelyből való s amelynek meséi, dalai, költészete, szokásai, jelene és történelme, földje és művelődésének minden megnyilvánulása oly sokszor megfogta, elbájolta, megrázta belső világát. Szeretni tudja hazáját, annak örömeit és bánatát, sikereit és balsorsát, törekvéseit és sóvárgásait, hőseit és mártírjait, mindazt, amit ez a varázslatos szó csak magában foglal. Szereti egyházát, amely csecsemő korától oldalán állott, amely figyelmét a legtündöklőbb dolgok felé tereli, amely a sárban való elmerüléstől óvja, amely élete minden mozzanatát megszenteli és az Üdvözítő szeretetével és a biblia bölcseségével a síríg támogatója és oltalma kíván maradni. Végül rájön, hogy népe más népekkel szoros kapcsolatban él s hogy amit bárki is otthon, iskoláiban, hazájában kap, az nem egy nemzet elszigetelt alkotása, hanem más népekkel való érintkezésben alakult: rájön, hogy a ((valás és erkölcsiség, a bölcselet s a többi tudomány, a művészet és a költészet, az állam és a jog, a technika s a gazdasági élet közös termék.» (Fr. Paulsen, Pädagogik. 1911.) Észreveszi, hogy a népek egymásra vannak utalva, hogy mind egy atyának a gyermekei s így, ha saját hazánknak és nemzetünknek hűséggel, áldozatos ragaszkodással tartozunk, szellemünknek szabadnak, tárgyilagosnak és igazságosnak kell mutatkoznia az idegen szemlélésében és megítélésében.

A közös élet két legfőbb erénye: az igazságosság és a jóakarát. Az első azt kívánja: neminem laede, senkit személyében és jogos érdekeiben ne sérts, hanem add

meg készséggel mindenkinek azt, ami megilleti; a másik pedig azt parancsolja: omnes iuva, segíts embertársaidon mindenkor és mindenütt, amikor és ahol csak tudsz! Az első nélkül az emberi társadalmak nem lesznek egyebek, mint rablóbandák, a másik híján pedig állati színvonalra süllyedünk, ahol nem akad majd senki, aki a könnyeket íelszárítaná, aki a jajszavakat elnémítaná. Természetes, hogy az igazságosság és jóakarattal mellett még más erényeket is követel a társasélet, aminők pl. a bizalom, a türelem, a hűség, a ragaszkodás, a megbocsátás, a megértés erénye.

A szociális életre nevelést a család kezdi. Ez a társas erények melegágya. Azok a viszonylatok, amelyekben az emberek egymással szemben lehetnek, fellelhetők a szülői házban is. Itt már megvan a felsőbbség, az alattvalóság és az egyenlőség viszonya s az igazságosság, a jóakarattal, a türelem, a hűség, az engedelmesség, a ragaszkodás, az elnézés, a megértés gyakorlására bőséges alkalom nyílik. A szociális nevelés tovább folyik aztán az iskolában. Ezen a helyen az említett hármasság már nem a vérrokonok között áll fenn, hanem idegenek között s az igazságosság és jóakarattal érvényesítését azokkal szemben is meg kell tanulnunk, akiket a vér köteléke nem fűz hozzánk. A tanuló igazságérzetéről lépten-nyomon meggyőződhetünk, jó szívének pedig a tízórás szétosztásától kezdve egészen a segítő-egyesületben való tevékenységig számtalanszor jelét adja. Így készül fel az ifjú az életre magára, amikor a saját családjában, honfitársai, hit-sorsosai, embertársai között kell megmutatnia azokat a szociális erényeket, amelyeket szülei és nevelői oldalán szerzett.

Amily mértékben gyarapodik az ifjú valóságérzéke, abban a mértékben kezd érdeklődni a szociális kérdések iránt. A cselekvés tiszta egoisztikus indító okai egyre fogynak a 17. életévig, innentől kezdve aztán a 19. évig

L. Bopp megállapítása szerint ez a fogyás gyorsabban és erősebben folytatódik. A szociál-etikai motívumok a fiúknál éppen úgy, mint a leányoknál a 13—15. év között jutnak a magasba, a 16. életévben ez a magasság megmarad, majd gyorsan emelkedik, a 18. életévben kicsit süllyed, hogy a 19-ben a csúcspontra érjen. Ezek az indítóokok a fiúknál gyakoribbak, mint a leányoknál, akiknél viszont a családi érzés felöltő. A társaság iránti kötelességek helyes felfogására a 17. évben bukkanunk. Növekedik a haladó évekkel a hazafias érzés. Más népek gyűlöletével a 13 éveseknél pusztán 24-4%-bán találkozunk, a 19 éveseknél ellenben ez a százalék 73-i%-ra emelkedik.

Természetes, hogy mint minden másban, a szociális érzés nevelésében is nagy szerepet játszik a környezet, a példaadás. Akit kicsi korától vad gyűlöletre ösztökéltek a szülők s az oktatók, aki nem hallott mást otthon soha, csupán azt, mennyire el van a szegény ember nyomva, mennyire ki van zsákmányolva s hogy minden, de minden: az erkölcs, a vallás, az állam ennek az elnyomásnak, ennek a kizsákmányolásnak a fenntartására, megszilárdítására törekszik, az nem igen fogja a többi társadalmi réteget szeretni, nem igen fog a társadalmi élet békéjén dolgozni, hanem anarchia után sóvárog szüntelen és minden létező szétrombolásában látja élete legigazibb célját.

Ha tehát a «zóon politikon»-hoz illő érzületet akarunk ifjúságunkban felnevelni, bizonyos követelményekre tekintettel kell lennünk.

A munkás méltó a maga bérére és nem szabad túrnünk, hogy derék, dolgozó emberek nyomorogjanak, éhezzenek, rongyokban járjanak, odúkban senyvedjenek, a kultúra áldásainak megízlelése nélkül dühöngjék keresztül életüket. Sok igazság van abban, amit H. Spencer így fejezett ki: Senki sem lehet addig teljesen boldog, teljesen sza-

bad és teljesen erkölcsös, amíg mindenki nem boldog, nem szabad és nem erkölcsös. Ahogy az angolok mondják: A «better housed, better clothed and better fed» munkás, a jobban lakó, jobban ruházódó, jobban táplálkozó munkás jogos kívánalma minden józan társadalomnak. A nyomor nem kedvező talaja az emelkedett, nemes szellemeknek. Az emberiség legsugárzóbb személyiségei a legtöbbször középsorsú embereknek a gyermekei voltak. A jövő érdeke, hogy a család ijesztő nélkülözései meg ne mérgezzék az ifjú nemzedék szívét. Itt is annak a keresztény szolidaritásnak a gondos keresztülvitele segíthet, amely szolidaritás nemcsak az élöket öleli át, hanem a meghaltakat is. Mi nem csupán a földön küzdők jobb sorsát igyekszünk előmozdítani, hanem a szenvedő elköltözöttékét is.

Ha a barátunk egy bizonyos időben olyan rendkívüli szerepe van a tanulók életében, hogy meggátolja a szülők s a nevelők befolyását is, akkor semmi figyelmet és fáradságot nem kell kímélnünk, hogy a barátok megfelelő minőségét biztosítsuk. Annál a gyermeknél, aki messzire jár iskolába, akit az otthon reggel héttől délután 2-ig nem lát, igen bajos ennek az ellenőrzésnek a keresztülvitele. Ilyenkor Isten különös kegyelme védi csupán a növendéket. Intézetben már könnyebben megy a dolog, de itt sem símán, mert a legszigorúbb tilalom kijátszására is alkalmakat ad a közös fedél alatt való lakás. Nagyon óvatosaknak kell lennünk a korosabb barátokkal szemben is. A nagyobb fiú előtt már túlhaladott álláspont a kisebbek tanulmánya, teendője és éppen ezért nagyon könnyen hajlandó ezeket semmibe venni, kinevetni, kigúnyolni. Ha aztán a zsenyebbek is hasonló meggyőződésre jutnak, súlyos bajok és kellemetlenségek támadnak. Ezért kívánatos az intézetekben a tanulóknak osztályokban, stúdiómban, társalgókban, hálószobákban korok szerint való elkülönítése. Nem is szólok arról, hogy a fel-

nőttek lehetnek olyan kedvtelésesei, amelyek reá nézve nem ártalmasak, a fejletlenebbekre azonban igen.

Ha a család a társas erények melegágya és első iskolája, akkor a családnak igazán családnak kell lennie, mert különben éppen azok a benyomások lesznek a legkedvezőtlenebbek, amelyeknek a kihatása az életre a legkülönb. Ha az apa tétlenkedik, pazarol, kalandok után fut és elhanyagolja kenyérkeresetét, hitvesét, gyermekeit, ha az anya a ruhán, a vendégeskedésen, a színházon, a mozin, a kávéházon, az élvezeteken, a gavallérokon járta elsősorban esztét és nem magzatain, ha sem kölcsönös gondoskodást, odaadást és szeretetet, sem méltányosságot, engedelmisséget, türelmet, hűséget, kötelességtudást, kíméletet nem lát a gyermek otthon, hanem mindenek az ellenkezőjét, ha a szülők túlzott idegességükben semmisségekért képesek feldúlni a családi fészket, ha semmit sem tudnak elviselni, elszenvedni magasabb célokért, akkor mondjunk le egyszer és mindenkorra nemzetünk dicső jövőjéről. A téglák minősége döntő a belőlük készült épületre nézve. Erőtlen nép és állam nincs szilárd és emelkedett szellemű családok nélkül.

Egyéniségünk érvényesítése nemcsak jogos, de kívánatos is, ám pusztán addig a határig, ameddig a közösségek igazolt érdekeit nem érinti, ameddig a legfőbb értékek sérelmét nem jelenti. Mi nem csupán egyének vagyunk, hanem egyszersmind társaságoknak is tagjai. Előbb emezek és csak aztán amazok. J. Wendland találoán állapítja meg (Handbuch der Sozialethik. 1916.), hogy a vallás is először a közösség vallása, a nép vallása. Az istenek népistenek. Az erkölcsiség is kezdetben az ősoktól örökölt törvények követése. «Igy nem cselekszenek Izraelben!», ez volt valamely helytelen cselekedet megbélyegzésének végső indoka a zsidóknál. Az ivadékok apáik vétkeiért harmad-negyedigiglen bűnhődnek. Az egyének lassan alakulnak ki, lassan szereznek belső ön-

állóságot. Az individualizmust s a szociális érzést nem szabad szembeállítanunk, hanem okos szintézist kell a kettő között teremtenünk. Az egyén adja a közösségeknek lelke legjavát szárnyaló gondolataiban, nemes érzéseiben, tisztult akarásában, lankadatlan munkájában, a közösség pedig támogassa az egyént a szabad és krisztusi személyiség kialakításában. Az individualizmus «magna chartá»-ját Szent Pál szavaiban találjuk: Ti mind Isten gyermekei vagytok a hit által a Krisztussal való közösségben. Nincs zsidó és görög, szabad és rabszolga, férfi és nő, mert mind egyek vagytok Jézus Krisztus közösségében. íme a kettő egybekapcsolása. Isten gyermekei vagyunk, tehát individuumok, de egyszerismind közösség tagjai, akik ember- és istenszeretetre hivatunk. A brahmanizmusban s a buddhizmusban az egyén a contemplatio magaslatain minden közösségtől elszakad, a keresztény azonban hitsorsosaival, honfitársaival, embertársaival mindvégig a legszorosabb kapcsolatban marad.

A fejlődés gyarapítja a fiatalságban a hazafias érzést, de növeli az idegen gyűlöletét is. Míg a 13 éveseknek csupán a negyed részében találkozunk ezzel a gyűlölettel, a 19 éveseknél a háromnegyed részében. A dolog érthető. Anton Menger tanította, hogy az egyes ember lehet közepes jószágú, a tömegek azonban mind vadállati ösztöneiket követik. A népek versenye kíméletlen és kegyetlen. Minden nemzet fejlettebb fiatalsága érzi, mennyi és mennyi gátra, akadályra és rosszakaratra talál szeretett hazája erőfeszítéseiben, ambícióiban a szomszédoknál, az idegeneknél és ezért heves és szigorú lelke egész gyűlöletét ezekre zúdítja. Perfecto odio odit illos.

Pedig hát az igaz hazafiság és az egyetemes ember-szeretetet nem ellentétek, összeférhetetlenséget pusztán azok találhatnak közöttük, akik mindkettőt helytelenül magyarázzák. Ha a hazafiság azt jelenti valakinek, hogy dédelgetnie kell nemzetének gyöngeségeit, hibáit, bűneit

is, hogy le kell néznie az idegenek minden kiválóságát, minden becses tulajdonságát, ha azt jelenti a hazafiság, hogy annak az állami közösségnek a javát, amelybe beletartozom, minden áron, az erkölcsi törvények lábbal tiprása árán is, a szomszédok jogos érdekeinek, igazságainak kíméletlen semmibevételével tartozom munkálni, mondom, ha az az elvem: Right or wrong my country, hogy hazám szolgálatában a jó és rossz között különbséget nem ismerek, akkor, a hazafiság valóban gátja annak, hogy átöleljük szeretetünkkel az egész emberiséget. Viszont, ha úgy értelmezzük az egyetemes emberszeretetet, hogy honfitársunk, nemzetünk, hazánk egy cseppel sem több nekünk, egy szemernyivel sem áll közelebb hozzánk, mint az idegen, mint a szomszéd nép, mint a földkerekség akármelyik állama, akkor meg a humánus érzés bélyegzi a honszerelmet csökevényes, fölösleges lelki ténynek. Ezek a felfogások azonban egyformán tévesek. A valódi hazafias lelküiét ragaszkodással tapad ahhoz a földhöz, amely táplálja, amelyet az ősök vére öntözött, ragaszkodik fajtájához, népe múltjához és jelenéhez, teljes erejével áll nemzete felemelésének, nemesítésének szolgálatába, tökéletlenségei előtt azonban nem húny szemet, az idegenek utánzásraméltó vonásait megbecsüli és közössége jólétet csupán a lelkiismeret előírásai szerint, az erkölcsi törvények korlátai között, a tisztesség eszközeivel igyekszik előmozdítani. Szívének hevülete elsősorban azoké, akik legközelebb állanak hozzája, vonzalma azonban nem korlátozódik hazájára, népére, hanem kiterjed az egész világra, minden fajra, minden nemzetre, minden emberre. Ilyen az igazi hazaszeretet, mely a valódi humánus lelkületnek nem ellentéte, hanem alapja és nélkülözhetetlen feltétele. Hogy vonzódhatik az az emberiség egyeteméhez, aki az őt közelebről érintő közösséget, nemzetét sem szereti, hogy tudja az a földön élő 1900 millió embert szívébe

fogadni, akit saját népének néhány milliója sem képes áldozatos ragaszkodásra hevíteni? Hogy lelkesedjék az az ismeretlen, neki soha szolgálatot nem tevő tömegekért, aki hideg közönnyel tekint le arra a társadalomra is, amely szülte, dajkálta és nevelte? A honszerelem előiskolája a család. Előbb édesanyánkért, édesapánkért, testvéreinkért, rokonainkért lángolunk s csak azután honfitársainkért. Így van az az emberiség szeretetével is. Humánus lelkület a valódi hazafiság érzése és gyakorlata nélkül nem alakul s amint a nemzeti közösségek lehetősége nem követeli a családnak, a családiasság érzelmének a kiirtását, hanem inkább feltételezi, éppen úgy nem kívánja az egyetemes emberszeretet sem a nemzetnek, a honszerelemnek a megsemmisítését.

A világháborút likvidálni akaró békék gazul és alávaló módon bántak el a magyarsággal, nemcsak azért, mert úgy büntették, mintha neki lett volna a legnagyobb része az emberiségre szakadt óriási szerencsétlenség előidézésében, hanem azért is, mert ezeréves múltunk megbecstelenítésében lelkiismeretlen hazugságokra és valótanságokra támaszkodtak. Van bőséges oka tehát annak a mérhetetlen keserűségnek, amely mindegyikünk lelkét a mai helyzet létrehozóival szemben előnti. Van oka annak, hogy mi addig elégedettségéről, békéről hallani sem akarunk, amíg a rajtunk esett sérelmek jóvátéve nincsenek. Van oka annak, hogy ifjúságunkat keserűséggel és küzdelemre való készséggel kívánjuk telíteni mindaddig, amíg igazságot nem szolgáltattak nekünk. A gyűlöltre nevelést azonban határozottan helytelenítem.

Néhány évvel ezelőtt tanítványainkkal a kálvinista Rómát és a Hortobágyot látogattuk meg. Hajlékot Pállagon kaptunk, az ottani gazdasági akadémia igazgatójának jóvoltából. Vacsora közben azt kérdezte tőlem az ottani tanárikar egyik leghiggadtabb, legtapasztaltabb tagja: Helyesli-e uram azt, hogy mi növendékeinket ellenség-

geink gyűlöletére úszítsuk? Nemmel feleltem. Nemmel azért, mert keresztény ember vagyok s a kereszténység a gyűlöletet a leghatározottabban helyteleníti, mert a gyűlölet s a bosszúállás sohase vitt jóra és mert nekünk elegendő rámutatnunk a velünk történt égbekiáltó igazságtalanságokra, hogy megszülessék fiatalságunk szívében az a semmi ellenállást nem tűrő, dacos erő, amely a méltánytalanul és gonoszul reánk rakott abroncsokat előbb vagy utóbb, de szétfeszíti.

A mi szentegyházunknak van orvossága az embergyűlöletre, az úgynevezett mizantrópiára is.

Az ember nagy dolog, a világon a legnagyobb. Megvan benne az ásvány testisége, a növény vegetációja, az állatok érzékisége s az angyalok szelleme. Valóságos mikrokozmosz. Fejének alakja emlékeztet az égitestek formájára, szemének fénye a csillagok ragyogására. Gondolataiban túlszárnyalja az örökös hómezők magasságát, érzései mélyebbek a feneketlen tengernél. A föld neki termi gyümölcsseit, a víz neki táplálja halait, a lég neki juttatja madarait. Átkél a tengeren, felszáll a levegő távoli régióiba, leereszkedik a földgolyó mérges gázokkal teli méhébe, úszni tud a tenger mélyén, igába hajtja az állatot, megszelídíti a vadat, elhárítja feje felől az ég villámain, eltünteti a térbeli távolságokat, a nyomtatott szó segítségével bizonyos fokig az időbeliket is, tüzet gyújt, kultúreszközöket teremt, államot szervez, ráeszmél a legfőbb szellemi erőre s 1900 millió ember közös akláról és pásztoráról álmodozik. Audax omnia perpeti. Egekig hatoló vállalkozásaiban mindent el tud tűrni.

Ez mind igaz, ám az éremnek eddig csupán az egyik oldalát láttuk. Van annak egy másik, kevésbé vigasztaló oldala is. Amily szédítő az a magasság, amelybe az ember fel képes emelkedni, éppoly szédítő az a mélység is, amelybe behullhat. Utalok a biblia szavaira, a történelem emlékezéseire, a magunk tapasztalataira, a költők és

bölcselők keserű kifakadásaira. «Universa vanitas omnis homo vivens», közönséges hiábavalóság az egész élő ember, mondják a szentkönyvek. Ezek pedig igazán ismernek bennünket. A történelem azt a lesújtó okulást nyújtja, hogy nem válhatik az élet mesterévé, mert az emberiség nem hajlandó tanulni a múltból, nem hajlandó az üdvös tanulságokat levonni sok tekintetben és ha meg is változott körülöttünk a külső, ha a technika csodálatos vívmányain nem is győzünk eléggé álmélnodni, a belső ember, az érző és akaró ember nagyjában ma is az, ami évezredekkel előbb volt, a «concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum et superbia vitae# rabja, érzéki, kapzsi, hatalom után sóvárgó és gőgös.

Volt nekem Kassán egy kedves, öreg, családtalan orvos barátom, akinél nemesebb lélekkel még nem hozott össze a sors. Tele volt a legmélyebb emberszeretettel és részvétellel minden nyomorúsággal, minden szenvedéssel szemben. Nemcsak orvosi tanácsaiért nem kért semmit a szegényektől, hanem maga vett nekik élelmet és orvosságot is. Elengedte adósainak tartozásaikat, nyitva volt erszénye minden humánus ügy támogatására és kiöregedett lovait nem adta át a sintéreknek, hogy elpusztítsák, hanem nyugdíjban tartotta azokat, amíg a természeti kényszerűség ki nem oltotta életüket. Nem akadt senkivel dolga, akit őszinte hála ne kötelezett volna. Volt egy kis kutyája, amelyet rendkívüli módon szeretett. Egyszer, ahogy babusgatta, azt találtam neki mondani: Azzal a fáradsággal, amellyel ezt a kutyát gondozza, legalább száz emberen segíthetne! Rám nézett csodálkozó szemekkel és azt válaszolta: Inkább száz kutyát istápolók, mint egy embert!

Íme, ide jut nem egy nemesszívű lélek. Megutálja az embert, pedig nagyon szerette, nagyon szolgálta. A kíméletlen, önző, durva szívben nem igen találjuk ezt az embergyűlöletet. Bizonyára azért, mert ő csak azt nyeri

viszonzásul, amit megérdemel. Az erdő visszhangja nem adhat vissza neki mást, mint amit belekiáltott. A világ hitványsága annak eshetik nagyon rosszul, aki érte élt, érte dolgozott, mindenét neki adta és aki hálátlansággal egyebet áldozatos munkájáért nem tapasztalt.

Puskin, a ritka költői lélek is, skorpiókból font korbáccsal vág végig a süllyedt embereken, amikor így énekel:

Te, óh költészet fényugára,
 Ne engedd, ihletés hiában
 Elkérgesedni lelkemet
 E szívtelen, e süllyedett
 Világ kábító mámorában,
 E pompadiszbe öltözött
 Ledérség s bamba gőg között.
 E rossz világban, mely az álnok,
 Kislelkű, hitvány s szemtelen
 Önkéntes rabok s divatbábok.
 Hiú és sivár üzelem,
 Kőszívű erkölcsbíró-rémek,
 Botrányt leső mosolygó kémek,
 Szemforgató szenteskedők,
 Büszkén fennhordott buta fők.
 Számító önzők, sima, gyáva
 Hízalgők, áruló gazok.
 Színlő kacérok, ravaszok.
 Rágalmak bűzhödt pocsolyája,
 S melyben közülünk mindenik
 Naponkint gázol s fürödik.

Az etikai pesszimizmusnak sincs valami kedvező véleménye rólunk, mert azt hirdeti, hogy az igazi erényes cselekedetek száma eltörpül a bűnök és elvetemültségek ijesztő arányai mellett.

Hogy gátoljuk meg tehát az annyi gyarlósággal, hiánnyal, undorító és visszataszító vonással megvert ember meggyűlölését?

A laikus szolidaritás tana itt nem sokat segít. Azt mondja ugyanis, hogy az emberek szeressék, támogassák,

gondozzák, védjék egymást, mert egynek a baja, nyomora, boldogtalansága, elkeseredettsége mindenki baja, mindenki veszedelme s egynek az öröme és megelégedettsége mindenki szerencséje; ha ragályos betegségben van valaki, azt a szomszédok is megkaphatják, ha a szükség és nélkülözés kétségbeesésbe kerget valakit, az veszélyeztetheti a mi békénket, a mi jólétünket is. Az anyagi javakban bővelkedők mindezekre azt felelhetik, hogy övék az egész föld, vagyonuk szabad mozgást biztosít nekik mindenfelé s ha ragály pusztít az egyik vidéken, oda utaznak, ahol nincs ragály, ha forradalom üti fel fejét otthonukban, megvédetik magukat és javaikat katonákkal és csendőrökkel, vagy olyan országban költöznek, ahol rend és biztonság uralkodik, de önző és kíméletlen álláspontjukból nem engednek.

A mi szentegyházunk útbaigazítása és parancsa szerencsésebb. A katolikus szó annyit jelent: egész szerinti. Nekünk tehát semmit sem szabad csupán felében, harmadában, részletében látni, csupán egyik vagy másik oldalról szemlélni, hanem figyelmünket az egészre ki kell terjesztenünk, mindent minden oldalról szemügyre kell vennünk. Bennünket nemcsak az anyag érdekel, de a szellem is, nemcsak a test, de a lélek is, nemcsak a természet, de a kegyelem is, nemcsak a föld, de az egész világ-mindenség is, lakóhelyünknek nemcsak egy országa, de minden állama, nemcsak egy népe, de minden nemzete, nemcsak egy társadalmi osztálya, de a lakosság minden rétege, nemcsak az egyén, de a közösségek is, nemcsak az élők, de a holtak is, nemcsak az érzéki javak, de a szellemiek is, nemcsak a gyarlóságok, de a kiválóságok is, nemcsak a bűnök, de az erények is. A mi szent vallásunk az «egész» vallása, amely arra inti híveit, hogy az emberben nem csupán az árnyékos oldalakat kell észrevennünk, hanem a napfényeseket is, nemcsak a mélységeket, de a magasságokat is, nemcsak az undorító voná-

sokat, de a vonzóakat is, nemcsak a sárt, de a felfelé kínlódó lelket is és akkor, mivel senki sincs közöttünk, aki pusztá ördögi vonásokat mutatna, akiben valami jó, valami vigasztaló felfedezhető ne volna, a legnagyobb felháborodásban, a legnagyobb keserűségben is megnyhülünk és az embergyűlölettől mentesek maradunk.

Aztán, ha ez a megfontolás nem volna elegendő, a keresztény hit nem késik hangsúlyozni, hogy mind egy Atyának vagyunk gyermekei, mind testvérek vagyunk, egyek Jézus Krisztusban, az emberiség Megváltójában, aki mindenkiért meghalt és akiért szeretetünkéből, türelmünkéből, megbocsátásunkból senkit, de senkit sem szabad kirekeszteniünk.

A kíméletlen kritikára és a mindenkivel való szembe-helyezkedésre hajló serdülő fiatalságnak a figyelmét nem felesleges ezekre a magasztos gondolatokra, ezekre az útvesztőből kiségitő világosságokra felhívni.

VIII.

Az ifjúság és a munka.

A munka emberi sors. Az ősszülőknek dolgozniok kellett már a bűnbeesés előtt is, hiszen arra kaptak az Úrtól parancsot, hogy vessék hatalmuk alá a földet és uralkodjanak rajta. Ez célszerű tevékenység nélkül nem igen volt lehetséges. Természetes, hogy ez a munka máskép hatott rájuk, máskép jelentkezett előttük, mint az, amely a Paradicsomból való kiűzetés után várt fajtájukra. Amaz csupa gyönyörűség volt nekik, «labor ipsa voluptas», amely erőik szabad, eredményes foglalkoztatását jelentette, emez pedig fáradtsággal, nagy kínlódással, keserves verejtékezéssel kapcsolódott. Nem a munka tehát az emberiség büntetése, hanem csak bizonyos fajtájú munka, a verejtékes munka, az a céltudatos

tevékenység, amely fárasztó, kimerítő erőfeszítéssel kénytelen a természeti adottságokból, a természet javaiból magasabb értékeket előteremteni.

Am a gondviselő legfőbb Jóság még a büntetés kiszabásánál sem volt könyörtelen az emberrel szemben. Az ürömpohárba mézet cseppentett, a rosszat is javunkra fordította.

S. Smiles, az életbölcsestest mestere, írja: A munka az erkölcsi jellem legjobb nevelőinek egyike. Ez szüli és erősíti az engedelmességet, az önfegyelmet, a figyelmet, a szorgalmat, a kitartást. A munka az élő elv, létünk törvénye, amely az egyéneket és a nemzeteket felfelé viszi. Mindenkinek kell dolgoznia valami módon, ha úgy akarja élvezni az életet, ahogy kívánatos. A munka lehet teher és büntetés, de lehet kitüntetés és dicsőség. E nélkül semmit sem teljesíthetünk. Minden, ami nagy az emberben, a munka révén támad. A művelődés ennek a terméke. Ha nem dolgozhatnánk, Ádám fiait erkölcsi halál fojtaná meg. A henyélés a mi átkunk és nem a munka. A semmittevés kieszi a szívet az egyesekből s a nemzetekből és összerágja őket, mint a rozsdá a vasat. *Idleness eats heart out of men as of nations, and consumes them as rust does iron.* (Character, 1887.)

Valóban így van. A derék személyiségek kialakulását, a népek boldogulását a munka, a lankadatlan, a csüggedést nem ismerő munka alapozhatja meg csupán. A kultúrának s a civilizációnak ez a feltétele, igazi örömeinket, megbecsültetésünket, dicsőségünket is neki köszönhetjük. A tétlen szívevesztett ember és erkölcsi halott. Dolgoznunk kell kényerünkért, ruhánkért, hajlékunkért, mert ezeket készen nem igen nyújtja, vagy legalább is nagyon kevés embernek nyújtja a természet. Dolgoznunk kell, hosszasan és fárasztóan kell dolgoznunk tudásunkért, ami hatalmat jelent a világ felett, dolgoznunk kell szívünk nemességéért, ami nélkül semmit sem érünk, dől-

goznunk kell művészi ideáljaink megérzékítéséért és megértéséért, dolgoznunk, szenvednünk, gyötörödnünk kell vallási eszményeinkért, amelyek olyan messzire esnek az ösztöni ember színvonalától. Mindenért fáradnunk kell, amire szükségünk van, amit szeretünk, amiért hevülünk és lelkesedünk: kultúreszközeinkért, könyveinkért, képeinkért, templomainkért, szüleinkért, testvéreinkért, barátainkért, nemzetünkért, hitsorsosainkért, embertársainkért, mindenért, de mindenért. Nil sine magnó laboré deus dedit mortalibus. Minden javunknak komoly és nehéz munka volt és lesz az ára mindenkoron.

Ha azonban így van a dolog, ha a munka annyira nélkülözhetetlen, ha úgyszólván mindenünket neki köszönjük, ha annyi kielégüléssel és örömmel kapcsolatos, mi lehet az oka annak, hogy az emberek mégis húzódoznak tőle, hogy — egy világjáró nyilatkozata szerint — a lustálkodást mindenütt szeretik többé-kevésbé az emberek? Mi lehet ennek az oka? Nem nehéz megállapítani.

Sok munka fárasztó, nehezebb, mint aminőt kimerültség nélkül elbírnánk és veszedelmes. A patak is abban az irányban folyik szívesen, amerre kevesebb ellenállásra talál. Ilyenféleképpen van az ember is. A kimerültség érzése nem kellemes és pszichofizikai berendezettségünk olyan, hogy a kellemetlent nem szoktuk keresni. Hogy a munka veszedelmes is lehet és pedig nemcsak a testre, de a lélekre is, az nem szorul hosszas bizonyításra. Elég a betűszedőnek, a bányásznak, a gyárak füstjében és siketítő lárájában dolgozóknak, az éveken át íróasztal mellett görnyedőknak a sorsára gondolnunk. Maga az életöszton tartja tehát olykor vissza az embereket bizonyos munkáktól. Pedig úgy van, ahogy J. Wendland mondja: Niemals wird die Arbeit reine Lust und Freude, reines Spiel und Erholung sein. (L. id. mű!)

Keservesen esik a munka, ha nem nekünk való s ha

eredménye csak a ködös messzeségben látszik. Hányán és hányán kénytelenek olyan irányban dolgozni, amelyik irányban tehetségük és kedvük egyáltalán nincs. A megélhetés és más körülmények kényszerítik őket reá. Ebben az esetben a munka nem csupán ennenmagáért terhes, de főleg azért, mert a kellő képesség hiánya miatt sikere kevés vagy semmi. Micsoda kín az életük az iskolában az olyan gyermekeknek, akiket szüleik tehetségüknek nem megfelelő tanulmányokra kényszerítenek és akik eredményt felmutatni semmi módon sem képesek. A siker egyik legnagyobb ősztlakéje a munkakedvnek. Lányhán megy a dolog akkor is, ha az eredményt közvetlenül nem látják. Messzefekvő célokért lelkesedéssel és kitartóan küzdeni, fáradni nem mindenki tud. Mily örömmel tevékenykednek a tanulók az ipari műhelyekben, ahol iparkodásuk eredményét nap-nap mellett kézzel foghatják! És mily vonakodva feküsznek neki a nyelvi és a reális elméleti tanulásnak, amelynek igazi hasznát csak évek múlva észlelhetik!

Nem igen fokozza a munkás iparkodását az a körülmény sem, hogy részmunkát végez és nem egészét. Hogy valaki éveken át szegfejet vagy széklábat csináljon, az bizony csábító hatásúnak aligha mondható. Ez a foglalkozás nemcsak lélektompító, hanem híján van annak az éltető örömmek is, amelyet valami szépnek, valami egésznek, valami késznek az alkotása nyújt alkotójának.

Nem megy a munka számtalan esetben azért sem, mert azt mondja a munkás: Nem érdemes dolgozni, nem fizetik meg, megfelelő ellenértéket úgy sem kapok érte! Annyit dolgozom csak, hogy el ne csapjanak.

Kétségtelen, hogy bár sokszor érdemes volna a munkás magasabb bérrre, nem nyeri el, való, hogy foglalkozásunk nem egy esetben lehangoló, elmetompító, hajlamlainknak nem megfelelő, messze célokra irányuló, fárasztó, kimerítő és veszélyes, ám fény az is, hogy mind-

ezek ellenére mégis dolgoznunk kell. Bizonyos hibákon lehet segíteni, vannak azonban olyan nehézségek, amelyek ki nem küszöbölhetők. A bányákban okvetlen kell munkásokat foglalkoztatni, mert különben nincs szénünk és vasunk és sok más egyébünk s a csatornák sem maradhatnak tisztítás nélkül, mert akkor megfullad a város.

A tárgyilagos vizsgálódás így vezet el bennünket az erkölcsi indító okokig, amelyeket verejtékezésünkben soha nem nélkülözhetünk. Igaz, hogy terhes és kínos a munkám, de ezzel szerzem meg családom, hitvesem, gyermekem hajlékát, kenyerét, ruháját, minden szükségletét. Majd a meleg és kedves otthon, ahol szeretettel, figyelemmel, kíméllettel vesznek körül, kárpótlást nyújt szenvedéseimért.

Igaz, hogy napjaim tele vannak fájdalmas, kétségeket szülő, vérpusztító fáradozásokkal és sokszor támad fel lelkemben a vágy, de jó volna valahol messze, nagyon messze békében és csendességben élni, de én nem a magam embere vagyok, nem követhetem a magam óhajlásait, bármennyire ártatlanok és tiszták is azok, mert közösségnek vagyok a tagja, amelyiknek a szeme rajtam pihen, amelyik sokat vár tőlem, amelyik boldogulása és virágzása az én áldozatos erőfeszítéseimtől függ bizonyos mértékig. Hazám, egyházam is igényeket támaszt velem szemben és ezeket az igényeket, ha másképp nem megy, életem árán is ki kell elégítenem. Isten helyezett oda, ahol vagyok, ahol küszködöm, ahol sárban, tövis és bojtortján között gázolok, az ő szent rendelését pedig alázatos szívvel kell befogadni és buzgón teljesíteni. Nincsen olyan munka, legyen bármennyire is alacsony vagy lenézett, amelynek erkölcsi indokolása meg ne erősítené, meg ne vigasztalná az embert s amelyet megnyugodott lélekkel el ne végezhetne az, aki szereti az Istent és embertársait s aki tud remélni és hinni a jobb

és derűsebb jövőben. S. Smiles szerint: All hopeful work is healthful; and to be hopefully and usefully employed is one of the great secrets of happiness. Minden reménytel teli munka egészséges; hasznosan és reménykedve dolgozni a boldogság nagy titkainak egyike. (Id. mű.)

Ha tehát a munka szüksége és nélkülözhetetlensége vitán felül áll, az ifjúságnak szorgalmas és hasznos fáradozásra nevelése az iskola elsőrangú kötelessége.

Két eszköze van ennek a nevelésnek: a szoktatás s a beláttatás. Ha a kis gyermek előtt felhoznék a munka összes indítóokait és nem nyújtanánk neki alkalmat a foglalkozásra, sokra nem igen mennénk. A Fröbel-rendszer a játékhoz fűzi a munkálkodást s úgy igyekszik megszerettetni, majd lassan-lassan szokottá tenni a célszerű tevékenységet. Már Arisztotelész is látta, hogy a jellembeli sajátságok nem meggyőzés, hanem szoktatás révén alakulnak belső világunkban. Hiába kívánunk valamit a gyermekektől, a szó maga nem elég, eredményhez csupán a sokszoros gyakorlás segíthet a legtöbbször bennünket. Természetes, hogy a növekvő értelem egyre nagyobb és nagy teret enged a beláttatásnak is. Ha munka nélkül elpetyhüdik az ideg- és izomerő, ha üres vagy gyarló tartalmú marad az ész, ha alacsony szenvedélyek játéklabdájává silányul a nagyra hivatott akarat, ha le kell mondanunk mindenről, ami becses, szent és magas az ember életében, ha másokra hárítom azt a terhet, amelyet magamnak kellene igazság szerint hordoznom, ha szembeszállók Isten parancsával, amely imádságra és fáradozásra hív fel, mondom, ha ennyi tiszteletreméltó szempont követeli a kitartó, célszerű cselekvést, akkor ezek nem maradhatnak hatás nélkül a gondolkodni tudó ifjúra, hanem szoktatásból eredő munkakedvét okvetlenül jelentékeny mértékben gyarapítjuk.

A gyermekekre s az ifjúra kiszabott munka legyen foko-

zatos, eredményes, túlterhelés nélküli, testi és szellemi egyaránt. Hogy ki mire képes, azt pszicho-fizikai mivolta dönti el. Egy hatéves csöppségtől nem várhatjuk azt, amit egy 12 éves serdülőtől. A manchesterizmus, amelyik az embert olyan kétlábú lénynek tartotta, akinek legfőbb feladata olcsón venni és drágán eladni, a mindenáron való hasznot biztosítani, 8—9 éves gyermekeket dolgoztatott az angol bányákban. Serdületleneket foglalkoztatott ott, ahol a felnőttek is nehezen boldogultak. (J. Klug: Lebensbeherrschung u. Lebensdienst. 1920. III. köt.)

A testileg vagy szellemileg túlterhelt ifjú, aki több erőt veszít, mint amennyit táplálkozás és pihenés révén szerezhet, elnyomorodik. Ez pedig nem lehet az iskola célja.

A munkakedv s a buzgóság szempontjából nagy baj az, ha a fáradozás eredménytelen. A siker égjük leghatékonyabb tényezője a többre törekvésnek. Elhibázott pedagógia tehát az, amelyik nem lát mást soha, csak hibát, hiányt, mulasztást, elmaradottságot, mert elkedvetleníti még a jóakaratot is. A haladást, a kedvező eredményt, legyen az bármennyire jelentéktelen is, észre kell vennie az észszerű nevelésnek. Hány és hány fiúval esik meg az, hogy csak akkor lendül neki a munkának, amikor elismerést hall, amikor sikert érez.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni a kézimunkát sem a szellemi mellett. Ma már nem igen akad ember, akinek a «Papierschule», a csak papíron dolgoztató iskola volna az ideálja. Ez egyoldalúvá, elfogulttá, az élet feladatának megoldására alkalmatlanná alakítja az ifjút. A testi munka ügyessé, erőssé, kitartóvá edzi a fizikumot, sok tárgyi ismeretet nyújt, a kézművesek tevékenységének helyes megítélésére képesíti s az értékes erkölcsi sajátosságok egész csoportjának: az önuralomnak, önismeretnek, kitartásnak, az akadályok előtt való meg nem hátrá-

lásnak a kifejlését segíti elő. Meglepő az az öröm, amellyel a tanulók a műhelygyakorlatokra s a kertészkedésre járnak. Az amerikai nevelők nem tévednek, mikor azt hangoztatják, hogy kert és műhely nélkül nincs teljes iskola-rendszer.

A szentimentális nevelés, amelyik gyermek őfelsége útjából el akar takarítani minden akadályt, le óhajt válláról venni minden terhet, védi a széltől, hótól, esőtől, vihartól, érintetlenül hagy minden gyarlóságot, minden ösztöni törekvést, azt szeretné, ha a tanulás játszva történnék és nem erőfeszítéssel. Egy német pedagógus talá-lóan jegyzi meg erre: Az élet nem játék, az erény sem az. Aminő oktalanság volna minden gyermekjátékot munkává alakítani, éppoly helytelen a munkának játékká változtatása. Fr. W. Foerster is akkép vélekedik, hogy nem a szórakozás hajlamát kell a gyermekben ingerelni, hanem az a szükséges, hogy a nehézségek legyőzésére és az anyagon való uralkodásra vezessük.

A szentimentális nevelés éppoly helytelen, mint a brutális. Amaz gyenge, emez durva. Amaz fél minden nehézségtől, minden fáradtságtól, minden türeستől és csupa mulatsággá kívánná varázsolni a gyermek s az ifjú életét, emez pedig túlságosan sok terhet rak a zsenge vállakra, figyelmen kívül hagyja a fejlődő lélek igényeit, haraggal, türelmetlenséggel fogadja a legtermészetesebb életmegnyilvánulást is, a lármát, a nyugtalan-ságot, pedig hát: Was jung ist, kann nicht still sein, hirdette Paulsen, kíméletlen fegyelmezésében és könyörtelenül torkára forraszt a tanulónak minden véleménynyilvánítást.

A helyes út itt is középütt van. Az iskolásnak dolgoznia kell, mert kívánatos egyéniség tespedésben nem szület-hetik, de üdülése is akad annyi, amennyit épsége, testi és lelki egészsége és erősbödése megkövetel. Szerető meg-értés kíséri lépteit, tetteit, de hajlamai közül örvendetes fogadtatásra pusztán azok számíthatnak, amelyek a ke-

resztény ideálnak megfelelnek, a többieket a jó példa, a valláserkölcsei nevelés s a következetes, bölcs és éppen ezért humánus fegyelmezés igyekszik visszatartani.

Egyre többször és többször halljuk napjainkban azt a vádat, hogy fiatalságunk a kelleténél tovább ül a szobában, a zárt levegőn könyvek mellett és keveset tartózkodik a szabadban, keveset játszik és éppen ezért vértelenné, erőtlenné, gyakorlatiatlanná válik. Máskép van ez Angliában, mondogatják.

Természetes, hogy máskép van, de, fájdalom, a mi helyzetünk is más, mint az angoloké. Hogy csak egy dologra utaljak. Angliában miniszterelnök is lehet az az ember, aki nem tud, csak angolul. Lloyd George állítólag nem beszél egy idegen nyelven sem és hazája sorsát mégis éveken át intézte. Nálunk számottevő boltos sem lehet az, aki legalább németül nem beszél és ír. A vezető állásban lévőknek pedig három, sőt négy idegen nyelven kell tudniok, mert ellenkező esetben nem használhatók. Sajnálatos, de úgy van, hogy a magyar fiúnak szellemi ereje jelentékeny részét más népek nyelvének a megtanulására kell fordítania és értelmi és erkölcsi minőségének fokozásával kell pótolnia a magyarság számbeli csekélységét. A mi gyermekeink tehát többet kényszerülnek tanulni, mint az angolok s így játékra csakugyan nem juthat nekik annyi idő, amennyi a világot birtokló brit nemzet fiainak. Ha átjátszatnók a napokat és éveket és magukra hagynék a tudományokat, nem tudom, hogy állhatnánk meg a népek gyilkos versenyében és hogy lennénk képesek annyi balszerencse után megőrizni a megmaradtat és visszaszerezni az elveszettet.

A pályaválasztás.

Tényleg hogy szoktak pályát választani? Melyek azok a tényezők, amelyek a hivatás megválasztásánál rendszeren döntenek?

A rokonok, az apa állása. Az ifjút lebilincseli valamely személy és ennek az állásába kíváncsodik. Kicsi korától látja, mivel foglalkozik pl. kedvelt nagybátyja, édesapja, hogyan keresik a kenyeret és vágya támad utánzásukra. Nem azt szereti választani, amelyik igen közel esik hozzá, pl. az apa állását, hiszen ennek árnyoldalait nap-nap mellett észleli, aztán sokszor az apa is lebeszéli róla, hanem azt, amelyik elég messze van tőle, hogy hátrányait észre ne vegye, de elég közel arra, hogy előnyeit ismerje, ő is azt az életet akarja élni, amelyet csodált, szeretett embere él.

Hogy sokan mégis apjuk foglalkozását teszik a magukévá, azon nem lehet álmélni. Az apának a maga hivatása körében, a maga munkatársai között van befolyása, itt képes a legkönnyebben elhelyezni gyermekét, itt biztosíthatja leginkább jövőjét, hiszen évtizedes becsületes fáradozásait ilyen formában is jutalmazni óhajtja a belátó vezetőség.

De meg az apa örökké nem élhet. Eljő az idő egész biztosan, hogy kidől az irodából s ha nem állítja be utódjaként fiát, idegen telepedik helyébe, vagy pedig be kell csukni véglegesen a munkahelyiség ajtaját. A kész csábító hatású és oktalanság volna, mondogatják, elmelőzni azt, hogy neki vágjanak az ismeretlennek, a bizonytalanoknak. Vannak családok, amelyekben generációk hosszú sora ugyanazt a foglalkozást űzi, ugyanazt a hivatást tölti be.

Szerepe van a pályaválasztásnál a környezetnek, az alkalomnak. Hány és hány ifjú lett azért jogász, mert városukban jogi főiskola volt s ekként nagyobb anyagi áldozat nélkül elvégezhetette felsőbb tanulmányait. A hajlama másfelé vonzotta volna, de a körülmények ebbe az irányba terelték. Azt a pályát választják, amelyet választhatnak. Kopár, terméketlen vidéken nem igen készül az ifjúság mezőgazdának, a Nagy Magyar Alföldön azonban igen. 1916-ban Budapesten 1100 népiskolai tanuló közül kertész és földműves egy sem kívánt lenni, írta Weszely Ödön (Korszerű nevelési problémák. 1927.), hiszen a házak köréngetegében sem a kertészkedésre, sem a földművelésre nem igen van lehetőség, 640 leány közül ellenben 126 vágyakozott a színpadra, mert a világot jelentő deszkák Budapesten sok embernek adnak kenyeret, hírt és dicsőséget.

Nem egyszer, különösen a szegényebb családokban, a szülők önzése irányítja a gyermek pályaválasztását. Azt mondogatták régen, hogy a nyugdíj nélküli apának és anyának a fia a penziója. Úgy is volt csakugyan. A szűkös viszonyok között élő szülők akként okoskodtak, hogy olyan pályára adják gyermeküket, amelyen segíthet rajtuk. Előnyösnek főleg az látszott, amely pályán családot nem alapíthat, teljesen nekik élhet és ahol a fiút illető köztiszteltetből nekik is kijut a becsülésnek néhány jóleső sugara. Ezért ajánlották a katolikus papi pályát.

Igen-igen nagy szerepe van a pálya kinézésénél a gazdasági szempontnak, az érvényesülés lehetőségének. A bőségesebb kereset, a gyorsabb előmenetel rendkívül csábító hatású volt és lesz mindenkoron. Az anyagi javakkal és a magasabb állással kapcsolatos hatalmat, befolyást, tekintélyt, függetlenséget az ideális tényezők csak ritkán, csak kivételes esetekben tudják legyűrni a pályaválasztásnál. Hogy az orvosi és jogi pálya olyan keresett, jóllehet bőven vannak mindkettőn nagyon, az túlnyomó

mértékben a kecsgetető anyagi előnyöknek és az érvényesülés kedvező esélyeinek tulajdonítható.

Tagadhatatlanul vannak esetek azonban, amikor a kedv, a tehetség, a nagy ideálok buzgó szolgálatának a forró vágya az életpálya kijelölője. A tanári állás sok anyagi előnnyel bizony nem igen biztat és mégis minő örvendetes számmal szánják magukat a fiúk és leányok egyformán reá. A vadak, a természet-népek közé készülő misszionáriusnak nem a remélt kényelem, élvezet, hatalom, vagy az ösztökélője és mégis ráadja magát magasztos munkájára, az evangélium fenséges igéinek szenvedésekkel és veszedelmekkel teljes hirdetésére. Művésznek: zenésznek, színésznek, szobrásznak hiába menne az, akinek arra való tehetsége nem volna.

Máskép választanak pályát a 14 évesek, mint a 18—19 évesek. Amazok még sem a világot, sem ennenmagukat nem ismerik kellően és nagyon ki vannak téve mások szuggesztíójának. Náluk még hatékonyabb szerepe van az illúzióknak, mint a valóságérzéknek. A 18—19 éveseknél már gazdagabb az önismeret, alaposabb a pályák ismerete. Több hivatásról tudnak és ezeknek fokozatai iránt is van érzékük.

A módosabb ifjú pályakívánása esztétikai irányú, a szegényé gazdasági. A szükséget látó olyan állásba szeretne jutni, ahol kereshet, ahol a nyomorúságtól függetlenítheti magát. Ennél aztán az esztétikai irány úgy a 20. életév körül jelentkezik. Falja a könyveket, színházba, moziba jár, sportol és vándorol.

Úgy az alacsonyabb, mint a magasabb társadalmi rétegek gyermekeinél észlelhető a megmaradási tendencia. Abban a rétegben kívánnak maradni, amelybe beleszülettek. Az előkelők sarjadékai már úgyis fenn vannak és rendesen eszökbé sem jut, hogy magasabbra vágyakozzanak. Ezek között azoknak nehéz a sorsuk, akik testi és lelki elmaradottságuk miatt sem az iskolákban, sem

egyebütt nem képesek helyüket megállani. A mélyebben fekvő rétegek fiai akkor törekszenek felfelé, ha kiváló tehetségűeknek bizonyulnak, ha az iskolában felütlő sikereket érnek el. Különösen szeretik a papi, a tanítói pályát. Újabbán másfelé is szívesen mennek.

Íme, így szokta az ifjúság jövő hivatását megválasztani. Vájjon helyesen cselekszik-e?

A pálya munkafelosztáson és munkaegyesítésen alapuló sajátos munkaterület, amelyen kedvvel, becsülettel és eredményesen dolgozni az egyénnek és a közösségeknek egyformán érdekük.

Megfelelő embert kívánnak mindenütt a megfelelő helyre. Az állás feleljen meg a személy hajlamainak, tehetségeinek, a személy pedig feleljen meg az állás követelményeinek.

Aki tehát azért választott egy bizonyos hivatást, mert valamely kedves embere, esetleg édesapja abban élt, aki jogász lett, pedig másfelé sóvárgott, aki pályája kinézésénél nem látott mást, csupán a jövedelmet, a rangot, a tekintélyt, aki szíve és lelke tiltakozása ellenére is engedett szülei, ismerősei ajánlásainak, az aligha lesz megfelelő ember a megfelelő helyen. Egész élete gyötrelem, a társadalom pedig kárát látja miatta.

Minden pályának van objektív és szubjektív oldala.

Objektív oldal a tipikusan elhatárolt munkaterület, az a dolog, amelyet abban az állásban el kell végezni, az állással járó jogi, politikai, társadalmi, erkölcsi járulékok és végül a kereset. A munka, a rang és a jövedelem.

Szubjektív oldal az ösztönszerű hajlam, mely a tudatos öneszmélés magasabb fokán hivatási motívummá lesz. Ez nem más, mint öröme a munkának, a rangnak vagy a keresetnek. A szubjektív oldalhoz tartozik a hivatottság, a testi, lelki és erkölcsi alkalmasság már a kiképzés előtt, a pályaismeret, tudása a reánk váró munkának és cselekvési módnak és végül a képzettség, amely hiva-

tásunk kellő teljesítésére minősít s amely már nem természeti adottság, hanem kultúrtermék.

Ideális pályaválasztás az volna, amelyben a tárgyi és alanyi oldal fednék egymást. Ekkor valósulna meg a kétségtelenül helyes elv: Kellő ember a kellő helyen. Ám ahogy a kitűnő gyermekpszichológus, E. Spranger találoán írja: In Wirklichkeit ist und bleibt ein grosser Unterschied zwischen dem Beruf, den einer hat und dem, wozu er Beruf hat. Selbst die Allwissenheit vermöchte kein völliges Harmoniesystem zwischen objektiven Berufen und subjektiven Berufungen herzustellen. Azok a képességek, amelyeket egy ifjú örököl s amelyeket első környezetében kifejleszt, teljességgel sohasem fedik valamely pálya követelményeit. Itt a legnagyobb jóakarat sem segít. A tárgy és a személy teljesen sohasem konformis. (Psychologie des Jugendalters. 1926.)

Ha tehát semmiféle gátja sem volna a pályaválasztás szabadságának, ha mindenki oda mehetne dolgozni, ahová kedve, képessége vonja, tökéletesen megfelelő emberek akkor sem dolgoznának a különböző hivatásokban, mert a tárgy és a személy hiánytalanul nem fedhetik egymást. Hát még így, ahogy tényleg van a dolog. A jog senkit sem akadályoz ugyan a pálya kijelölésében, ma nem úgy kívánják irányítani a hivatásválasztást, mint régen, amikor még ebben a kérdésben az öröklés döntött, az az osztály, amelybe valaki beleszületett. Ma, ismétlem, jogszabály nem vet gátat az elé, hogy mik legyünk, de igenis nehezen leküzdhető korlátokra találunk gazdasági és társadalmi szempontból. Hány és hány ifjúnak volna nemcsak kedve, de komoly tehetsége is — a kettő ugyanis nem egy: Petőfinek kedve volt a színészetre, de tehetsége nem — bizonyos irányban, szűkös viszonyai azonban nem engedik, hogy magát arra a foglalkozásra kiképeztesse. Hányán szeretnének ide vagy oda jutni és nem lehet, mert az a pálya zsúfolt. Hányan sóvárognak képességeket

érezve ilyen vagy olyan pozícióba, ám a társadalmi előítéletek útjukba állanak.

Mégis van-e valami mód arra, hogy a pályára való alkalmasságot legalább megközelítőleg megállapíthassuk? Van-e a tudománynak eszköze arra, hogy az embereket a lehetőségig nekik megfelelő állásokba segítse?

G. Heymans, optimista pszichológus, azt várja tudománya fejlődésétől, hogy úgy a társadalmi, mint az egyéni életnek új irányt fog adni, mindenki tudni fogja, hová mehet, mely úton kell mennie, milyen pályára való. (Kornis: A lelki élet. I. köt., 1917.) Nemcsak exakt önismeretre, hanem pontos emberismeretre is meg fog tanítani.

Kornis helyesen mondja, hogy ez utópia. A pszichológia olyatén gyakorlati alkalmazására, aminőt a fizikánál s a kémiánál látunk, nem igen számíthatunk, mert a lelki tények nem mechanikai természetűek s a bonyolult pszichikai jelenségek törvényeinek megállapítása áthághatatlan akadályokba ütközik. Az tehát, amit Heymans íósol, rövidesen és könnyen nem igen fog bekövetkezni, az azonban tagadhatatlan tény, hogy a lélektan már ma is jelentős szolgálatokat tehet az életnek a pályaválasztásnak. Pszichotechnika van. A lelki élet törvényei kiterjedt alkalmazásra találnak a gyakorlati célok szolgálataiban.

«Az érzéki szemléletnek, emlékezetnek, figyelemnek s általában az intelligencia minőségének oly tipikus jelei vannak, melyeknek módszeres megállapítása kellő irányítást adhat arra nézve, vájjon az egyén milyen pályára való, elméletire-e vagy gyakorlatira, iparira-e vagy inkább kereskedelmire, esetleg ezeknek melyik ágazatára? Vájjon valamely különös feladattal megbízható-e, van-e erre speciális képessége? megengedi-e ezt érzéki felfogásának (látásának, hallásának) finomsága, emlékeztének terjedelme, hűsége, figyelmének állhatatossága,

gondolkodásának inkább szemléletes, megfigyelő és realista, vagy elvont, álmodozó és elmélkedő természete?)) «A kultúra egyik legfontosabb követelménye a tehetségek olyan pszichológiai vizsgálata, mely az életpályáknak a nemzet organizmusában a legmegfelelőbb és legtermékenyebb megoszlását előkészíti és biztosítja, a nép legértékesebb erőinek leghatékonyabb kifejlesztését elősegíti.»

Ismernünk kell a tehetség lényegét, fajait, megoszlását és feltételeit s olyan eljárásokat kell találnunk, amelyek segítségével a gyermek vagy ifjú hajlamai megállapíthatók. A különböző életpályákhoz ugyanis különböző tehetségek szükségesek. Az egyiktől lelkiismeretes pontosságot kíván munkája elsősorban, a másiktól hirtelen, energikus és biztos eltalálást, az egyik utánoz, a másik tervez és kombinál, az egyiknek koncentrált figyelemmel lehet célt érni, a másiknak szétszórt, szökkenő figyelemmel, az egyik hivatás matematikai, a másik nyelvi készséget igényel, az egyiknek jó szemének, a másiknak kitűnő fülének kell lenni, az egyik a személyekre, a másik a gondolatokra, a tényekre, a helyekre, az időre emlékezők kifogástalanul. Az a tudós, akinek figyelmét tárgyától minden jelentéktelen behatás elterelné, nem érdemelné meg nevét s viszont keveset érne az a tanár, aki az iskolában az egész osztály szemmeltartása helyett, csupán egy vagy néhány tanulóval foglalkoznék. A mérnöknek matematikai tehetség kell, a levelezőnek nyelvi. A vonatvezető s a hajó kormányosa kellő színérzék nélkül temérdek bajnak és szerencsétlenségnek lenne a szülőoka. A rosszfülű karnagyot nem sokáig túrnék meg állásában.

Ha tehát a kellő embereket akarjuk a kellő helyre juttatni, meg kell tudnunk állapítani, vajjon kinek van birtokában mind az a tehetség és képesség, amely a pálya pontos betöltésének nélkülözhetetlen feltétele.

Különösen követésreméltó vizsgálatokat végzett a vilamos-kocsivezetőkre, a hajóstisztekre s a telefonos tiszt-

viselőnkre vonatkozólag Münsterberg. Ez utóbbiak próba-időt voltak kötelesek kitölteni több hónapig s a nagy amerikai telefontársaság ezután a próbaidő után egy-harmadrészüket, mint alkalmatlanokat elbocsátani kényszerült. Ez egyformán károsnak bizonyult a társaságra s a próbaidősökre. A társaság felkérte tehát Münsterberget, vizsgálná meg, kik felelnének meg a telefonos szolgálatra, hogy az alkalmatlanokkal való bajlódástól és költségtől megszabaduljon. Münsterberg úgy találta, hogy a telefonbeszélgetés 14 lelki aktust igényel. Gyors mozgást, biztos mozgást, jó hallást, kifogástalan szókiejtést, helyes és biztos megértést, jó akusztikai szám-émlékezetet, egyenletes és kitartó figyelmet stb. stb. Megvizsgálta igen ügyes és szellemes módon minden jelölnél, vajjon rendelkeznek-e ezekkel a képességekkel s akiket ajánlott, a gyakorlatban csakugyan beváltak, akik pedig a kísérleteknél az utolsók voltak, azok a szolgálatban sem állták meg helyüket.

A tehetségvizsgálatok sikere szülte aztán Bostonban a pályaválasztási tanácsadó-intézetet. (L. Komis id. művét.)

Legyen azonban a kísérleti lélektannak, az értelmességvizsgálatnak, a pszichotechnikának bárminő jelentékeny is a sikere az egyének belső világának feltárásában, bizonyos életpályákra való alkalmasságuk megállapításában, egynéhány meggondolást figyelmen kívül hagyni nem szabad.

Tehetségvizsgálatnak igazában csak a pubertás beállta után van értelme, mert ahogy Weszely ö. találóan írja, a tehetségek fejlődése, a munkaképesség s a nemi belső szekréció között szoros az összefüggés. A zenei, rajzoló és matematikai tehetséget kivéve, más tehetségek nem igen jelentkeznek korán.

Aztán ugyancsak Weszely Ö. mutat reá arra, hogy a különböző hivatások megfelelő betöltése nem csupán.

érzéki és értelmi, hanem egyszersmind erkölcsi tulajdonságokat is követel. Nemcsak amazokat kell tehát kikutatni, de emezeket is és ebben a kutatásban a pszichológiai laboratóriumok vizsgálatainak jó szolgálatot tehetnek az iskolai adatok, amelyek az értelmi és bizonyos erkölcsi sajátságokról is tájékoztatást nyújtanak. Ezek természetesen magukban nem elegendők, mert a lelki életnek csupán általános képét adják, de a kísérleti kutatásokkal kiegészítve kétségtelenül hasznosak.

Végül hallgatnunk kell Ed. Sprangerre, amikor figyelmeztet, hogy mindent kísérleti úton létrehozni nem lehet, hogy bizonyos tehetségek csak komoly esetek alkalmával jelentkeznek s hogyha technikai téren a kísérletek nagy sikereket tudnak is felmutatni, az értelmesség, a jellem s az érzület experimentális vizsgálatának eredményeit óvatossággal kell fogadnunk.

Nem érdektelen figyelemmel kísérni a gyermeki és ifjú lélek fejlődését a hivatással kapcsolatban. Máday István az 1912. évi berlini pszichológiai kongresszuson széleskörű ankét alapján a következőket hirdette: A gyermek hat éves koráig olyan foglalkozást kívánna, amely passzív helyváltoztatással kapcsolatos: Lust an dér Ortsveränderung jellemzi. A kocsis, a vonatvezető, a soffőr, a hajós az eszményképe. 12 éves koráig katona, csendőr, felfedező, világjáró, egyszóval olyan valaki szeretne lenni, aki küzdhet. Kampflust tölti be lelki világát. Főleg a 15. év után aztán kialakul benne a munka értékelése, az Arbeitslust s olyan pályára vágyakozik, ahol dolgozhat: a mérnökre, az orvosira, tanárira, gazdaságira stb. (Bericht über den V. Kongress für experimentelle Psychologie in Berlin 1912.)

Ed. Spranger erre a fejlődésre vonatkozólag azt tanítja, hogy az a képzelettől a realizmus felé tart. A jó Isten a növvő gyermek előtt homályba burkolta a

pályaválasztásnál döntő tényezőket és ezért van bőséges tere a képzelet szállongásának.

A fejlődésnek három foka van: A gyermek hivatási álmai, az ifjú hivatási tervei s az első konkrét hivatásbeli tapasztalatok.

A hivatási álmok a játékban jelentkeznek. A játék mély értelmű és titkos determináló ereje van. Bizonyos játékokból azonban, amelyek egy életkorban tipikusak s amelyek általánosan szükséges emberi foglalkozásokra utalnak, a hivatásra következtetni nem lehet. Ilyen a katonásdi, a vesszőparipázás, a lóhajtás, lovaglás, fogócska, vadászat, építés, kereskedés stb. A leányoknál más az eset, mondja Spranger, mert ezeknél a jövő fejlődési területe szűkebb. A bábuzás, főzés, varrás itt az ösztön jele. Ha valamelyik fiú felöltő módon szeret tanítót, papot játszani, beteget gyógyítani, gépet formálni, bírót játszani, akkor az már a hajlam jele, mely mutatja, hogy a pályaválasztásnak milyen irányúnak kell lenni.

Az ifjú pályaválasztási terveit az illúzió s a valóság-érzék irányítja. És ezek az illúziók veszedelmesebbek, mint a gyermek hivatási álmai, mert alapjuk nem valami sajátos képesség, hanem a divat, a korszellem. A fiúk színészek vagy költők, zeneszerzők vagy filozófusok, katonatisztek, sportemberek, világjárók stb., a leányok pedig táncosnők, énekesnők, színésznők szeretnének lenni. Elfelejtik természetesen, hogy — amint már előbb említettem —, a kedv s az alkalmasság nem egy. A kettőt ugyanannak azért szokták venni, mert a kedv könnyen győzi le a felmerült akadályokat s a személyi alkalmasság ösztönszerű érzése rejlik benne. Alkalmasságot a kedv, a hajlam abban az esetben jelent, ha a pályát a rajta végzendő tárgyi munka miatt akarjuk. Akit pusztán a kereset, a hírnév, a dicsőség, a rang vonz valamely irányba és nem a munkateljesítmény, az se megfelelő-ségről, se kielégülésről ne álmodozzék.

Az első hivatásbeli tapasztalatok azok, amelyek az ifjú viszonyát pályájához megalapozzák, kielégülést vagy elkedvetlenedést szülnek lelkében. Mindegyik keresni akar munkájával s ezt a keresetet nem kell elvenni tőle. A könnyű és nagy kereset veszedelmes volna, de bizonyos mérsékelt összeg kezelése hasznára válhatik, mert megtanítja a pénznek, mint csereeszköznek, mint értékmérőnek és mint értékmegőrző eszköznek a tulajdonaira. A csereeszkőzzel vágyait elégítheti ki, az értékmérővel tájékozódik az árakról, az értékmegőrzés pedig takarékossgot, esetleg kapzsiságot fejleszt ki benne. Monroe szerint a takarékosági hajlam a korral nő. A? éves fiúk közül csak 45%, a leányok közül csak 56% jelezte, hogy szeretne havonként 50 centet megtakarítani, a 16 évesek közül már 85 és 82%.

A hivatás örömét csökkenti, ha ki nem elégítő a kereset, ha túlságosan hosszú a munkaidő, kevés a pihenő, ha unalmas a dolog, ha tartós sikertelenség üldöz valakit, ha a főnök személye nem rokonszenves. A fiatalság a dolgot a személlyel kapcsolja egybe és nehéz neki oly dologban hinni, amelynek első képviselőjében nem hihet.

Fájdalom, a gazdasági termelés lélektelenítette a piunkát és boldogító mozzanat nehezen akad a gyárak füstjében. A szocialista ifjak gyűlésein mindig felhangzik a kiáltás: A gépuralom, a személytelenítés, a tömeg-rabszolgaság levegőjében megfulladunk. Elvesztjük az egyetlent, amink van: emberi mivoltunkat, ifjúságunkat.

íme, az ifjúság tényleges pályaválasztása, kívánatos pályaválasztása s a pályaválasztással kapcsolatos lelki fejlődése.

Vájjon a középiskola tehet-e valamit ebben a nagy-jelentőségű dologban?

A hivatás kenyerünk, munkánk, megbecsültetésünk, vigasztalásunk, kielégülésünk, hatalmunk, rangunk, életünk. Világnézetünknek szerepe van abban, minő pályát

választunk és hivatásunk nyomot hagy világ- és élet-nézetünkön. Ez ad összefüggést éveinknek, mert ifjúkorunkban reá készülünk, férfikorunkban benne élünk, öreg- és aggkorunkban pedig reá emlékezünk.

Vájjon tehet-e valami szolgálatot a középiskola az ifjúságnak az életpályára való előkészítésben s a helyes út megválasztásában?

Minden pálya erős, tűrő, ellenálló, ép testet, helyes gondolkodást, szaktudást, becsületes, eszményi szívvel végzett, kötelességtudó munkát kíván. Ha azonban ez így van, akkor a középiskola szerepe itt nem jelentéktelen. Szaktudást nem ad ugyan, de az általa nyújtott általános műveltségben már megvan a szaktudás alapja, megvannak a szaktudás elemei.

Tornászással, sporttal, cserkészkedéssel, kirándulásokkal, a higiénia követelményeinek szemmel tartásával hajlékonyá, rugalmassá, edzetté, kitartóvá igyekszik alakítani a gondjaira bízott ifjúság testét és szeretné, ha mindegyikről elmondható volna az, amit Livius írt a nagy kARTHÁGÓIRÓL, Hannibálról: *Caloris ac frigoris patientia pár, nullo laboré aut corpus fatigari aut animus vinci poterat.* Egyformán tűrte a meleget és hideget s semmi fáradtság sem testét elcsigázni, sem lelkét megtörni nem tudta.

Az éveken át tartó elméleti és gyakorlati tanulmányok segítségével logikussá, bírálóvá, találékonnyá igyekszik nevelni az elmét s meg akarja adni annak azt a képzettséget, amely az élet előre nem látható viszonylataiban is helytállásra képesíti.

A vallásosságra alapozott erkölcsi alakítás pedig azt a morális erőt oltja be a zsenge szívekbe, amely nem a hatalmat, a pénzt, az élvezeteket látja kizárólag, hanem legfőbb irányadójának a becsületet, a kötelességeket, a legragyogóbb ideálokat tekinti.

Ez mind előkészítés az élet komoly és állandó feladataira.

Az iskolának, különösen az internátussal kapcsolatos iskolának van bőséges alkalma beletekinteni a gyermek s az ifjú belső világába, van elegendő alkalma a különböző hajlamok és tehetségek megállapítására, az értelmi villanások és törekvések, az erkölcsi sarjadzások és készségek megfigyelésére s a tanulmányi és viseleti jegyekben ezeket a megfigyeléseket és megállapításokat részben fodrozza is.

A nevelőknek van módjukban ismerni a nemzeti élet igényeit, szükségleteit, van módjukban ismerni az egyes hivatások követelményeit, nehézségeit, veszélyeit s így hasznavehető tanácsokat nyújthatnak tanítványaiknak. Növendékeik ugyanis nemcsak az iskolai évek alatt vannak hozzájuk fűzve, hanem szívükön kell viselni sorsukat azután is.

De hát miből induljanak ki? Az ifjú képességeiből-e vagy pedig a társadalmi élet kívánalmaiból? Az előbbi esetben helyesen jelölhetik ki a jövő életpályát, de nem lesz állás. Az utóbbiban lesz kenyér, de verejtékes, keserves kenyér, mert örömtelen, kényszerű, a hajlamoknak nem megfelelő a munka. A két szempontot tehát, amennyire lehetséges, összhangba kell hozni. Ha nem sikerül, a magam részéről mindig azt fogom ajánlani: a döntő szerepet a tehetségnek, a képességnek kell jutatni. Az ép, életerős mag a silány talajban is kihajt.

X.

Az ifjúság erkölcsi fejlődése.

Az erény a magamagáért gyakorolt jó. Aki csak azért szereti Istenét, embertársait, közelállóit, csupán azért híve az igazságnak, mert viselkedéséért viszonzást, jutalmat remél, az még nem erényes ember, hanem pusztán üzletember. A jónak már a nagy Aquinói is három faj-

táját különböztette meg: az élvezettest, a hasznost s az erkölcsi jót.

A dohányos nem a dohányzásért magáért szív, hanem azért, mert a cigaretta, a szivar, a pipa kellemes izgalmat okoz neki. Az italos nem magáért az ivásért iszik, hanem azért, mert az alkohol mámorba ringatja. A földműves nem azért szántja, boronálja földjét, nem azért vet bele magot, hogy meg legyen szántva, boronáivá és hogy be legyen vetve, hanem azért, hogy kenyere legyen. A bányász nem azért küszködik a tárnákban, hogy tegyen-vegyen, hanem azért, hogy az emberi társadalom szükségleteit kielégítse, hogy keresetre tegyen szert. A dohány és alkohol kedvelőjét az élvezetszerzés hajtja, a földművest, a gyári munkást, az iparost, a hivatalnokot a haszon, a megélhetés biztosítása, az erényes embert pedig a jósnak, a családnak, a nemzetnek, az egyháznak, az emberiségnek, az Istennek ennenmagukért való buzgó és áldozatos szolgálata.

Az erkölcsi életnek ez a színvonala azonban igen magasán fekszik. Vannak emberek, akik sohasem tudnak reá felemelkedni, akik holtukiglan mindig csak azt nézik, mi okoz nekik élvezetet, mi juttatja őket előnyökhöz, az önértékek megvalósításához sem érzékük, sem akaratuk nincs. «Ubi invenietur talis — kiált fel Kempis Tamás —, qui velit Deo servire gratis?» Hol van az az ember, aki Istent jutalom nélkül volna képes szolgálni?

És akik el is jutnak valamikor erre a napsugaras magaslatra, rendesen lassan, fokozatosan, a fejlődés hosszú vonalán keresztül érnek pusztán cél.

A gyermek csupa önzés, önmagánál nincs értékesebb személy és dolog előtte. Ki kell magát építenie, fel kell serdülnie, meg kell erősödni és ebben az ösztönszerű törekvésében kíméletet senki iránt nem ismer. Hogy sírása, sivítása beteg, ideges édesanyjának nem igen válik a javára, azzal nem törődik, igényeinek a kielégítését

követeli. Haragos, érzékeny, féltékeny. A 4—7. év között fogékonyságot kezd elárulni a dicséret s a szidás iránt s a részvét, jelei is ébrednek lelkében. Naiv képzelete már látja az Istent, akinek mindenhatóságát és jóságát a bibliai történetek s a környezet másirányú felvilágosítása érezteti vele..

Majd iskolába megy, egyre jobban bővül a kör, amelyben él s egyre jobban és jobban észre kell vennie, hogy nem tehet meg mindent, amit szeretne, mert másokra is tekintettel kell lennie, bizonyos szabályokhoz kell alkalmazkodnia. A xo. év felé gyarapszik önérzete. Elismerés után vágyik, szabadság után kezd sóvárogni. Vad, viszálykodó s azt gondolja, hogy csak neki lehet igaza. A serdülés kora még nagyobb nehézségek elé állítja. Amint már érintettem is az érzelmi élet tárgyalásában, önállóságra tör, nem kíván többé gyermek lenni. A szülők s a tanárok született ellenségek a szemében, akik keményen útjába állanak autonómiára való törekvésének. Barát kell neki, akivel megosztja gondjait, terheit, aki előtt bizalommal feltárhatja elégedetlenségeit, reformgondolatait s akiben megértő segítőt talál. Tele van tetterővel, önérzettel, végletekkel. Most az égis csap ideális hevülete és heroizmusában meglepő vállalkozásokra adja magát, majd pedig kétségbeesik, elhagyja magát teljesen és élete kioltásától sem riad vissza. Érzelmei központjában a nemi érzés helyezkedik el, rivalitás és féltékenység fűti belső világát. Már van valaki, akiért nagy és önzetlen cselekedetekre hajlandó. Szigorú ítéleteiben s a tudás kelleténél fokozottabb értékelése háttérbe szorítja a vallás mérhetetlen becsét.

A pubertás lezajlása után higgadtabb, komolyabb, megfontoltabb évek következnek. A tetterő fokozódik és reálisabb célok szolgálatára készülődik. Feltűnik a látóhatáron az élethivatás körvonala, és ez hatalmas munkára, tiszteletreméltó fáradozásokra ösztökéli a

serdülés tüzeben kiégett ifjú lelket. A szíve kitágul és most már nemcsak a Teremtőt, a családot, a szülőt, a testvért, a rokont, a barátot, szerelme tárgyát fogadja magába, hanem a népet, a nemzetet, a hazát, az egyházat, az emberiséget is. A zsenye kor gyengesége eltűnt s felváltotta a kifejlett ifjúság minden akadályon diadalmaszkodni kész akarása és tettereje. A kizárólagos önzésből annyi maradt meg, amennyi nélkül az egyéni élet fenn nem tartható és helyébe lépett a nagy eszmék, a közösség áldozatos szolgálatának magasztos készsége.

A gyermek csupán azt hajlandó megtenni, ami kellemes, élvezetes neki. A fejlődés folyamán azonban egyre fokozódóan kötelességek nehezdednek reá és lassacskán megtanulja, hogy az élet nem pusztán élvezés, hanem terhes, fáradságos munka és hogy a kötelességet meg kell tennie, akár kellemes, akár kellemetlen, akár tetszik, akár nem testszik neki, mert saját érdeke, saját előnye s a közösségek java egyformán megkívánja. A kialakulás legmagasabb színvonala akkor érkezik el, amikor már nemcsak az élvezetes s a hasznos irányítja, hanem az örökkévaló önértékek önnönmagukért való forró szeretete és heroikus szolgálata.

A gyermek erkölcsisége heteronóm, tekintély után induló. Mindenki bizonyos történetileg alakult, sajátos erkölcsi környezetbe születik bele és ennek a morális felfogását teszi a magáévá. Hogy mi a jó és mi a rossz erkölcsileg, azt nem a gyermek lelkiismerete dönti el, hanem a szülők, a tanítók, esetleg más, a házhoz tartozó emberek. A környezet követelményeit azonban a tekintélyektől irányított személy nem mindig fogadja el, hanem csak akkor, ha ezek a követelmények, ahogy E. Spranger nevezi, az ösztöniránynak megfelelnek. Különben gyakori az összeütközés, amely annál hevesebb, mennél hatalmasabb a gyermekkor végén az erőerzet. Az engedetlenségek, torkosságok, verekedések,

eltulajdonítások nem ritkák ebben az időben. Ám meg kell jegyeznünk, hogy a zsenge léleknek ilyenkor a leg-ritkább esetben van tudata arról, hogy ő a maga magasabb etoszát állítja a külső véleménnyel szembe.

Ha tudatos összeütközés támad a kollektív morál és az egyén erkölcsisége között, akkor amaz ennek az utóbbinak az álláspontját mindig erkölcsstelennek tartja, az egyén azonban azt is érezheti, hogy az ő mértéke az erkölcsi cselekedetek és szándékok megmérésének helyesebb eszköze, mint az, amelyet a külső morál nyújt. Ez az eset aztán alakítólag hathat a kollektív erkölcsre vagy pedig csupán a személyi lelkiismeretben marad érvényes.

Azt egyáltalán nem lehet állítani, hogy a személy autonóm etikai nézete szükségszerűleg felette áll a tekintélyinek. A serdülők, sőt a felnőttek féktelen ösztönössége, állatiassága sok-sok bizonyítékot szolgáltathat ennek a tételnek az igazolására. A tekintélyi morálban ősi erkölcsi bölcsesség rejlik, mely a jó normatív érték-tartalmát foglalhatja magában. A személyi erkölcsiség fejlődése akkor fejeződik be, ha a morál igazi normái autonóm módon fel vannak véve a személyi etosz állagába s a személyi lelkiismeretbe. (E. Spranger, id. mű.)

Az ifjúkor krízist jelent az erkölcsi fejlődésben. És itt a gyermek engedetlenségével szemben az a jellemző, hogy bármennyire nincs is igaza, úgy érzi, hogy mások tévednek és nem ő. Ez az etika testi és lelki állapotok eredménye, amely korlátlan önkielést hangoztat.

A kis fiú és leány könnyen fogadják lelkükbe a környezet erkölcsi tanításait és hajlandók is ezek szerint cselekedni. Nemrég hallottam, hogy az elemi iskola III. osztályában a hitoktató arról beszélt, mennyire nem való az emberek kezébe egy bizonyos képes hetilap, amelynek semmi más célja nincs, mint az érzékiség durva izgatása, a szexuális vágyak mértéktelen tüzesi-

tése. Egy nyolc éves fiúcska hallotta ezt a figyelmeztetést s amikor hazament és édesanyja kezében meglátta azt a veszedelmes hetilapot, kivette onnan és azt mondta: Ezt pedig nem szabad neked olvasnod! Ismétlem, a gyermekbe beleragad, mint a viaszba mások erkölcsi meggyőződése, de a serdülőkhöz már nem. Ezek előtt meginog az eleddig szilárd tekintély, mert látják, hogy mást hirdet, mint amit cselekszik, mert megdöbbenve látják, hogy nem a magasztalt ideál szerint él. Szerepet játszik itt az a körülmény is, hogy az ifjú észreveszi a két törvényt belsejében, az ész törvényét, amely felfelé igyekszik emelni s a test törvényét, amelyik lefelé húzza és hova-tovább nagyobb szakadékot pillant meg magában, mint aminő az ég s a föld között van. Ahogy L. Bopp igen szépen írja, látja feje fölött az eszmény csillagait és lába alatt az állati ösztönök erőszakát és ekkor belopózik szívébe a kínzó kétely, vajjon más-e hát az ember lényegében, mint az állat. Az erkölcsi parancsoktól való elfordulást okozhatja az is a serdülőknél, hogy a tanítók és szülők pedagógiaellenesen közlik azokat. Nem lehet az ifjút gyermeknek nézni és merev tekintélyként állani elébe akkor is, amikor már megúnta a heteronómiát, a törvényeknek másoktól való rideg előírását és autonómiára, ennenmaga kormányzására vein beállítva. Duzzad az erőtől, tele van tettvággyal, hódításra és hatalomra töréssel és neki szelidséget, türelmet, megbocsátást, jóságot ajánlanak. Nietzsche pogány gondolkodása tölti be belsejét és kereszténnyé kívánják alakítani. Ez is egyik oka az ifjúkor erkölcsi krízisének.

Az eredmény? Heves összeütközések az érvényben lévő tekintélyi morállal: verekedések, nemi kicsapongások, korhelykedések, tolvajlások, a vallási követelmények semmibe vétele, immoralizmus, erkölcsi szkepticizmus. «Man schämt sich nicht schamlos zu sein». Még jó, ha ez a szkepticizmus termékeny, amely nem elégszik meg az

idegen leszólásával, elvetésével, amely nem elégszik meg annak a megállapításával, hogy az erkölcsi tilalmak gyermekriasztások, hanem beássa magát belső világa szentélyébe és maga kezdi felépíteni azt, amit a külső világ lerombolt. Lassacskán magától jön reá arra, hogy az «erkölcsi» nem pusztá hagyomány, nem pusztá konvenció, hanem nagyjelentőségű törvény, életünk nélkülözhetetlen eleme, levegője, amely nélkül menthetetlenül megfulladunk.

E. Spranger igen figyelemreméltóan írja le az ifjú autonóm etikai fejlődését. Az első fok az, amikor a lélek egyetemes elvekhez köti magát, amely elvekkel erkölcsi rigorizmus kapcsolatos. Az élet minden mozzanatát: a felkelést, a fekvést, az evést, az ivást, a barátok kiválasztását, a társaséletet, a szórakozásokat, a nőkkel való érintkezést, a pénz problémáját, a hivatásgyakorlást stb. mind ezek az elvek szabályozzák. Természetes, hogy ezek nem mindig találók, mert kellő élettapasztalatok nélkül születtek. Individualizálásra ezen a fokon az elmék még nem képesek. Az elveket kiterjesztik az egész világra s így születnek meg a reformtörekvések ifjúsági programjai, az emberiség megjavítása utáni forró vágy, amely a legtisztább ösztönből ered. A szigorú elvek rejtett indoka azonban az, hogy az ifjúság magát akarja velük védeni a képzelgősségtől és ösztönösségtől.

Majd elkövetkezik az individualizálás kísérlete, amelynél viszont a korlátlanág komoly veszedelme fenyegeti az önkiélésre és hatalomra sóvárgó lelkeket.

Tipikus jelenség ebben a korban az erkölcsi könyörtelenség. Szeretik az ifjak az öngyötrést és más kedvelt személyekben is kínozzák magukat. Mások kínjában gyönyörködni látszanak, de magukat sanyargatják.

Két kísérlet történik itt.

Hogy reagál az idegen lélek s kibírja-e a teherpróbát?

Mennyire képes a kísérletező önmaga elmenni?

Olyanféle jelenség ez, mint amikor a gyermek először ugrik le a falról s ha sikerül, felkiált: No, lám, mit nem tudok én cselekedni! A veszély titkos ingerét éreznie kell annak, aki erős és bátor akar lenni. Az apai és anyai szívnek igen fájdalmas gyermekének ez a viselkedése, ha a kísérlet igazi értelmét nem sejtí. Az ifjak valódi férfiakká óhajtanának alakulni, de sokszor célt tévesztenek, makacsok, külsőségeket keresők és bűnösök lesznek. Mindkét nem téves utakon jár s visszatérni igen bajos. Az ártatlan hibás lépésekből nagy eltévelyedések szülehetnek.

A vallásos környezet hatása alatt alakul ki a büntöl való aggodalom jellegző tüneténye. Vannak, akiknek ifjúságát végigkíséri ez az aggodalom. Úgy tünnek fel maguk előtt, mintha küzdökként állának a fény és sötétség között s a sátánit kellemetlen közelségben érzik lelkükhöz. Mennél mélyebben tekint az ifjú magába, annál gyakoribb önmegítélése s annál hatékonyabb önevelése. Azt kevés hiszi magáról, hogy kész, hogy nevelésre nem szorul, a neveléssel szemben azonban mások, mint a gyermekek. Az ifjak maguk kezdik kiválasztani, minő befolyásoknak engedjenek szerepet nevelésükben. Csak az hat reájuk, amit maguk akarnak. Ennemagukat nevelik. A jellem kikovácsolása természetesen nem könnyű munka.

Mi döntő az ifjúság erkölcsi fejlődésében?

Az, hogy olyan embere legyen, akihez teljes élet-hitével hozzásegődik. Minden vágya, hogy ilyen emberré alakuljon. Azt akarja, hogy megértsék. És ebben a megértésben idomító erő lappang. Beleérzi magát az érettebb emberbe, belsőleg ettől függ, annak a szemével látja a világot, őt utánozza kicsiben és nagyban, tudatosan vagy tudattalanul még a fejtartásban, járásban, arc-kifejezésben is. És ez a minta nemcsak a tanár vagy pap lehet, de lehet egy lelkében szilárdabb társ, egy nő is.

Ismétlem, hogy ezeket a nevelőket szabadon választja és a választás iránya jelzi az alakuló jellemet. «Unsere Sehnsucht nach einem Freunde ist unser Verräter.»

Az ifjú embert keres, aki neki az élet jelentését feltárja nem általános elméletekkel, hanem azáltal, hogy őt megérti, egyéniségébe behatol, akinek valamit elbeszélhet, aki kezét vigasztalva teszi vállára, akit azt a keveset, amivel rendelkezik, megérti.

De miért köti magát éppen személyhez? Miért nem elég neki az eszme, a kategorikus imperatívusz, a Jóra való állandó rátekinet és?

Azért, mert személyiség csupán személy mellett alakulhat. Az ifjú magában a lehetőségek és áramlások egész káoszára talál. Még nem ura erőinek, úszik az árral, viteti magát. Ám kormányozni akar, egységet akar. Magában nem boldogul. Valamely személytől kell függenie, hogy maga is személyé váljék. Különösen azt a személyt szereti, aki ismeri a kezdő küzdelmeit, akitől «nil humánium alienum est» s aki néhány diadalmas csatát már megívott.

A fiatalság téved, ha azt hiszi, hogy minden tekintélytől megszabadulhat. A kényszerű külső tekintélytől igen, de nem attól, amelyet lelkében elismert.

A fiatalkor végén szabályszerűen következik el egy újabb krízis, a belsőleg elismert tekintély elvetése is. Az ifjú érzi, hogy nem teljesen szabad, hogy eszményi embere is hús és vér a maga elkerülhetetlen korlátáival és egyoldalúságával. Elfordul tehát tőle, olykor átmenetileg meg is gyűlöli.

Az okos vezető megelégszik azzal, hogy a káoszban rendet teremteni segített, hogy Szókratész nyomán bábaként szerepelhetett, hogy az ifjú lélekben lappangó tehetségeket napvilágra hozatni igyekezett. «Die höchste Liebe lässt schon frei, während sie besitzt. Nur dann besitzt sie ewig.» Az igazi szeretet elbocsát már a birtoklás ideje alatt, hogy örökké birtokoljon.

A leányok az ideáljukkal más viszonyban vannak, mondja E. Spranger. A kapcsolat itt teljesebb s a függés mélyebb, az erotikusba, gyakran a testi-lelki szerelembe megy át. Pedig a fiatal leányok alapján nem az előttük megjelenő személyt szeretik, hanem ideáljukat. A reális emberről még keveset tudnak.

A fiú önnevelése a női szellemmel való érintkezés által fejeződik be. Csak az a férfi érett, aki egyoldalú lelki struktúráját a nőivel áthatotta. A női itt először mint eszme hat és nem mint testi valóság. A férfi akkor befejezett, ha az igazi nőiességet — Spranger bizonyára a türelmet, a szelídséget, a megbocsátást, a részvétet, az odaadást érti — megérti és lelkébe fogadja. Az ifjúkornak a küzdő etosz felel meg, az eszmény s a valóság diadalmas kiengesztelődése.

Íme, a fiatalság erkölcsi fejlődése.

Ha az igazi etikai színvonalra, a jó magáért való gyakorlásának színvonalára oly nehéz és oly hosszas dolog a felemelkedés, ha a gyermek és az ifjú a kellemest é a hasznost hajszoja, akkor irányításában, fegyelmezésében önzésére kell tekintettel lennünk. Az örökkévaló srtékek ennenmagukért való szolgálatának fenséges tényére kevés eredménnyel hivatkozhatunk előttük, mert ez még messze áll nagyon az ő szűk látókörüktől, ám ha azt hangsúlyozzuk, minő örömmel, minő kielégüléssel, minő haszonnal, micsoda elismeréssel, micsoda előnyökkel van egybekapcsolva bizonyos viselkedés, a szorgalom, az engedelmesség, a tudás, az erő, a jellem, akkor könnyebben szívükhöz férközhetünk, akkor könnyebben célt érhetünk. A kárnak, büntetésnek, a fájdalomnak, az elesettségnek az emlegetése is ezért indokolt az ifjúság előtt, ha a követelményekkel való szembehelyezkedése nyilvánvaló.

A serdülő kezd elfordulni a heteronóm erkölctől, attól, amelyet kívül álló személyek szuggerálnak lelkébe

és maga kíván a maga irányítója lenni. Tekintélyre még szüksége van, de csupán arra, amelyet elfogad belsejében, amelyet vezetőjének elismer. Megértő és példaadó személy után sóvárog. Ha így áll a dolog, akkor merev parancsszóval, hideg és könyörtelen tekintettel, szolgai engedelmesség követelésével nem sokra megyünk náluk. A kicsinyeknél még beválhatik ez a módszer, a nagyobbaknál már nem. Meg kell őket győzni kívánalmaink okos voltáról, szükségszerűségéről, nélkülözhetetlenségéről, törvényszerűségéről, életviszonyainkban gyökerezettségéről, hogy ne önkényesnek, gyermekiasztónak, hanem kikerülhetetlennek tűnjenek fel előttük az erkölcsi szabályok. Le kell hajolnunk a küszködő, a nehéz éveket élő ifjúsághoz, hogy vajúdásaiban vigasztaljuk, kétségeiben segítsük, szenvedéseiben gyámolítsuk, ideális törekvéseiben támogassuk. Tündöklő példaként kell előttük állanunk, mert különben eltévesztjük hivatásunkat és Isten szíve szerinti keresztényeket, áldozatos lelkű magyarokat, derék és törhetlen jellemű embereket nem fog sikerülni alakítanunk.

XI.

Az ifjúság és a nemi élet.

Nehéz téma nagyon. Nemcsak azért nehéz, mert a nemi élet az egyén és a közösségek sorsában döntő szerepet játszik, hanem amiatt is, mert kényes és mert a mi korunk ebben a tekintetben különös aggodalmakkal töltheti meg a nemzet s az emberiség nemesebb jövőjéért reszkető lelkeket.

E. Spranger már sokszor idézett könyvében azt állítja: «Die alte Welt ist weder an der Wirtschaft, noch am Staat, noch an der Religionslosigkeit zugrunde gegangen, sondern weil ihre führenden Schichten an der

Wurzel krank waren: in ihrem sexuellen und erotischen Leben». (137. 1.) Szerinte nem a gazdálkodás módja, nem az államforma és nem a vallástalanság ölte meg a régi világot, hanem a vezető rétegek szexuális és erotikus züllöttsége. Mi úgy látjuk, hogy a nemi süllyedtség az igaz és bensőséges vallásosság hiányával kapcsolatban szokott jelentkezni, de az tény, hogy könyörtelenül megöli a népeket s az emberi művelődést. Fr. W. Foerster is azt hirdeti, hogy a tisztességes nővel áll és bukik kultúránk. (Christus u. das menschliche Leben. 1922.)

Kényes is a tétel, a szülők, a nevelők, a moralisták nem szívesen érintik, mert realizztikusan a valóságot itt bajos ábrázolni és nagyon kell vigyázni arra, hogy a legszentebb s a legjobb akarat, a leggondosabb óvatosság mellett is meg ne botránkoztassunk valakit és az ártatlanoknak veszedelmes kioktatást ne nyújtsunk.

Hogy korunk nemi vonatkozású élete minő riasztó jelenségeket mutat, azt nem szükséges magyarázni azoknak, akik nyitott szemmel járnak a földön. Paradicsomi állapotok természetesen nem voltak a háború előtt sem. Ottó Knapp igen találó rajzát adja ennek a Hochland 1928—29. évfolyama 5. füzetében (Eros in Sturm u. Drang). A szexuálmorálnak az volt a jelszava: A fiatal segítsen magán! Az ifjúság ma szerinte elfordul a konvenciótól, önálló életformát, igazságot és természetességet akar a hamis látszattal szemben. A természetes nemi élet nála nem érinti a személyiség méltóságát és erkölcsi értékét. Úgy gondolkodik, mint egy nagytehetségű, de forradalmi szellemű ismerősöm, aki azt hirdette egyszer előttem, hogy minden etikai parancsot megtart, kivéve a nemieket.

Az ifjúság nagy tömege vágyik a tiltott gyümölcs után, mondja Knapp, de azért ragaszkodik a régi szokásokhoz és mennél korosabb, annál inkább hódol a hagyománynak. Sok a laposságtól, a filiszterségtől való félel-

méhen menekül a szokatlanba. Úgy látszik neki, hogy nagyrésztük erkölcsileg komolyabb és egészségesebb, mint aminő a háború előtti ifjúság volt. Ez ivott, járdát taposott, leányok után szaladgált, talpig gavallérnak mutatkozott és igazában nem bizonyult másnak, mint festett koporsónak. A mai ifjú kirándul, sportol, tornászik, nem iszik, nem szí és méltatlannak tartja, hogy a tekintély előtt látszatra meghódoljon, a háta mögött pedig élvezetbe merüljön.

Az azonban kétségtelen, hogy napjainkban az ösztönélet természetes és hagyományos gátjai erősen meggyöngültek és megfogyatkoztak.

J. Schröteler helyesen írja (*Die Revolution dér modernen Jugend. Stimmen der Zeit.* 1928 október), hogy rendszeresen pusztítják a szeméremérzetet s ekként a vár előtere elesik, a küzdelem a belső erődítményekben folytatódik. Megváltoztatták a nemi élet erkölcsi értékelését és ezer csatornán ömlik be az ifjú leikébe a modern szexualmoral. A nemi élvezet az élet központja, a legfőbb jó. Az az első teendő, hogy az ösztön kitombolja magát. Vénusz sokaknál az élet istennője.

Izolálják a nemi életet a szükségyszerű összefüggéstől, a gyermekáldástól. Van Jugendehe, Stufenehe, Zeitehe, Probehe, Kameradschaftsehe. A Krantz-per alkalmával, az újságok szerint, a német középiskolák magasabb osztályainak leányai és tanulói nyilvános gyűléseken követelték a próbaházasságot. Ma a szexualitás sokféle szellemi komponens nélküli. Úgy veszik ezt, mintha túl volna a jó és rossz határán, amelynek az etikához semmi köze. Az amerikai Ben Lindsey azt ajánlja: Ha az ösztön jelentkezik, engedj neki, csupán arra vigyázz, hogy gyermek ne szülessék, mert akkor összeütközöl a társadalommal, amely 2000 éves felfogását oly könnyen el nem vetheti.

Hogy idejutottunk, abban számottevő szerepe van

bizonyos kulturális tényeknek. A lakosság tekintélyes része nagyvárosokban lakik, ahol a hagyomány parancsainak elhalványodása nem ritka jelenség, ahol az élvezetek tömege, a csábító példa, az ismeretlenség, a fulladásig való bőség és a lázító nyomorúság érthető módon terelik a gyengébb akaratú lelkeket a lejtők felé. A létért való küzdelem nehézségei miatt sokan vállalnak olyan hivatalt, amely hajlamaiknak egyáltalán nem felel meg s ezek aztán akként igyekeznek magukat kárpótolni, hogy sárba tapossák a tisztult erkölcsiség kívánalmait.

Baj a nők nagy száma is. Ha hihetünk a statisztikusoknak, akkor a világon 15 millióval több volna a férfiak, mint a nők. Minden világrészben túlsúlyban vannak a férfiak, csak Európa kivétel. Itt feles számúak a nők, négy Balkán-államot kivéve és pedig annál inkább, mennél inkább haladunk keletről nyugatra, délről északra. Németországban kétmillióval kevesebb a férfiak, mint a nők, nálunk 6%-kal. Ha minden férfi megházasodnék, akkor sem élhetne tehát minden nő a maga női hivatásának. A férfi után való keserves harcban, a kemény konkurenciában az emancipált nő nem felfelé, hanem lefelé licitál, nem erényeivel törekszik célt érni, hanem léhaságaival. A nemek nivellálódnak, a nő elférfiasodik, ám nem a férfias kiválóságokat, hanem a férfi gyarlóságait igyekszik kínos türelmetlenséggel magáévá tenni. Korlátot, függést, áldozatos kötelességteljesítést, engedelmisséget, okos heteronómiát nem ismer, férjeit úgy változtatja, mint ruháit és elfajultsága olymértvű, hogy Fr. W. Foerster szerint a pogány asszonyok romlottsága a maiakéhoz képest gyermekjáték volt.

Egyszóval fiatalságunk lelkében a kártékony behatásokkal szemben meggyöngült az ellenállás és ráadásul aggasztó módon erőre kaptak a veszedelmes ingerek.

Gondoljunk csak a lakásínségre. Különböző családok, nemek, életkorok élnek összezsúfoltan ugyanabban a helyiségben s elképzelhető, minők lesznek annak a gyermeknek első s egész későbbi viselkedésére kiható benyomásai, aki ilyen lakásban cseperedett fel. Gondoljunk a szennyirodalomra, amely a gondosan őrzött ifjúsághoz is hozzáférkőzik, gondoljunk a bolsevista életnézet esztelenségeire, a színházra, amely üzleti okokból az embernek nem nemesebb, hanem alsóbb hajlandóságaira számít, gondoljunk a divatra, amely, amikor a leányoknál lerontja a szeméremérzetet, izgatja a fiúkat, a sportra, amely nincs szexuális mozzanat nélkül, a strandfürdőkre, ahol a meztelenség már olyfokú, hogy bizonyos szemlélőkben érdektelenséget és tompultságot szül, gondoljunk a felnőttek rossz példaadására, a tudatos csábítás ezer meg ezer módjára, a családalapítás lehetőségének kitolódására és nehézségeire, a művészet eltévelyedéseire s akkor igaznak kell vallanunk azt a megállapítást, hogy a belső ellenállás megingásával kapcsolatban riasztó mértékben erősödtek meg a vészes külső behatások.

És mindez olyan fiatalságnál, amely mértéktelenül ingerlékeny, elpuhult és radikális. A háború, az utána következő és véget még ma sem ért nyomorúság, az erős kéz hiánya, amelyet másfelé vontak el a neveléstől a nehéz viszonyok, mind szerepet játszik ennek a mértéktelen ingerlékenységnek a megteremtésénél. Azt gondolhatná valaki, hogy a komor idők legalább keménnyé kovácsolták a fiatalságot. Tévedés ilyes valamit hinni. Blazírtságot és elpuhultságot többet látunk a kelleténél. Az örömtelen, keserúségekkel teli életért oktalan tánc-kultusszal, gyermekbálokkal, túlzott mozi- és színházlátogatással igyekeznek kárpótlást szerezni sarjadékaiknak a rövidlátó szülők. Vác felé utaztam az elmúlt esztendőben egy alkalommal s a villamos kocsiban együtt ültem egy nagyszámú családdal, amely három nemze-

déket foglalt magában s a nagymama ismerősei egyikének büszkén emlegette, hogy mennyire kellemesen szóra-koznak mindnyájan kis unokái éjféli utánig is elnyúló gyermekbáljain. Ezekből az unokákból aligha fognak spártai személyiségek alakulni. A kompromisszumokat nem ismerő, mindent gyökerestől felforgatni kívánó radikálizmus szintén súlyos veszedelmek forrása lehet.

És J. Schröteler mégis igazat mond, amikor azt vallja, hogy ez az ifjúság idealista, eszmények felé törő. Való, hogy bajos dolog a fiúknak és leányoknak tisztán maradniok, de rendes személyi és társadalmi viszonyok között nem lehetetlen. A valóság s az eszménység összeütközését fájdalmas tragikumként élik át, de azért reájönnek, hogy kényes és tisztult lelkiismeretük kép-telenséget nem szab eléjük. «Nicht die Jugend im Ganzen gesehen ist schlechter, als die frühere, aber sie ist viel gefährdeter, als sie es war in der Zeit, in der die, welche heute Jugendführer sein müssen, zumeist heranwachsen.» Az ifjúság nem forradalmi, ha lelkiismeretlen emberek azzá nem teszik. Tisztaság után sóvárog és hallgat arra, aki megérti és szerető kézzel segíteni akar rajta.

Szexuális jellegű viselkedéssel találkozunk már a gyermekeknél is. A gyermek szereti a meztelenséget, magán éppen úgy, mint másoknál, öntudatlan szexualitás nyilvánulhat meg az odasimulás, csókolódzás hajlamá-ban. Már egy-kétéves gyermeknél észlelhetjük néha, írja egy magyar orvos (Preisich Kornél dr.: A gyermek nemi élete. 1913), hogy ülő vagy fekvő helyzetben combját egymáshoz szorítja, egymáshoz dörzsöli nemi szervei izgatása céljából, ugyanezen célból ringó vagy hajlongó mozgásokat is végez nagy kitartással. Itt említhetjük meg az ödipusz-komplexet. Freud úgy véli, hogy a gyermek a legkülönbözőbb libidót keresi édes-anya keblén vagy egyebütt. Szülője iránti gyengédsége szexuális színezetű, amit az is mutat, hogy féltékeny

apjára. (O. Pfister, Die Liebe des Kindes u. ihre Fehlentwicklungen. 1922.)

A nemi természetű benyomásokkal túlterhelt környezetben könnyen és korán jelentkezhetnek olyan tünetek, amelyeket a tudomány maszturbációnak, homoszexualitásnak, szadizmusnak nevez. Ezek a benyomások E. Spranger szerint az ösztönélet egész jövőendő folyására behatással vannak s még az érett korban is mutatják a szexuális pótkielégülés utait, ha a rendes nemi élet nem sikerül.

A szexuális érés egyik előfokának veszik azt, hogy a fiú éppen úgy, miként a leány, egy bizonyos időben fut a másik nemtől. A természet bölcs és ekként igyekszik védekezni az időelőtti nemi élettől. Amint már másutt is említettem, a «Scientia amabilis»-ban, egymeműek között nincs a szexuális vágyak kielégítésének olyan könnyű eshetősége, mint a különmeműek között. A Gondviselés azt akarja, hogy előbb az egyéniségek fejlődjenek ki, azok erősödjenek, gazdagodjanak és csupán azután leljék meg a szemek a másik nemet, azután vágyakozzának a másik nem segítségével való kiegészülésre.

Az előfokok közé tartozik a lángolás is, amelyik főleg női vonás. A tárgyilagosság, a személyektől való elvonatkozás nem a nők jellemző vonása. A nő szívén és személyeken keresztül lát és értékel. Ahhoz a vallási, politikai, tudományos és társadalmi irányhoz csatlakozik, amelynek hirdetői, képviselői rokonszenvet, vonzalmat keltettek szívében. Hogy aztán ezek a felkapott irányok és tanok igazak-e, helyesek-e vagy nem, az csupán másodsorban jöhet nála szóba. A fiútanulók az iskolában jobban tudnak a tantárgy iránt érdeklődni, inkább képesek a tanár személyétől elvonatkozni, mint a leányok. Ezek akkor fogják a tárgyat szorgalmasan és örömmel tanulni, ha kedves előttük az oktató, különben pedig csupán a bukástól való rettegés szorítja reá

őket az ímmel-ámmal végzett munkára. Az elmúlt karácsony tájékán tanítónőképzős növendékekkel együtt utaztam a gőzösön. Volt a társaságukban egy fiatal-ember is és annak folyton iskolai élményeikről beszéltek. Az egyik tanárról, akinek a tárgyát megvetették, olyan undorral és becsmérlőleg emlékeztek meg, hogy megdöbbsentem és őszinte sajnálattal gondoltam azokra a kartársakra, akik talán érdemes pedagógusok és mégis ilyen kíméletlen és igazságtalan megítélésben részesülnek.

Erotika az a lángolás, amelyet a leányok egynémely tanárukkal szemben éreznek. Előfordul ez másutt is, nemcsak itt. Lehetséges egykorú különmeműek, egykorú azonos neműek, különböző korú különmeműek és különböző korú azonos neműek között. Lángolhat a tanár is egyik-másik növendékéért pedagógiai erotikával, hiszen amint E. Spranger találóan írja, erős oktatói és nevelői szenvedély ennek az ideális vonzalomnak az erotikája nélkül csak a teljesen érettkorúaknál fejlődhetik ki; a fiatalabbak az ifjúság szépségét okvetlen tetszéssel szemlélik. Lángolhat a szülő gyermekéért, a gyermek apjáért. Egy fiatal leányka mindig azt mondogatta: En olyan férjet szeretnék, aminő az édesapám. Lángolhat barát a barátért, barátnő a barátnőért, fiú a leányért, leány a fiúért.

Jól meg kell azonban jegyezni, hogy ez az erotika nem szexualitás. Az erotika a szerelem túlnyomóan lelki formája és pedig esztétikai alapjelleggel. (L. Bopp.) Az esztétikai szerelem a szemlélt tárggyal való egységre, abba való beleézésre, az azzal való egybeolvadásra tör, de nincs benne a birtoklás vágya, a tényleges testi élvezet. Valami élő szépnek a szeretete, amely először a testet illeti, majd a lelket és lappang benne valamelyes öntudatlan vagy homályos vonatkozás az éltető, teremtő, örök eszményre, az Istenre. Nem vallási érzés ez, nem is a vérrokonság felkeltette kellemes lelki mozgalmasság,

hanem az idegen test szépsége, kedvessége, ereje fölött érzett elragadtatás.

A szexualitás más. «Lelki vonatkozásban olyan élmények és ösztönök összesége, amelyeket valami sajátos színezetű érzéki gyönyör (libidó) jellemez, testi vonatkozásban pedig minden szerv és tevékenység, amennyiben ezek azzal a sajátos élménykörrrel tartósan vagy esetleg összeköttetésben lehetnek.» (E. Spranger.) A szexuális élmények mindig testi, érzéki izgalmakra támaszkodnak, az erotika pedig elsősorban lelki, bár érzéki szemlélet alapján támad. Az erotika a kultúrától, a szexualitás a biológiai törvényektől függ. Amaz változik, emez nem.

Az első erotikus izgalmak és hajlamok teljesen ártatlan embereknél lelki jellegűek, esztétikaiak, ám nem kell azt hinnünk, hogy veszélytelenek. Az erotika és szexualitás kezdetben elkülönül. Az erotika nem tud a szexualitásról és szexualitás is van olyan, amelyikben nincs erotika, ám a nemi ösztön az élményben először, mint erotikus izgalom jelentkezik s a rendes fejlődésben ez és a szexualitás egymás felé törekszik. Egyik nem a másik tevékenysége, de az élet teljességében egyesülnek. (L. Bopp és E. Spranger.) Nem tudom, nem tévedek-e, de úgy sejtem, hogy a nagy Tiziano is alighanem ezt akarta ábrázolni az «Amore divino e profano»-nak nevezett gyönyörű képén. Ugyanannak a kútnak a szélén két szépéséges, komoly nő ül, az egyik gazdag ruházatú, a másik akt és ez az utóbbi mintha a maga nézete számára szeretné az égi szerelem képviselőjét megnyerni. A kút vizében a kis Amor játszadozik. Megtörtént egy polgári iskolában, hogy egészségtan-óra közben az egyik leányka készakarva szúrta a horgolótűjét combjába, csak azért, hogy a fiatal egészségtan-tanár, akiért különben az egész osztály lángolt, beavatkozhassek. Akadt olyan tanuló leány is, aki elájult, amikor tanárja

melléje hajolva írását javította és ezt azért tette, hogy amíg segítségére lesz, megcsókolhassa. (Preisich id. műve.)

Ha a pubertás elérkeztéig a kedvezőtlen viszonyok nem fejlesztettek ki a gyermek életében szexualitást, szexuális eltévelyedéseket, akkor az érésben levő lélek első nemi élménye nem a boldogság, nem az elragadtatás, forró érzésével kapcsolatos, hanem ijedelemmel és megdöbbenéssel. Valami igen-igen nagy titokról hull le ilyenkor a fátyol. Az ijedelmet és megdöbbenést elsősorban nem a rossz lelkiismeret, nem a kereszténység befolyása szüli, hanem a misztikus dolog természete, amely érthetővé teszi a szemérmet is. A megrázkódás nehéz ideje ez a serdülő életében. Minden, de minden kérdéssé válik. Nincs nyugta egy percre sem, hanem bizalmatlanná válván szüleivel szemben, könyveket búj, másoktól kérdezősködik, hogy a titkokra egyre nagyobb és nagyobb világosságot derítsen. Nemi szekeciói az érzékiség gőzével telítik belső világát és ha alkalma van hetero-szexuális kielégülésre, nem fog tőle vonakodni. Mivel azonban ez az akadályok miatt nem könnyen lehetséges, az onániához folyamodik.

Erre nemcsak a rossz társak vezethetik reá az ártatlanokat, hanem más körülmények is. A szűk ruha, a helytelen táplálkozás, bizonyos eszközökön való tornászás, a sport némely fajtája, a túleröltetés, a sok fekvés és ülés, a túlterheltség, az örömtelen élet, a szexuális partnertől való félelem mind-mind szerepet játszhatnak itt. A tüzes vérüktől amúgy is hevülékeny serdülőknek vacsorára fűszeres, húsos ételeket adni oktalanság és veszedelem. Nem egy ifjú a rúdon vagy kötélben való mászásnál, vagy a biciklizésnél ismerkedik meg először a libidóval. Bajt szülhet a sok fekvés és ülés is ebben a tekintetben. Payot bölcsen hangsúlyozza, hogy reggel a felébredés után a fiatalságnak nem szabad az ágyban

heverésznie, mert végzetszerűen bűnös lesz az, aki megteszi. Volt egy tehetséges, kedves, kissé ideges tanítványom, aki az első két osztályban pompás tanulmányi eredményt mutatott fel. A harmadik osztályban már engedett régi szorgalmából, engedelmességéből. Tüdőcsúcshurutot kapott, külföldre ment, ahol fekvéssel igyekeztek talpraállítani. Úgy-ahogy sikerült is ez s a negyedike ismét visszakerült az intézetbe. Ekkor azonban már egyáltalán nem volt benne örömmünk. Hanyag-sága, figyelmetlensége elkésérítette minden tanárját. Hiába kérték, hiába intették az aggódó szülők, éppen úgy, mint a javán fáradó nevelők, tompa érzéketlenséggel, fellázító fásultsággal fogadott minden szót. Hiába beszélgettem vele én is, hiába hivatkoztam régebbi iskolai sikereire, dicső szerepléseire, komoly feladataira, mulhatlan kötelességeire, a segítség eszközeire, eredménytelen volt fáradozásom. Valami megdöbbenő nihilizmus, ijesztő önelvetés mutatkozott nála állandóan. Mintha valami démoni lefogta volna teljességgel lelki világát, felszabadításán hiába erőlködünk. És mi volt az ok? Maga megmondotta egyszer egyik tanárjának, hogy a hónapokon át való fekvés onániához szoktatta és ez forgatta ki tökéletesen régi mivoltából.

A túlterheltség s az örömtelen élet szintén idevezethet. Egy amerikai statisztika, amelyik még a prohibíció előtt keletkezett, azt állapította meg, hogy a kocsmákat azok a munkások szeretik a legjobban, akik a legnehezebben, a legtöbbet dolgoznak, akik a legkeservebben keresik kenyerüket, mint pl. a bányászok. A sivár, kimerítő élet valami felüdülés, valami kárpótlás, valami öröm felé kergeti őket egész természetesen, s ezt a felüdülést, ezt az örömet mi adja meg gyorsabban, könnyebben, mint a feledést, mámort szülő alkohol? Ilyenféleképpen juthat el a tanulmányokkal agyonterhelt, derűs pillanatokat ritkán élvező fiatalság is az onánia vészes kárpótlásához.

A pszichológusok e tekintetben számos és nagyon szomorú példával tudnak szolgálni.

Akad már olyan orvos, aki azt állította, hogy az ifjúság 99%-a rabja ennek a bűnnek. Weygandt 95—98%-ra, Jákob Hoffmann pedig 75%-ra teszi a számukat. Ezeket az adatokat azonban elfogadnunk nem lehet, nem azért, mert erről a dolgról minden statisztikai adat találgatás. Az orvosok, akiknek beteg emberekkel van ügyük, igen könnyen esnek a «ficta universalitas», a téves általánosítás hibájába. Az azonban, fájdalom, kétségtelen, hogy az onánia nagyon elterjedt, jóllehet testi és lelki kárai egyáltalán nem jelentéktelenek. Meggyöngíti az idegrendszert és kitartó, kemény, lendületes, ideális munkára képtelenné teszi a fiatal szervezetet. Az érzéki vágy tehetetlen rabjává silányítja a nemrég még eszményekért hevülő lelket, aki elveti, megveti magát is, mert siket és vak mindennel szemben, ami nem a libidót illeti. Kerüli a világot, kerüli az embereket, mert neki más kell, mint amiért a derék, becsületes szívek lelkesednek és eltűri, hogy eltévelyedése szétrombolja belsejében a nagyra hivatott emberi szellem építő erőit. «Nekem ugyan beszélhettek, nekem ugyan mutogathattok®, ez a válasza minden mentő igyekvésre és fáradozásra, mert ő már jobban ismeri, mint a nevelők, mint a szülők az élet igazi javát és gyönyörét. A középiskolában, főleg a harmadik osztálytól kezdve, igen lesújtó tapasztalatokat szerezhetsz ebben a tekintetben a körültekintő tanár. Még szerencse, ha ez a jelenség csupán átmeneti, fejlődési tünet, mert pótolhatatlan károk következhetnek be, ha a baj a viszonyok és a gyöngé akarat következtében állandóbbá válik.

Paulsen szerint az ösztönök között a nemi a legzsarnokibb. Ennek az ösztönnek a jelentkezése s a kielégülés lehetősége nem esik össze, ezért támad aztán az emberek életében annyi küzdelem, gyötrődés és visszásság. Ameny-

nyire kétségtelenül igaz ez a megállapítás, éppen annyira nem igazolható a pánszexualizmus, amely a lelki élet egész tartalmát a nemi ösztönből igyekszik megvilágítani. Ami részlet jelenség, azt nem szabad általános elvvé tenni. Azt is hirdeti ez az elmélet, hogy a nemi ösztönt az erkölcs szorítja le a tudat alá s ekkor szociális, irodalmi vagy művészi tevékenységgé szublimizálódik. Am joggal tehető fel az a kérdés, hogy képes a libidó magamagát elfojtani. Módszerbeli gazdagodást jelent a pszichoanalízis, a lelki jelenségek elemeire szedése, de a pánszexualizmus tévedései nyilvánvalók.

A szerelem Isten terve, Isten gondolata és akarata, ahogy Smiles írta: *The perpetual melody of humanity. The love has an elevating and purifying effect on the character. It tends to emancipate one from the slavery of self.* Örök melódiája ez az emberiségnek, amelyik felemeli és megtisztítja a jellemet és kiszabadít bennünket az önzés rabszolgaságából. (Charakter, 1887.) Felröplíthet az emberi élet magaslatainak legkiállóbb csúcsaira, de beletaszíthat a nyomor és bűn legmélyebb mélységeibe is.

Vájjon tehet-e valamit a nevelés ez utóbbinak a megakadályozása érdekében, rendelkezik-e bizonyos eszközökkel a korai nemi élet s a szexualitás eltévelyedéseinek meggátlására, vagy legalább is kevesbítésére? Kétségtelenül. O. Knapp pesszimiztikusan ítéli meg a nevelés hatását, amikor azt írja: «A társadalom egészségére és mivoltára vonatkozólag a neveléstől nem nagyon sok függ. Az ember a természettörvény biztosságával halad át az ifjúság kritikus idején és éretté forrja magát. Ez történik a nevelők közreműködésével, de nélkülük és ellenük is». Az való, hogy a nevelés nem mindenható, de nem is jelentőség nélküli. Bizonyos, hogy az ifjúság szerelmi életének a megszabása nincs teljességgel a hatalmában, de irányító és befolyásoló hatását kétségbe nem vonhatjuk. Gátolhatja az ösztönélet időelőtti kifejlődését,

növelheti a belső ellenálló erőket, immunizálhat az el nem kerülhető ingerekkel szemben és tájékoztatást nyújthat a nemi élet valódi rendeltetéséről.

Eszközei lehetnek testiek, értelmiek, erkölcsiek és vallásiak.

Testi eszköz a helyes táplálkozás, a kellő ruházkodás, alvás, sport, torna, játék, barangolás, testi munka. Az étkezés minősége és mennyisége nyomot hagy lelki világon. Az nem mindegy az ifjúság nemi vágyai szempontjából, ha hússal, fűszerrel tömjük, alkohollal itatjuk a fiatalokat, vagy pedig ha inkább főzeléket, gyümölcsöt etetünk, vizet itatunk velük. Az sem mindegy, ha elkényeztető, ha szűk ruha fedi testüket, ha feleslegesen óvjuk esőtől, fúvó szélről őket, vagy pedig ha megedzzük a jövő nemzedéket az időjárás viszontagságaival szemben, ha nem izgatjuk főleg testhez tapadó alsók hordatásával azt. Fontos az alvás megfelelő szabályozása is. Nemcsak a kevés alvás hiba, de a sok is. Amaz elerőtlenít, emez kisiklásokhoz vezet. A túlságos pihenés következtében felhalmozódott erők könnyen kereshetnek olyan irányban levezetést, amely kívánatosnak egyáltalában nem mondható.

«Ahol a gyermek helyes étkezésére (napjában egyszer hús!) — írja egy magyar orvospedagógus —, rendes székelésére, a székelésnek reggeli fölkeléskor való elvégzésére, testi tisztaságára rendszeres fürdőzésekkel, napközben kellő kifárasztására, hogy este bágyadtan, hamarosan elaludjon, oldalt fekvésére és reggel azonnali felkelésére, minden lustálkodás elkerülésére ügyelnek, azonfelül trágár beszédek és könyvek olvasásától visszatartanak, ott az önfertőzés bajától félni nem kell.» (Juba A., Az egészséges tanuló. 1927.) Az észszerű, túlságba nem vitt sport, torna, játék, barangolás és testi munka mind nagy szolgálatot tehet a kívánatos elfoglaltság és az ajánlatos elfárasztás szempontjából. Sok gyermek a libidóval, amint már említettem, először a rúdon és kötélben való

mászás alkalmával ismerkedik meg és éppen ezért a tornászásnak ezt a fajtáját csupán nagy körültekintéssel lehet gyakoroltatni.

Vannak, akik az adamiták nyomán a meztelenség általánossá tételével akarják a nemi feszültséget megszüntetni. Az emberi testen nincsenek «partes honestae et inhonestae», az a maga egészében Isten alkotása, mondogatják. Szükségtelen itt és veszedelmes is a titkolódzás, rejtegetés. A szemérem a pogány világra való reakció volt. A titokzatosság bizonyos testrészekre vonatkozólag, írja O. Knapp, feladja a nemi élet megértésének tiszta kifejezését. Ha a természetes kíváncsiság kellő kielégülésre talál, a fantázia túlfűtése nem fog bekövetkezni. Az elfogulatlanság tiszta légkört teremt s a képzeletet megóvja a becsúszó mérgeztől. Nevelni kell tehát az érettebb ifjúságot, hirdeti, a természetes, a tiszta szemlélésére a képzőművészetek révén és az irodalom segítségével a szexuális problémák elfogulatlan felfogására.

Bernard Shaw abban a meggyőződésben van, hogy a nők ruházkozásában a régi dekórum megszűnését, a meztelenséget, az úgynevezett «Sex Appeal», a nemi felhívás eltűnése követte. Ha a meztelenség teljessé és általánossá válik, semmi baj sem származik belőle, sőt gyöngülni fog a nemi szenvedelem.

G. K. Chesterton a newyorki «America» c. folyóiratban felel neki. Azt mondja, hogy alig van élő ember, aki annyi okos és esztelen dolgot beszélt volna össze, mint Shaw. Hogy mennyire nem tűnt el a «Sex Appeal», azt rögtön láthatja mindenki, ha a newyorki filmeket, folyóiratokat, az új londoni könyveket megnézi. Hogy a meztelenség szemlélése, az abban való tobzódás minő hatással van az emberi lélekre, azt a pogány rabszolgatulajdonosok, keleti deszpoták, anarkista művészek és dekadensek eseteivel igazolja. Ezek mindent megtettek, amit a dekórum és indekórum dolgában megtenni óhajtottak

és kérdi, vajjon érzéktelenek vagy közömbösek lehettek-e a másik nemmel szemben. «Did it result in these cases in people becoming sexless?», vajjon kiveszett-e belőlük ilyen módon a nemiség? Általánosan ismert dolog, hogy ezeknek a női nemmel szemben való viszonyuk nem észszerűvé, hanem esztelen elvetemültséggé lett. Az ázsiai kényúr, ha elfáradt a leányok táncának nézésében, azok kínzásában gyönyörködött. Az anarkista művészen féktelen életmódja nem rendes érzelmeket nevelt, hanem örültséget. A régi görögök tudtak annyit az emberi test szépségeiről, mint akárki, ám a nemiséggel volt azért nekik is elég bajuk és gondjuk. Nem mondhatjuk, hogy a sok meztelenség a férfi s a nő viszonyának a megjavításához vezetett volna náluk.

Isten a férfi és nő viszonyát teljesen jóra teremtette, elrontása az ember vagy az ördög műve. Mindig van benne valami titokzatos, valaminő Istennek testünkkel való tisztelete, ha nem az erkölcsi istensége, akkor a Priapusé. Ha elhagyjuk amazt, emezt követjük. Az állatok ártatlansága itt el nem érhető. Nem hisszük, hogy az illedelem pusztá képmutatás volna és hogy az illendőség fogyása a mérséklet gyarapodását jelentené. Mi tudjuk, hogy a konvenciók különböznek és hogy nem szükség-szerűen általánosak és örökkévalók, ám sohasem engedhetjük meg, hogy az emberi szív kiáltása a konvenciók után pusztá konvenció.

Chesterton a szeget a fején találta. Amiként az adamiták csak a szájukon hordták a paradicsomi ártatlanságot, egyébként pedig fajtalanságban éltek, akképen nagy veszedelmekbe sodorhatja az emberiséget napjaink szertelen meztelensége. Igaz, hogy ami természetes, az nem ocsmány, hogy a tisztult művészet meztelensége kártékony nem lehet, hogy az egész emberi test Isten gondolata, hogy a kirakatba helyezett meztelenség néme-lyekben közömbösséget szül, igaz, hogy ott, ahol vilá-

gosan látunk, a képzelőerőnek sok munkája nem igen akad, ám Klug szerint kevés olyan férfi és nő van, akiknek egy bizonyos korban a virágzó emberi test szemlélete a fejébe ne kergetné a vért s a paradicsomi ártatlanság biztosítása helyett forró vágyat ne gyújtana belső világában. A mai ideges korban a strandok és más hasonló helyek nem csillapítani óhajtanak, hanem izgatni s ez nem vezethet egyebüvé, mint az érzékiség túlfűtésére, az idegek beteges és vészes ingerlékenységére. Neveljük a fiatalságot természetességre, de ne a szemérmesség rovására. Ez utóbbi nem felesleges, nem elhanyagolható valami, hanem a nemi élet védelme. A szemérmetlenség nemcsak az egyéneket öli meg, de a nemzeteket is.

A szexuális nevelésnek van értelmi eszköze is. Ez a felvilágosítás. Ha már egyszer felébredtek a nemi vonatkozású kérdések az ifjú lélekben, a szülőnek, a nevelőnek, az orvosnak feleletet kell adni rájuk, mert különben olyan személyeknél, olyan iratokban fogja keresni, amelyek semmiképpen sem ajánlatosak. Bizonyos fokig igaz, hogy «velle non discitur», való, hogy a tudás s az akarás két különböző dolog, hogy az ismeret a törekvésre nem mindig döntő, ám a jobb, a helyesebb belátása, átértése mégis csak sokszor irányít az elhatározásokban és cselekvésekben. A biológiai tájékoztatás az ösztön erejét nem képes útvjáról eltéríteni, de gyakorlati értéke azért lehet, gátló képzeteket és indítóokokat szolgáltathat az akarásnak. Sem a kizárólagos testi, sem a kizárólagos orvosi kezelés nem elegendő itt, valamelyes segítséget azonban ezek is nyújthatnak. A növényi szaporodás analógiái nem sokat érnek, mert csupán utalások, az állati analógiák pedig nem kívánatosak, mert az ember nem állat. Olyan nemi felvilágosításról álmodozunk mi, aminőt Tóth Tihamér kitűnő könyvében, «A tiszta férfiúság»-ban ad a szerető anya reszkető gonddal óvott gyermekének.

A döntő tényezők ezen a területen is a vallás erkölcsiek

maradnak, mert ezeknek van az akaratra legjelentéke-
nyebb befolyásuk. A test a lélek eszköze és ösztökélője,
az értelem a lélek mécsese és útmutatója, a lélek hajtó-
ereje azonban az akarat. Ezt kell elsősorban erőssé, ellen-
állóvá, önuralommal bíróvá, nemessé tennünk, ha a nemi
élet fegyelmét biztosítani kívánjuk.

A rossz társ, a rossz könyv, az izgató, csábító kép, film
és színdarab nem igen fog bennünket törekvésünkben
támogatni. A társ igen nagy tekintélynek örvend a ser-
dülő előtt és jaj annak, aki hitvány barátok körébe
került. A szennyiratnak, a nevét méltatlanul hordó mű-
vészetnek és színháznak szintén kimondhatatlanok a kár-
tevésai. Nem az a fő, hogy az ifjú minden új könyvet,
filmet, színdarabot ismerjen, hanem az, hogy szíve ártat-
lanságát megőrizze. Nem erkölcsi bicsérdizmus ez, de
a legigazibb emberi józanságnak, a legmélyebb bölcseség-
nek a követelménye. Az egyén nemi viselkedése nem
pusztán magánügy, de fontos közügy is egyszersmind.
A ház szempontjából nem közömbös, az, minő téglákból
építették.

Szokjék lemondásokhoz a gyermek és ifjú akarata.
Egy kiváló német írónál olvastam a következőket: Aki
mint gyermek, ifjú, fiatal férfi, fiatal leány nem szexuális
területen ezer kis vágyat kielégítetlenül hagyott, aki
összeszorított fogakkal tudott hallgatni, éhezni, szom-
jazni, fájni, hőséget szenvedni, a szemeken uralkodni,
a hirtelen feltörő haragot leküzdeni, aki a legsúlyosabb
feladatokat is bátran, kitartóan végezte, az győzni fog
a test és lélek tisztaságáért vívott nehéz harcban is.
(J. Klug.) Viszont, aki nem tagadott meg magától soha,
akitől a szülők sem tagadtak meg egyszer sem semmit,
hanem lesték oktalan aggodalommal és figyelemmel min-
den vágyát, minden szeszélyét, annak esze ágában sem
lesz, hogy követelődzni kezdő nemi ösztönét vissza-
szorítsa.

Az erőt, a bátorságot, a hősiességet igen sokra értékeli fiatalságunk. Ne felejtse tehát el soha, hogy a legnagyobb erő, bátorság és hősiesség nem a sportpályák versenyeihez, nem az óceán átrepüléséhez, nem a hagyomány és tekintély megvetéséhez kell, hanem ennenmagunk legyőzéséhez és megfegyelmzéséhez.

A két nem teljes elzárása egymástól éppen úgy nem okos és jó dolog, mint a korlátlan koedukáció. Fiúk és lányok közös oktatása és nevelése az alsó fokon s az egyetemen megengedhető, de nem a középiskolában, mert fejlődésük nem parallel s a serdülő kor nemi ösztönére ez az együttlét a mindennapi tapasztalat kétségbe nem vonható adatai szerint nem kedvező. A teljes elzárás pedig azért helytelen, mert titokzatosságot és helytelen értékelést szül. Amaz nyugtalanítja, izgatja a képzeletet, emez pedig csalódásokra vezet. Derék lányok társasága csak finomítóig hathat a fiúkra. Amazok hiányában ezek könnyen keresnek aztán fel olyan nőket, akiknek a megismerése reájok nézve veszedelmes.

A korai házasságot illetőleg eltérő véleményekkel találkozunk. Van, aki helyesli és sok baj megelőzőjének tartja, mások pedig nem tulajdonítanak neki különösebb jelentőséget, mert a fiatalságban nincs meg a házassághoz szükséges komolyság. Az bizonyos, hogy a házasság nem játék, hogy tapasztaltságot, okosságot igényel, hogy nagy felelősséget jelent, ám a mai élet, a mai gondokkal teli élet korán nyújthat kellő okulást, kellő érettséget a fiatalságnak és az Istennek tetsző családi légkör oltalma, melege sok erkölcsi fagyot, sok testi és lelki pusztulást akadályozhat meg. Jó húsz esztendővel ezelőtt Londonban tartózkodtam egy olyan boarding-houseban, ahol sok angol is élt. Egyszer a fiatalság szexuális viselkedésére terelődött a beszéd. Azt mondja az egyik angol: a mi jobb módban levő fiatalágunk 25 éves koráig sportol s aztán megházasodik. Ez a kijelentés gyakran eszembe

jut és úgy vélem, hogy világhódító népnek szülői csupán azok lehetnek, akik nem megrokkánásuk felé alapítanak családot.

Fájdalom, gazdasági nyomorúságunk igen kevés ifjúnak engedi meg, hogy az előbb említett angolokat kövesse. Fiatalságunknak tehát, hogy el ne merüljön a szexuális fertőben, a már érintett eszközök igénybevétele mellett a nőtiszteletben, a jó példa követésében, az örömmel végzett, kitartó munkában, lelki világa teljességében, eszményiségében, helyes értékrendszerében, mélységes vallásosságában kell keresni menedéket.

Akiben a nő látása mindig felkelti édesanyja, húga áldott, vonzó és tisztelettel övezett képét, aki becsülettel, örömmel és eredménnyel végzi kötelességét, munkáját, aki helyet ad belsejében minden nemes érzésnek, minden szükséges ismeretnek, aki nem félbenmaradt ember, aki lángol fajtája legtisztultabb, legragyogóbb eszményeiért, aki nem azt teszi alulra, ami felülre való, aki tudja, hogy az élvezetes és hasznos bármennyire szükséges is, az igazságnak, az erkölcsi jóságnak, szépségnek és szentségnek magasztos értékeit felül nem múlja, aki érzi, hogy ez utóbbiakért amazokat, olykor életünket is fel kell áldoznunk, hogy törhetetlen akarással az Isten kijelölte utat kell taposnunk, akármennyire meredek, rögzös és megpróbáltatással teli is, az az erőszakos nemi ösztön legvadabb rohamaival, legszédítőbb csábításaival is meg fog tudni birkózni.

Vallásos érzés nélkül az ösztönös vágyak visszaszorítását bajos megindokolni és biztosítani. «A követelő ösztön megfélékezésére a választ a természetfeletti rend adhatja.» (Tóth Tihamér.) «Új isteni erő kell ide, hogy helyrehozassék, amit összezavart a bünbeeső első ember. A kegyelem isteni ajándéka nélkül semmikép sem érhető el az a tiszta életforma, melyet az érintetlen természet diktál.» (Kemény parancs. 1928.) A szentségekkel való

gyakori élés emelő s inspiráló erőit a tisztaságra törekvő szív nem nélkülözheti.

A fejlődés ébredező nemi sóvárgásainak nincs joguk a kielégülésre, nincs joguk már azért sem, mert ez a kielégülés felelősséget jelent, felelősséget az anyával és a gyermekkel szemben, ezt pedig ebben a korban komolyan senki sem vállalhatja. Akik vállalhatják, azoknak is esküvel kell magukat Isten és az emberek előtt holtig tartó szövetségre lekötöniök. «A szerelem csodavirága csak a házasság kertjében virulhat igazán s gyümölcsei is csupán ennek az áldott oltalma alatt érhetnek tökéletesen izesekké és értékesekké.»

XII.

Az ifjúság vallási fejlődése.

A vallás Lenin szerint ópium az emberek számára. Az ópium tudvalevőleg fájdalmat tompít, csillapít, aztán zsibbaszt, kábít, altat. Természetes, hogy Marx híveinek, akik forradalmárokat akarnak tüzesíteni mindenkiből, hogy felforgassák a kapott társadalmi rendet és oly újat teremtsenek az elpusztított helyén, amely teljes kielégülést nyújt boldog híveinek, ilyen fájdalmat csökkentő, türelmet és megnyugvást árasztó szerre szükségük nincs. Pusztítják is tűzzel-vassal, amennyire csak képesek. Megfosztják a gyermek szívét a családi élet áldott örömeitől, pótolhatatlan melegségétől; lekötik magasba lendülésre teremtett lelkét a porhoz, a sárhoz, a földhöz; templomba nem eresztik; kigúnyolják, kicsúfolják a régi hitet; a bibliát számúzik a könyvtárakból; szobrot állítanak Krisztus árulójának, Júdásnak; vallási ünnepeket nem tűrnek; bezárják, lerombolják Isten hajlékait; börtönbe vetik, kivégzik igéi hirdetőit; állatvá durvítják a kedélyeket s a dúvadak kíméletlenségével és kegyetlenségével gázolnak át mindenben, ami útjukban áll.

Mintha az ószövetség lázongóit hallanék: Repesszük el az Úr rabláncát, hajítsuk el igáját! A mennyben lakozó pedig neveti őket.

Elfelejtik ezek az esztelenek, hogy a vallás nem valami erőszakolt alkotmánya az emberi művelődésnek; nem könnyen elvethető, elmellőzhető semmi, hanem mélyen gyökerezik az ember kedély- és értelemvilágában, hozzátartozik lényegéhez és előbb ezt a lényegét cserélje ki, változtassa meg az, aki a vallást óhajtja kiirtani a földről.

Szívünk, képzeletünk, akaratunk és eszünk valami emberen kívül, ember felett álló személyes feltétlen hatalomra utal bennünket, akitől félünk, akit tisztelünk, aki iránt bizalommal vagyunk, aki előtt alázattal leborulunk, akit szeretünk, akit képzeletünk a legmagasztosabb személy tulajdonságaival ruház fel, akiben eszünk a mindenség végső okát látja; aki az erkölcsi élet forrása, jutalmazásaival és büntetéseivel biztosítéka; aki az etikai tökéletesség eszméjének megvalósulása, lelkiismeretünk megszólaltató ja, életünk irányítója, emelője és védelme.

A vallás annak a kapcsolatnak a kifejezése, amelyben az ember a végtelennel, az örökkévalóval, az egésszel szemben van. Isten és ember egymásratalálása. Hajlam a gyenge megerősítésére, a múltó állandósítására, a rész egésszé tételére, a véges kinyújtására, a végtelenbe való beillesztésére s egyszersmind hittel, reménnyel és szeretettel teli tevékenység a legfőbb eszme szolgálatában. Az életre való hatás, maradandóság, termékenység és erkölcsi szépség szempontjából semmi sem vetekedhetik a vallással.

A képzelet maga nem szülhette, hiszen ahogy J. Lindworsky helyesen állapította meg, a szemléleti képek szabálytalan játéka nem teremtheti elő a meggyőződések amaz összegét, amely a vallás törzsét alkotja. A puszta érzélemvilágból sem vezethető le, mert a vallásnak ismereti elemei vannak s ezeket az érzés közvetlenül nem

nyújthatja. Az ész szerepe kétségtelen itt, ám mellette és vele kapcsolatban tevékenykedik a szív és a fantázia is. (Experimentelle Psychologie. 1922.)

Vájjon ez a mérhetetlen jelentőségű tényező hogyan alakul ki a gyermek s az ifjú belső világában? Melyek azok a felötlőbb ingadozások és változások, amelyek ebből a szempontból a fejlődő lélekben megállapíthatók?

A gyermekben akkor is keletkeznének vallási képzetek, ha édesanyja, hitoktatója nem nevelnék ebben az irányban. A természet nagyszerű, félelmetes vagy áldásos jelenségeinek szemlélete múlhatatlanul valami rendkívüli hatalom, valami emberfeletti cselekvő felé terelné figyelmét és ennek a megismerésnek okvetlen volna következménye viselkedésére vonatkozólag is.

Ám mindegyikünk bizonyos közösségbe születik bele és vallásosságunk nem magunkra hagyatottságunkban fejlődik, hanem a szülők, a nevelők, a környezet befolyása alatt. Ahogy nyiladozni kezd az öntudat, a gondos anya már emlegetni kezdi magzata előtt a jó Istent, aki ételt, italt, ruhát, hajlékot, egészséget ad; aki mindent hall, mindent lát; aki nemcsak az emberekről gondoskodik, hanem az erdők vadjairól, a lég madarairól s a mező virágairól is s aki a jókat szereti, a rosszakat pedig megbünteti. Az okos szülő korán kezdi imádságra kulcsoltatni a kis kacsókat, mihelyest csak lehetséges, azon van, hogy zsenge sarjadéka belekapaszkodjék a Mindenhatóba, hogy aztán egész életén keresztül soha el ne felejtse, soha el ne eressze. Az ember vallási viselkedésére döntőbb a gyermekszoba élménye, mint az egyetem vagy az élet. A járnai tudó fiúcskát vagy leánykát a jámbor anya el-elvezeti olykor a templomba, hogy ártatlan lelke már most érezze annak a hangulatát, hogy lássa az egyház megragadó szertartásait, hogy megteljen a szeme s a füle már most tisztult művészettel, hogy a fenséges énekek s az édeshangú orgona soha el nem vesző emlékekkel árássza el

azt a mindent könnyen magába fogadó szívet. Ismétlem, nem az oktatás, nem az iskolák, nem a diploma a legfontosabb vallásosságunk szempontjából, nem is az élet-körülmények, hanem a szülők, az öröklés, a gyermekszoba, az első évek és az ezekben szerzett tapasztalatok.

Ismertem egy daliás megjelenésű, nagyvagyonú, szép-műveltségű, minden laikus kultúráért lelkesedő férfit, protestáns férfit, aki, saját előadása szerint, résztvett egyszer Szent Erzsébet gyönyörűséges templomában, a kassai dómban egy szentmisén s amikor Ürfelmutatáskor térdreborulni látta a környék és város szegény magyar és tót férfiai és asszonyait, ahogy mondta, szeretett volna beléjük rúgni, hogy annyira buták és ostobák. Azt is elbeszélte még, hogy édesapja Isten házáról nem tudott, gyermekeit oda nem eresztette és mintaszerű pogány volt a keresztény időszámítás XIX. századában.

S ezzel szemben megilletődött lélekkel emlékszem derűs gyermekkorom felejthetetlen élményeire. Agg nagyanyám napjait, hónapjait az ágyban töltötte rendesen és mindig imádkozott. Ma is látom a fekete szemű olvasót, amelyet csont- és bőrujjai között forgatott és hallom ideges kifakadásait, amelyekkel nyugtalan unokái viselkedését illette. Látom, hogy addig evéshez nem kezdünk, lefekvéshez nem jutottunk, amíg az imát édesanyám vezetése mellett hangosan el nem mondtuk; látom, mint térdepelt össze szombatestéken az egész család a cseléddel egyetemben, hogy a «családi áldást» valakinek az előimádkozása mellett elmondja; látom, mint vonultunk havas, ropogós téli reggeleken a poetikus «róratékra»; emlékszem az éveken át nagy kedvvel végzett minisztrációkra, édesapám vasárnapi, az íróasztala előtt térdepelve végzett imádkozásaira, mert vasúti hivatala miatt a messze fekvő templomba nem mehetett s ekként igyekezett vallási kötelességének némiképp eleget tenni; emlékszem, hogy péntekenként misére járt a közeli kálváriára

és nem egyszer ő helyettesítette a hiányzó minisztráns gyermekeket; emlékszem, hogy az egész család vele élt az egyházzal és semmit sem mulasztott el, hogy akaratát, rendelkezéseit a legpontosabban teljesítse. Mindenre, ismétlem, jól emlékszem s hogy annyi küszködés, annyi verejtékezés, annyi szenvedés között, annyi veszély között becsületben sikerült élnem, munkámat, feladataimat tisztességesen tudtam elvégezni, azt jelentős mértékben áldott szüleimnek, szerencsés gyermekkoromnak s annak a vallásos levegőnek köszönhettem, amelyet zsenge koromban szívhattam magamba.

Másvallásosságú gyermekek kerülnek ki az orthodox gondolkodású családból, mások a közömbösből avagy hitellenesből és ismét mások azokból, ahol a mérséklet szelleme uralkodik.

A kis gyermek vallásának sajátos vonásai vannak. Hiszékeny nagyon. Értelme fejletlen, kritikája nincs s ekként rostálás nélkül veszi magába mindazt, amit hall. Fehér lelkét nem kormozták még be a csalódások, a keserves tapasztalatok, mindent felírhatunk tehát reá akadálytalanul. Vallásában nem az Isten a középpont, hanem ő, a kis önző «én», akinek szükségletei vannak, aki vágyait ki akarja elégíteni, aki birtokában kíván lenni bizonyos javaknak, akit megriasztanak némely jelenségek s aki a jó és hatalmas Istentől oltalmat és segítséget remél s ezért fordul hozzá mindennapi imáiban. Ez előtt az Isten előtt semmi sem lehetetlen. Mindent megtehet, amit csak akar. Mindig és mindenütt közbeléphet, amikor kérésünket tudomásul veszi. Olyan ő, mint a szerető atya, sőt annál is erősebb, nyájásabb, kegyesebb és hatalmasabb. Csupa fényesség, jóságos az arca, díszes a ruhája. Pusztán arany és drágakő illik hozzá. Megjutalmazza a jókat és megbünteti a gonoszakat, úgy, mint ahogy igazságot szolgáltat a szerető atya is családjában. A bírni, boldogulni akarásnak, a félelemnek, olykor a hálának, a feltétlen

bizalomnak, a lehetőségek korlátlanágának a vallása a gyermek vallása.

Ez a vallás olykor rendkívül hirtelen inog meg. Egy külső lökés, valami hitetlennek kíméletlen megjegyzése elintézi. Máskor lassan alakul át és ilyenkor elvesztése nem annyira fájdalmas, mert az időközben szerzett új ismeretek némi kárpótlást nyújtanak a mástekintetben szegényebbé lett léleknek. Az bizonyos, hogy a gyermek vallása és a felnőtt vallása közé gyakran olyan korszak esik, amely megrázkódással van tele. Starbuck szerint a fiúk 79%-a, a leányok 53%-a esik át vallási krízisen, mások pedig a fiatalság felét vagy kétharmadát vallják kételkedőnek. Az az állítás azonban, hogy az érés kora vallástalan, nem állja meg a helyét. G. Dehn a berlini proletárgyermekeknél akként találta ugyan, hogy a vallás reájuk nézve megszűnt az élet egészét irányító tényező lenni, ám M. Ruland sok rétegre kiterjedő bajorországi tapasztalatai azt mutatják, hogy a 12—15 éves fiúknál a vallási kötelességekről tudók száma 75%-ig emelkedik, a leányoknál hasonlóképpen. A városi nép- és továbbképzőiskolákban a 13—15 évesek között az 53% 14%-ra esik alá, később azonban fokozódik. A leányoknál az eredmény hasonló. A magasabb intézetek mindkét nemű növendékeinél a vallásos indítóokok tudatát jelző görbe a 17. évben emelkedik (a fiúknál 38%, a leányoknál 47%), a 19 éveseknél tetőpontra jut, a 20. évben ismét esik. A leányok adatai kedvezőbbek, mint a fiúké. (L. Linus Bopp id. művét.)

Hogy a proletárgyermekek szívében nincs helye az Istenbe vetett hitnek, azon nem igen lehet csodálkozni. Már említettem, minő fontos szerepük van a vallásosságban a szülőknél, az öröklésnél, a zsenge kornak, minő döntő jelentőségű az, miféle benyomásokat szerez valaki élete első éveiben. Hát a proletárszülők otthonában a legtöbb esetben mindent hall és mindent lát a gyermek.

csak azt nem, ami vallásossága megalapozására kedvező volna. Itt nemcsak, hogy nem adnak Istenre s az egyházra, hanem határozott és kíméletlen ellenszenvvel viseltetnek vele szemben. Aztán ha megnő az ilyen szerencsétlen gyermek, korán munkába kénytelen állani, korán igájába hajtja az elmellőzhetetlen kenyérkereset, amely kiszívja testi és lelki erőit, lefoglalja idejét és a csendes magabármélyedésre, széttekintésre, elmélkedésre nem igen marad alkalmas órája. Olyan ideális, nemes személyre se egykönnyen talál, aki parlagon hagyott lelkének vezetését áldozatos szívvel magára vállalná.

E. Spranger tud ugyan a proletárifjúság vallásáról is, csakhogy ő a vallást igen tág értelemben veszi. Szerinte vallásos minden olyan értelmezés, minden értelmes tapasztalat, mely az alany számára az élet és a világ végső és legmagasabb értelmét jelenti. Vallásosság a végső életértékek mérlegelése, a végső értékekért folytatott minden küzdelem, mely az élet végérvényes értelmét megadni képes, tehát a marxizmus s a munkásosztály egész programja is. A kitűnő elméjű író itt megtéved, mert a vallásosság tagadását veszi vallásnak, azt a gondolatrendszert, amely halhatatlan lélekről, isteni személyiségről, általában szellemi létről hallani sem akar.

Hogy a serdülők tekintélyes számánál a hitbeli kétely hatalmasodik el a gyermekkor naív és boldogító vallásának az elveszte után, annak külső és belső okai vannak.

A hitetlen környezet a maga képére alakítja a pubescens belső világát. «Die Jugend ist das Echo der Umgebung», írja L. Bopp. Ha ez sohasem lát maga körül imádkozókat, Istenre gondolókat, templomba járókat, vallási kötelességeket teljesítőket, hanem csupán olyanokat, akiknek nem kell egyéb, mint gyönyör, vagyon, hatalom és világi dicsőség, akik az állatokat is megszegyenítve vágkálnak az élvezetekben és erkölcsi korlátokat nem ismerve tülekednek a nagyobb haszonért s az érvényesülésért.

mondom, az ilyen istentelen környezetben pusztán az *Ég* különös kegyelme óvhat meg valakit a vallás tiszteletében és szeretetében. Különös fontosságú e tekintetben a család befolyása. Hiába az iskola minden fáradozása, minden küszködése, ha a fiatalság a tökéletes ellenkezőjét szemléli otthon annak, amire nevelői oktatják és szoktatják.

Sokat ronthat a serdülő jámborságán a hamis természettudomány, az a természettudomány, amelyik elfogult, amelyik a világ létrejöttében, a kozmosz bájos és fenséges jelenségeiben, a mikrokozmoszszerű emberben, minden, de minden érzéki valóságban nem lát mást, mint a fizikai és kémiai erők vak játékát, amely erők feleslegessé teszik a bölcs és végtelen hatalmú Isten egész munkakörét. Ha a haladó tudomány természetes tényezőket talál ott, ahol nemrég még világfeletti hatalomnak a kezét sejtették, akkor nyilvánvaló, okoskodnak a forró fejű fiatalok, hogy eljön az idő, amikor ez az idegen erőket igénybe nem vevő magyarázat érvényesülésre talál az egész vonalon.

A kritikai hajlamú pubescens keserűséggel állapítja meg továbbá az emberi élet felöltő igazságtalanságait. Ideális lendületű lelke megdöbbenve veszi észre, hogy sok minden nincs úgy, mint ahogy lenni kellene. Egyik-másik talán már olvasott is az olasz anarkistának, Caseriónak sorsáról, csontig ható szavairól, amelyekkel kétségbeesett átalakulásait indokolta: «Elfacsarodott a szívem — mondta — mikor láttam, hogy a munkások százai foglalkozást keresnek és nem találnak; sírtam, mikor látnom kellett, hogy a gyermekek hasztalan kérnek kenyeret szüleiktől és hogy míg mások henyélnek és dőzsölnek, kis unokahúgom napi 15 órát kénytelen dolgozni 20 centesi-móért. Ifjúkoromban arra tanítottak, szeressem hazámat, de mikor észrevettem, mikép űzi ki a nyomor a jóra való parasztokat Braziliába, azt mondtam, a szegénynek nincs hazája. Hittem Istenben, de mikor tudatára ébredtem a világon uralkodó igazságtalanságnak, úgy

gondoltam, hogy nem Isten teremtette az embereket, hanem megfordítva. Végre forradalmárrá lettem, mikor a kormány a szemem láttára lövette agyon az éhes embereket.» íme az út, amely a hegyről a mélységekbe, a fényből a sötétségbe, az életből a halálba vezet s amely útra igen sokakat a társadalmi életben észlelhető égbekiáltó igazságtalanságok taszítottak.

Nem is kell a szerencsétlen Caseriónak a kifakadásait olvasniok az ifjaknak, mindegyik észlelheti, hogy hány és hány derék, becsületes ember szenved és nyomorog a világon, mások pedig, akik a száraz kenyeret és a vizet sem érdemelnék meg igazán, bőségben, jólétben és fényben élnek és tündökölnek.

Kedvezőtlen a hatása annak a megállapításnak is, hogy a vallás követelményei s a valóság között ijesztő az eltérés. Amazok éteri magasságban ragyognak, emez pedig porban és sárban hever. Ha ennyi millió és millió ember annyira elmarad a helyes, a kívánatos mögött, ha oly számosán nem követik Isten parancsait és mégis megvannak, akkor talán nem is oly fontos, hogy az egyházra, a bibliára hallgassunk, s ha azok a vallási igények annyira magasak, talán túlzottak is, a teljesítésüket sem kell komolyan vennünk. Ez az okoskodás nem képtelenség a forrongó lelkekben. A vizet prédikálók és borivók visszataszító látványa még ijesztőbb pusztítást visz véghez a fiatalságban, mint az előbbi észlelet.

Mennyit imádkoztam, mennyit könyörögtem, mennyit térdepeltem, mondhatja nem egy ifjú, és Isten nem hallgatta meg kérésemet. Nimród fellőtte nyilait az égre és azok véresen hullottak vissza, mondhatnák Renannal, mi azonban, fájdalom, nem kapunk feleletet. Ő, Isten, akit imádunk akaratumk ellenére, akihez naponkint imádkozunk öntudatlanul, beh elrejtőztél! Ez az elrejtőzés, a könyörgésnek ez a meg nem hallgatása szintén oka lehet az Úrtól való elfordulásnak.

Temérdek bajnak a szülője a helytelen vallásoktatás s a helytelen vallási nevelés.

A mogorva hitoktató, aki a vallási tanok száraz közlésénél és rideg kikérdezésénél nem tesz egyebet, aki a maga egyéniségével, a hittételek meg a vallási szokások és szertartások mögött rejlő érzelemláték feltárásával nem igyekszik rokonszenvet ébreszteni fontos tárgya iránt, hanem a pedagógia kézzelfogható eszközeit veszi igénybe az eredmény biztosítása érdekében, az igen kevés tanulóban fogja a vallás paraszát lángralobbantani, Istent nem szabad komornak feltüntetnünk a gyermekek előtt, mert így rémületet és nem szeretetet keltünk. Ha a vallás személyei, tanai, parancsai, szokásai nem vonzóak, hanem riasztók, hiába fáradunk. Az egyház ellenségei, a Gyermekbarátok akképen igyekeznek a zsenge lelkeket megnyerni, hogy vasárnap a természetbe viszik a kicsinyeket és ott a játék és Örömkeltés minden eszközével töreksznek magukhoz láncolni azokat, akiknek ebben az időben tulajdonképpen szentmisén kellett volna megjelenniük. Feneion írta: «Ha a gyermek az érényről szomorúan komor képzetet alkot, a szabadság és féktelenség pedig kellemes neki, akkor minden elveszett®.

Vigyázni kell a túlzások elkerülésére is. Igen, Isten kíván tőlünk lemondást, áldozatot, szenvedni tudást, ám ezeknél a kívánalmaknál a zsenge emberpalánta érzékenységéről, gyengeségéről, kitartásbeli hiányairól, természet-szerű hajlamairól nem szabad megfeledkeznünk. A mindennapos szentmishallgatásnak megvan a maga nagy értelme, jelentősége, de hogy a vértelen, messzelakó, rosszul öltözött gyermek télvíz idején mindennap megjelenjék a jéghideg templomban, azt bizonyára nem követeli a Gondviselő.

A külső tényezők mellett belső okok is előmozdíják a serdülő hitének megingását.

Érzi gyarapodó testi és szellemi erőit; nem kíván pórá-

zon járni, nem kívánja magát vezetetni, hanem autonóm élet után sóvárog, a maga ura akar lenni, önmaga óhajtja saját utait kijelölni. Gyermekkorában ez másképp volt. Akkor azonban még gyengének és tehetetlennek bizonyult. Most már nem oly nélkülözhetetlenek a szülők, a nevelők, a felnőttek irányításai, inkább a barátjára hallgat, aki nem jelent felsőbbiséget számára. A vallás szerinte a gyengéknek, a gyámolításra szorulóknak való, akik képtelenek arra, hogy saját magukra támaszkodjanak. Szabadság kell neki. Túlradó érzelmi világa a korlátozások, a gátak, a tilalmak tagadására, áthágására ösztökéli, a vallás pedig a maga erkölcsi követelményeiben ilyen gátakat és korlátokat állít elébe.

Már látja a két törvényt bensőjében, amelyről Szent Pál szól. Látja, hogy valami felfelé, a csillagok felé húzza, a magasságok felé emeli; a szennytől s a sártól védi, a Mindenhatóhoz törekszik csatolni, hogy szüleit tisztelje; hogy ne hazudjék, ne csaljon, ne lopjon, ne öljön, ne szemérmetlenkedjék, ne kívánja a másét; de észreveszi azt is, hogy teste a föld felé vonja; hogy alsóbb erők az ész törvényével való merész szembeszállásra ösztökélik; hogy állatísága az élvezetek csábító képeivel nyugózi le. Az első törvénynek az útja szűk, meredek és rögös, a másodiké azonban tág, sima és gyönyörrel teli. Nem nehéz kitalálni, hogy ez utóbbit miért választja s miért fordul el az első törvény megtartását parancsoló vallástól. Az ifjú előbb az erényét veszti el s csak aztán a hitét. Nem hajlandó engedelmeskedni Istennek, nem hajlandó eleget tenni a vallás erkölcsi követelményeinek, ezért vonja kétségbe Isten létét. Kínzó lelkiismeretfurdalását akarja enyhíteni s ezért fordul el az Égtől.

Igaz, hogy a megértés dühe dolgozik benne, hogy a természettudományi és matematikai igazságok módjára szeretné felfogni a vallás tételeit is, ami nem sikerülhet, ám kételyeinek valójában nem a hit nehéz volta az oka.

hanem életének elsekélyesedése, erkölcsteleenné válása. *Multa increduli credunt, ne credant* — sok hihetetlen dolgot elhisznek a hitetlenek, csakhogy hinniök ne kellessen.

Találóan mutat reá E. Winkler arra a körülményre is (*Religion u. Jugenderziehung in den Entwicklungsjahren, 1929*), hogy a vallási aktus összetett természetű, az emberi szellem összes erőinek harmónikus együttműködésére számít. Az érzelem és az akarat pedig nincsen egy fokon az ifjúnál. Most az érzelem, majd az akarat mutatkozik túlnyomónak a többi rovására. így aztán nem csoda, ha szélsőségekbe sodródik, hacsak érzéseire vagy csak tettvágyára hallgat és viselkedésének irányításában lelki valójának más fontos és kívánatos tényezői nem érvényesülnek. Nem a sok gondolkodás veszedelmes a vallásra, hanem a kevés, az egyoldalúság. Pusztán az fordul el Istentől, aki csak belekóstolt a tudományokba, a bölcséletbe, aki elmélyed bennök, az biztosan megtalálja az Urat. Nem elég csupán okoskodni, csupán érezni vagy akarni, hanem keresve kell keresni; becsületesen és fáradhatatlanul keresni az igazságot; s ha megtaláljuk, szívünkbe kell azt mindenkorra zárunk és rendületlenül követnünk. Ismétlem, téves volna azt állítani, hogy az érésben levő ifjúság általában vallásellenes. A vallási gondolat erősen tevékeny benne, ám bizonyos külső és belső okok megingatják lelkében a gyermekkor hitét és nem hajlandó értékelni azt a vallási tevékenységet, amely mögött nem lát szilárd meggyőződést s amelyet túlzottan, belső valójával nem számolónak talál.

A pubertás kételyei és tagadásai majd teljes vallási közömbösséghez, majd pedig a történeti keresztény egyházzal való szakításhoz vezetnek, hogy aztán másjelleű vallásosság álljon elő. Bekövetkezhetik azonban a keresztény meggyőzések újjáépítése is, mely vagy a régi hithez tér vissza, vagy pedig ennek részleteire és az ifjú saját személyes élményeire támaszkodik. A fejlődés utolsó foka

az érett kor élete, melyet a megnyugvás jellemez. Ez a megnyugvás azonban nem jelenti azt, hogy a vallási titkokkal nem foglalkozik tovább a lélek. Ez a foglalkozás megtalálható az aggkorban is és olykor a sírhoz közel tár fel csodálatos mélységeket. (E. Spranger.)

Mik a nevelés feladatai a gyermek s az ifjú vallási fejlődésének lélektani megállapításaival kapcsolatban?

Ha a gyermekszoba döntő jelentőségű a felnőtt kor vallásosságára nézve, akkor ezt a gyermekszobát a legnagyobb gonddal és körültekintéssel kell kezelniük a szülőknek, elsősorban az anyának. Aki idegenekre bízva kicsinyeit s pusztán hébe-hóba tekinti meg azokat; amely anyának folyton csak a szórakozásokon, tetszélgesen, hívságoskodásokon jár esze, magzatait pedig a dajkáknak, majd később a nevelőnőknek a kezeibe adja; aki azt hiszi, hogy a gyermek etetésével, ruházásával, tisztántartásával, játszátásával minden kíváncsúnak eleget tett; aki sohasem ébresztgeti a zsenge lélekben a természetből adott vallási hajlandóságokat; aki sem maga nem imádkozik, sem sarjadékait imádkozni nem tanítja, aki teljesen kikapcsolódik az egyház életéből, az ne remélje, hogy fia vagy leánya birtokában lesz annak az erőadó, vigasztaló, nemesítő istenhitnek, amely nélkül szájalomraméltó minden ember a földtekén, akármilyen fajtájú, akármilyen nemű, akármilyen rangú és vagyonú legyen is.

Komoly baj az igen sokszor, ha a mama másvallású, mint a fiai, mert ilyenkor könnyen megesik, hogy nem törődik ezek vallási nevelésével. Ismertem Kassán olyan katolikus kis gimnazistákat, akik nem tudták rendesen a Miatyánkot, mert evangélikus édesanyjuk semmiféle imádságra nem tanította őket. Kötelességtudó, tanult, sportkedvelő, használható férfiakká lettek, ám túlságos utilitaristáknak mutatkoztak és melegséget, ideális lelkesedést nem igen lehetett szívükben felfedezni. Igaz az, amit Renan így fejezett ki: «Minden ember annyit ér,

amennyi vallásosságot a szülői házból magával hozott.# Különös, de való, hogy nem csupán az életadók nevelik a gyermeket, de ez is neveli életadóit. Láttam én már nem egy alkalommal, hogy a felnőtt ifjú, a fiatal férfi, az újdonsült férj mit sem adott Istenre, belső világát teljességgel a föld javai töltötték be s az előmenetel, a mennél több kereset, hatalom, dicsőség, élvezet volt minden gondolata s akkor megszületett első gyermeke. Ahogy járt tudott, kezénél fogva sétálni ment vele a városba. Nagyszombat volt. Ünnepi hangulatú emberek nyüzsgöttek az utcákon és járták a templomokat, hogy a szent sírt meglássák s hódolatukat a világot megváltó Üdvözítő előtt lerójják. Ahogy elmentek az Isten háza előtt, régi kedves emlékek kezdtek zsongani a vallását elhagyott, mert nem vallása szerint élő férfi lelkében s eszébe jutott, milyen jó volna megmutatni ennek a kis embernek azt a szent sírt, melynek virágai annyira elbájosolják, titokzatossága úgy megragadja a gyötrött szíveket és belépett a rég látott hajlékba, odatérdepeltek mindketten az Oltáriszentség elé és nemcsak abban a zsenge lélekben támadt valami különös megilletődés, valami szokatlan melegség, hanem az apáéban is, akit csöpp sarjadéka visszavezetett az évek óta elhagyott szentélyhez.

Ha a serdülő a környezet visszhangja, akkor azt a környezetet olyanná kell alakítanunk, hogy az echót kellemetlenné, sértővé, veszedelmessé ne tegye. Vajha minden pubescens számára biztosítani tudnók a gyakorlati keresztény életet élő, imádkozó, templomba járó, szentségekhez járuló, könyörületes és tiszta szívű, kötelességtudó, becsületes, minden nemesért hevülő emberek környezetét. Fájdalom, ez a vágy hiú ábránd.

Nézzünk csak szét ne a mélységekben, hanem az értelmiséghez tartozó családok körében és sok esetben mit látunk? Az anya dolgos, korrekt, művelt; férjének, gyer-

mekei javának élő; hazájáért hevülő; az apa barátságos, jószívű, derűs; családját szerető, kötelességtudó, humánus lelkű. Hisznek mindketten Istenben, de nem imádkoznak, templomba nem járnak, a szentségekhez nem járulnak korántsem rosszakaratból, hanem megszokásból, kényelemszeretetből. A szórakozásokat, a sportokat, a világ ügyeit a vallási teendők elé helyezik. És a gyermekek? Nem visszataszítók, de túlságosan földiek, világiak. Az hiányzik belőlük, aminek a hiányát, amíg jól megy a soruk, nem érzik; ám ha reájok zúdulnak az élet viharai, ha anyagi csapások, betegségek, családi bajok nehezdednek reájok, támasz nélkül maradnak. A regény, a sport, a cigaretta, az udvariaskodó társaság, a modern ruha, a színház, a zongora nem nyújt segítséget, mind semmit érőnek bizonyul. Istent pedig hogy lelje meg az, aki eddig sohasem kereste, hozzá fohászcodni eddig meg nem tanult?

Komoly gondot és sok okosságot igényel a proletár ifjúság kezelése. Kassai tanárkoromban hallottam egy ottani derék hitoktatótól a következőket: «Amikor először mentem be — mondta — a kijelölt esti órában az iparostanoncokhoz, «Dicsértessék a Jézus Krisztus» helyett ennek a szent üdvözlésnek a kigúnyolására ezekkel a szavakkal fogadtak: Csirkét eszik a Jézus Krisztus. Vigyorgással, kihívólag, megvetőleg tekintettek reám. Türelemmel elviseltem a méltatlanságot. Nem a vallási tanok hirdetésével kezdtem a munkám, hanem beszédbe elegyedtem velük. Hol dolgozol? Milyen a gazdád, az aszszonyod? Milyen az ételmezésed? Nem koplaltatnak-e? Fűtenek-e télen? Nem durvák-e a legények? Élnek-e szüleid? Kik? Hol?—körülbelül ilyenféle kérdéseket intéztem hozzájok és mennél többször foglalkoztam egyéni viszonyaikkal, annál jobban megnyílt a szívük; bizalommal kezdtek reám tekinteni és egyre alkalmasabbak és alkalmasabbak lettek az egyház tanainak a meghallgatására

és befogadására. Magam köré gyűjtöttem őket vasárnap délutánonkint is. Együtt rándultunk ki a gyönyörű vidékre, együtt játszottunk, együtt szórakoztunk. Ahogy aztán látták, hogy igazán a javukat akarom, nemcsak kirándulni jöttek el velem, hanem vásár- és ünnepnap délelőtt betértek a templomba is, a szentségekhez járultak és vallási kötelességeiket is teljesítették#.

Fellázad a serdülő lelke a világ igazságtalanságain. Hogy engedheti meg ezeket az igazságos Isten? Lám, Jób igen jámbor, példás életű ember volt és mégis mennyi veszteség, mennyi szenvedés, mennyi megaláztatás érte. Az Úr próbára teszi híveit, mert az igazi jellem nem a szerencsében, hanem a gyötrelmek komor napjain lesz nyilvánvalóvá. Isten aztán nem fukarkodik a kárpótlással, amint azt a Jób esete is fényesen igazolja. Van azonban az átszenvedett igazságtalanságoknak egy másik indoka is. Ha a földi élet olyanoknak juttat javakat, dicsőséget, fényt és hatalmat, akik nem érdemlik meg, azokat pedig, akik hűek, becsületesek és tiszták, megkínozza, sárbatiporja, megkorbácsolja, akkor múlhatatlanul fel kell a gondolatnak támadnia, miért élünk, miért gyulladt ki bennünk az élet öntudata, ha ilyen keserves, ilyen undorító a sorsunk. Inkább maradtunk volna az öntudatlanság sötétségében, semhogy ilyen vérlázító tapasztalatoknak lettünk mártírjai. íme, felháborító élményeink odakényszerítenek egy másik, egy szebb, egy igazságosabb világ felvételéhez, amely nélkül itteni éltünk nem megnyugvást, hanem sötét kétségbeesést teremt.

Zavarólag hat a serdülő vallási érzésére az a nagy távolság, amely az ideál s a való közé esik. Pedig hát legmagasztosabb eszményeink egyike sincs hozzánk közel, hanem mindegyik a magasságokban tündököl. Széchenyi István áldozatos, önemésztő hazafisága, Deák Ferenc higgadtsága és bölcsesége, magyarországi Szent Erzsébet

csodás anyasága és könyörületessége, aquinói Szent Tamás és a filozófiai szintézisben nyomában járók tudása, assisi Szent Ferenc természetszeretete, a keresztfán meghalt Üdvözítő egész földi élete nem könnyen utánozható, nem könnyen másolható. Évtizedek szívós és soha el nem lankadó fáradsága, céltudatos erőfeszítése, kemény önmegtagadása az átlagembert csak nyomdokaik követésére, de nem megközelítésükre képesíti. A fejlődés folytonos és hosszú vonalát éppen az teszi lehetővé, hogy ideáljaink a messzeségben ragyognak.

A vízprédikálók és borivók fajtája sohasem fog közülünk kivesszni. Ádám sarjadékai igen szeretik hangoztatni az erényt, a helyest, az igazat, a szentet hivatalból, előrejutásból, nekihevülésből, ám gyarlóságuk jószándékuk dacára is lefelé húzza őket. Két törvény van bennünk: a test és a lélek törvénye, a Szent Pál emlegette «lex in membris» s a «lex mentis». Emez a fensőbb. Ennek a követése nélkül nem lehetünk valódi emberek, ám az ész, a szellem a maga józan szavát az állati ösztönösséggel szemben nagyon gyakran nem képes érvényrejuttatni.

Egyébként nem szabad elfelejtenünk, hogy a szellemi értékeknek: a jónak, az igaznak, a szépnek, a szentnek nem az a kritériuma, vajjon elfogadják-e a tömegek vagy nem. Megesett már nem egyszer, hogy valamit csupán egy ember vagy igen kevés ember tartott kétségtelennek, helyesnek, kívánatosnak, a többi elvetette, elfordult tőle és mégis ezek tévedtek. Hogy a porban élők közül hatalmas rétegek Isten nélkül tengetik sivar életüket, hogy igen sokan semmit sem kívánnak tudni az Ég törvényeiről, az még egyáltalán nem döntő arra vonatkozólag, hogy nekik van igazságuk.

Elkedvetlenedést, szakítást okozhat az ifjú belső világában imádságainak a meg nem hallgatása is. Persze nincs tisztában az imádság természetével s azt hiszi, hogy vele feltétlenül a maga mohó és türelmetlen akaratá-

nak teljesítésére vonhatja a Mindenhatót. A biblia mondja ugyan: «Kérjetelek és adatik»; ám az emberek sok mindent kérnek, aminek a megadását a végtelen isteni bölcsesség és igazságosság meg nem engedheti. Az a helyes imádság, amelyik alázattal, bizalommal, áhitattal, bensőséggel fordul a Teremtőhöz, de a teljesülést az Úrra bízva és mindig azzal végződik: «Egyébként ne az én, de a Te akaratod legyen!#

A megértés dühétől fűtött serdülőt gyakran a tudomány állítja gyermekkora vallásával szemben. Azt nehezményezi, hogy a vallási igazságok nem olyanok, mint a természettudományi és a matematikai igazságok. Természetesen nem olyanok. Amazok a tapasztalatra támaszkodó indukció, emezek a deduktív következtetés eredményei, a vallási tételek pedig tanuságtételen, az isteni kinyilatkoztatáson nyugvó induktív megállapítások»

A tudományokból csak a sekélyes, a felületes, az egyoldalú ellenkezik hitünkkel, de nem az elmélyült, az egészet minden oldalról látó. Kopernikus rendszere vallásunknak semmit sem ártott. Kant próbálta kimutatni, hogy Isten létének régi bizonyítékai mit sem érnek, de célt nem ért, mert éppen az ő gondolataiból kiinduló kritikai idealizmus hangsúlyozza a korrelativitás elvének igazságát, amelynek értelmében az érzéki érzékfelettit, a függő függetlent, a tökéletlen tökéletest, a relatív abszolútot, az okozat okot tételez fel. Darwin babérjait is igen megtépázta a tárgyilagos kritika.

Descartes birtokában volt kora tudományának és életírója, Thomas, mégis így írhatott róla: «Látom képzeletben, amint azzal a tisztelettel, mely őt az Istenség iránt eltölté, belép a templomba és ott leborul. Hallom, amint mondja: ó Isten, minthogy te engem teremtettél, nem akarok meghalni anélkül, hogy műveidről ne elmélkedjem. Keresni fogom az igazságot, ha azt a földre helyezted. Használni akarok az embereknek, hiszen ember

vagyok. Támogasd gyengeségemet, növeld elmémet, tedd azt méltóvá a természethez és tehozzád! Ha megengeded, hogy hozzájárulhassak az emberek tökéletesebbé tételéhez, hálát adok neked halálos ágyamon s nem fogom megbánni, hogy születtem.®

A meggyarapodott testi és szellemi erőit érző serdülő kikivánczik a vallás gyámságából, autonóm élet után, szabadság után sóvárog. Ez a törekvés a szó helyes értelmében nem kifogásolható. Kormányozza magát az, aki-ben megvan a kívánatos kormányzás képessége. Ám, hogy ez a képesség a fejlődés viharos éveiben már megvolna az ifjúban, azt komolyan senki sem állíthatja. Ebben a korban a teljes laicizálódás, az Istentől való teljes elszakadás a hevületek, a képzelet, a meggondolatlanság, az ösztönök uralmát jelentené a legtöbb esetben. Szabadság nincs bizonyos megkötöttség nélkül. Magasba nem lendülhet annak a lelke, aki alsóbb erőit, szenvedéyleit meg nem fékezte. Ezt a fékezést pedig igazán csak a vallás végezheti el. Az autonómia csupán abban az esetben vetendő el, ha az az emberben meghúzódó állatiságnak, ahogy Eucken nevezi, a «kis Énnék» az autonómiája, de nem akkor, ha az a «tertium genus»-nak, az istengyermekségnek, a «lex mentis»-nek a hatalmát jelenti.

A bölcs vallási nevelésnek tudnia kell azt, hogy a 14—17. év közötti ifjú csak azoknak a befolyásoknak enged, amelyeket önként fogad magába, amelyek távol állanak az erőszakosságtól. Az imádságot, a vallási gyakorlatokat, a vallási szertartások látogatását meg kell indokolni és nem hatalmi szóval követelni. A tilalmak és a rideg parancsok belső kapcsolatot a vallás és az ifjú lelke között nem igen teremtenek. Itt inkább a szeretet, a türelem, a szelídség, a bölcsesség, a világosság, mélység, vonzó és példaadó tekintély vezet el a kívánt célhoz.

«Es genügt nicht — írja Spranger — dass ein Evan-

gelium in der Welt ist, die Botschaft muss auch verkündigt werden. Verkündigen ist aber mehr als lehren und predigen, es fordert ein Sein und eine erweckende Kraft.» «A pedagógiában a vallási hatás élőhöz van kötve. Semmi sem hatásosabb, mint a szemlélt jóság.» (E. Winkler id. műve.) Az ifjúnak ideál, vezető kell s aminő ennek az erkölcsisége, olyan lesz az ő vallási kialakulása. Azért kell neki vezető, hogy legyen, aki oktatja, megérti, támogatja, bátorítja, személyiségének kialakulásához mintát szolgáltat, önzését és autonóm akaratát megfűkezi, hogy aztán az egyház és a társadalom szociális kereteibe beleillessze. Legyen a vezető barát és egyszersmind tekintély, akit a serdülő szeret, de tisztel is s akinek belső világában harmónikus egységbe olvad az ész, kedély és akarat, aki belsejében ifjú marad férfikorában is, aki tanult teológus, az érésben levő lélek alapos ismerője s akinek van érzéke az élet szociális igényeinek megértésére és megértetésére.

E. Winkler említi, hogy a teológia olykor megnehezíti a lélegzést. Sokat tanultat könyv nélkül, magas követelményeket támaszt az értelemmel szemben, az élő Isten tetteiből meghatározásokat és kompendiumokat alkot, kiszorítja a lélekből a vallást, hogy helyük legyen a megtanulandóknak, nem tűr vasárnapi hangulatot és a szív vallásossága helyett könyvtudást sürget. «A vallásosságnak az élet szeretetéhez, megkönnyítéséhez, megszépítéséhez, felemeléséhez kell vezetni#, ez pedig a pusztán teológiai tudás révén nem fog sikerülni. Az ifjú szíve csupán az értelemmel teli előadás, az érző lélek előtt fog megnyílni.

Nem szabad félremagyarázni a serdülő kritikai hajlamát, önértését, szabadságvágyát. A kritizálás még nem ateizmus. Az igazságot akarja, kielégíthetetlen tudásvágy tölti be belső világát és igen sokszor a bírálat s a tagadás mély és szilárd vallásosságba torkollik. A túl-

zott önérzet sem kinevetni való. Az önbecsülés hatalmas oltalom a szenny és a közönségesség ellen. Csak az önérzetes ifjú lehet tiszta, erős és lovagias, csak ez kelhet a maga és mások becsületének védelmére. Aki nem ilyen, az a mélységekben, a mocsárban keres érvényesülést. Természetes a szabadság utáni törekvés is. Igazi vallásosság pusztán a személyi szabadság talaján alakulhat. A vallás alapmotívuma az odaadás, ám csak a szabad, magunk vállalta odaadás értékes. A fő az, hogy az erő szívben a szabadságvágy helyes ellensúlyozására felelősségérzetet, kötelességtudást ébresszünk.

Nélkülözhetetlen a vallási nevelésben az ifjúsági egyesület, a kongregáció. Ez erősíti az akaratot, mert olyan munkát, olyan teendőket is kíván, amelyek a szoros kötelességen kívül esnek; segíti a serdülőt, hogy az emberektől, a világtól ne féljen, hanem bátor hitvallóvá alakuljon; gátat vet a túlzó individualizmus elé, iskolázza a szociális érzést, oltalmába veszi a családi kötelékekből lassacskán kibontakozó ifjút az átmenet vészes idején, átvezet a tekintély! neveléstől az önneveléshez, megfelelő teret nyújt az érvényesülési vágyaknak és előkészíti a gyermeket az egyház nagy és fenséges közösségére. (L. id. mű.)

Hatalmas és szent célok és feladatok ezek, amelyek megvalósítása, amint már előbb is érintettem, nem közönséges tehetségeket és sajátságokat követel a vallási vezetőben. Ennek sohasem szabad elfelejteni azt, hogy «nicht Amt und Würde, Wissen und Bildung, sondern der untadelige Mann gebén dem Erzieher die notwendige Autorität vor dem Jugendlichen». (Winkler.) A keresztény vallás hirdetőire napjainkban igen nehéz munka vár, mert átmeneti, vajjúdó korunk szörnyű pedagógiai elveket és törekvéseket vetett felszínre, olyanokat, amelyek nemcsak Krisztus tanától, de emberi jellegétől is meg akarják fosztani a zsenge lelkeket. Új Miatyánk is van már az Úr imádsága helyébe, amely a következőképpen hangzik:

«Föld, mi Földünk, te vagy a mi Egünk! Dicsértessék a te neved! Jöjjön el a te országod! A jóknak, a legjobbaknak az akarata történjék! Add meg, Föld, a mi mindennapi kenyerünket és bocsáss meg azoknak, akik félreismernek! Ne esetek földöntúli reménységek kíséretiébe, de mentsétek meg magatokat minden szellemleigázó vallástól! Ámen!» (Das Neue Reich, 1930 febr. 15.)

Akik arra vannak hivatva, hogy a mai pogánysággal szemben diadalmaskodjanak, azoknak teljes fizikai, értelmi, erkölcsi és vallási fegyverzetben kell kiállaniuk a küzdelemre.

XIII.

Fiú- és leánytípusok.

A gyermek és az ifjú általános lélektanának ismerete sok hasznos és szükséges felvilágosítást nyújt a nevelőnek, ám ez a felvilágosítás nem elegendő. A világon nincs két egyforma falevél, nincs két egyforma fűszál, hogy lehetne tehát két egyforma gyermek vagy ifjú. A pedagógusnak nemcsak azt kell tudnia, ha gazdaságos és eredményes munkát akar végezni, ami közös bennük, hanem azt is, ami tipikus s ami egyéni. E tekintetben olyan a sorsa, mint az orvosé. Az orvos nem dolgozhat patronokkal, miként a szobafestő, aki minden falra ráfestheti ugyanazokat a mintákat, hanem a beteg sajátos vonásainak a kikutatásához kell eljutnia. Így van az a nevelőnél is.

Mi a típus? W. Stem szerint a pszichológiai típus uralkodó pszichikai vagy pszichofizikai diszpozíció, amely bizonyos embercsoportot megillet. Általában véve az a forma, amelyben a rokonalakok tulajdonságai a leg-tökéletesebben vannak kifejezésre juttatva. A tipikus tehát más, mint az általános és más, mint az egyéni.

E kettő között áll. Nem vonatkozik olyan nagy körre, mint az általános, de többre, mint az egyéni.

A típusok osztályozása annyiféle, ahány szerzőnél kutatunk utána.

I. Klug (Kriminalpaedagogik, 1930) megkülönböztet introvertált és extrovertált jellem típust. Amaz befelé él, emez kifelé. Erős és gyöngé embert. Amaz aktív, agresszív, hatalomra vágyó, erőszakos; emez passzív, befolyásolható, alázatos, képmutató. Megkülönböztet olyat, akinek életvonala hasonlít a hulláméhoz és olyat, akinek viselkedése és cselekedetei egy nagy összevisszaság. Amannak a hangulata ingadozó, fent szárnyal vagy pedig a mélységekbe ereszkedik, emennek egész valója kiszámíthatatlan, ellentétekkel teli. Megkülönböztet olyat, aki mohón kap az élmények után, feldolgozza és megtartja azokat és olyat, aki nem tanítható és nem befolyásolható könnyen. Ismer olyan embereket, akik explozívak, gyorsan hatnak vissza mindenre és olyanokat, akik nehézkesek. Vannak meggondoltak, akiknek a behatásokra való válasza észszerű és olyanok, akiké észszerűden. Tipikus különbségeket talál az emberek értelmében, akaratában, kedélyében; más típust alkotnak az épek, mást a patológikusak, aminők az idegesek, a hisztérikusok, az epileptikusak, az öröklött degeneráltságban szenvedők stb. Persze, hangsúlyozza, hogy ezek az osztályok mind olyanok, hogy tökéletesen egy ember sem illik beléjük.

Binet 175 tanulóval végzett kísérletei alapján a magasabb szellemi folyamatok szempontjából leíró, megfigyelő, tanult, érzelmes, képzelő és költői típust állapított meg. A leíró típus kizárólag receptív, mert a látottakhoz nem tesz hozzá semmit. A megfigyelő összehasonlít, magyaráz, keresi a részletek kapcsolatait. A tanult típusnál az, amit lát, arra szolgál, hogy elmondja, amit a szóban levő tárgyról tanult. Az érzelmes nemcsak azt beszéli el, amit az elébe helyezett képen látott, hanem hozzáfűzi

a maga érzelmi benyomásait is. A képzelő és költői típusnál a megfigyelés jelentéktelen, de erős a képzelet, az emlékezés s az érzelem.

Weszely Ödön Binet nyomán szintén kísérletezett, és pedig úgy, hogy 54 tanulónak egy történeti tárgyú képet mutatott, 127-tel pedig a hőmérőt íratta le. Az első kísérlet eredményeképp leíró, elmélkedő, bíráló, képzelődő, tanult, érzelmes és eszményítő típust talált. A legtöbb fiú a leíró típushoz tartozott, utánuk az elmélkedő természetűek következtek, majd pedig a képzelődők. A második kísérletnél bíráló típusra nem akadt, hanem helyettük megfigyelőkre. Itt is a leíró és elmélkedő csoport mutatkozott túlnyomónak. Az összes típusokat két kategóriába osztja. Az elsőbe azok tartoznak, akiknél a képzelet van túlsúlyban: a leíró, képzelgő, érzelmes és eszményítő természetűek, a másodikba pedig azokat sorolta, akiknél az értelem szerepe az uralkodó: a tanultakat, a megfigyelőket, a bírálókat. (Weszely ö.: Korszerű nevelési problémák, 1927.)

Gráci pedagógusok az ottani állami reálgimnázium 42 tanulójának, akik a III-VIII. osztályba jártak s akiknek az életkora a 12—19 és fél év közé esett, 28 kérdést adtak fel és az ezekre a kérdésekre adott feleletek alapján három fejlődési típust különböztettek meg. Az elsőbe a III. és IV. osztályosok tartoznak (12—14 év), a másodikba az V. és VI. osztályosok, (15—17 év), a harmadikba pedig a VII. és VIII. osztálybeliek. (17—19 év.)

A kérdések ilyenfélék voltak: Mit ért meg nehezebben, a matematikát vagy grammatikát? Mit tart értékeesebbnek: a vallást, a művészetet, a tudományt vagy a gazdálkodást? Egyetért-e a fennálló jogrenddel? Döntött-e már pályáját illetőleg és hogyan? Igaznak tartja-e azt, amit a szülők, a tanárok, a könyvek mondanak? Melyik a legjobb államforma? Nemzeti érzésű-e vagy internacionális? Hogy van a művészettel? Függőnek

érzi-e magát valamely felsőbb lénytől? Sokat vagy keveset tart-e magáról? Harmónikusnak érzi-e lelkét vagy olykor ellenmondásokat talál abban? Mit ért becsület alatt? Van-e barátja? Vezetni akar-e vagy vezetetni? Kik a főhősei? Lelkesedik-e környezete személyeiért? Hogy van tanáraival, szüleivel? Ha kérdést intézhetne az Istenhez, mit kérdezne? Ha sok pénze volna, mire költené? stb.

Az első csoport tanulói még igen függenek véleményekben a környezettől. Sokat vesznek át kritika nélkül és felületesek ítéleteikben. A 14. életévben már jelentkezik a személyi beállítás a természettel szemben és a becsület fogalmának a kialakításában. A művészetből a gyakorlást, a zongorázást, a hegedülést, a rajzolást stb. szeretik. Legtöbbször a gazdálkodást értékelik, de figyelemre méltatják a vallást is. A IV. osztályban a matematikát nehezebben értik meg, mint a grammatikát, önértékelésük még jelentéktelen. Pályaválasztási terveik, amelyek olvasmányaik alapján születtek, fantasztikusak. Az államformát illetőleg egymás befolyása alatt állanak. Egy osztályban erre vonatkozólag egy vélemény uralkodik. Tudatában vannak jelentéktelenségüknek és arra törekcsenek, hogy egyszer nagyobb szerephez jussanak.

A második csoportba tartozó deákok a világ közepének gondolják magukat anélkül, hogy erről maguknak vagy másoknak számot adnának. A reális természetű kérdések iránt érdeklődnek. Legtöbbször a pénzszerzést, a gazdálkodást becsülik, azután a tudományt. A legfőbb lényre vonatkozó hitet nagy kétséggel fogadják. Képzletüket visszاسzorítja a reális beállítás. A becsületről való fel-fogásuk külsőséges és sekélyes. A természetet felületesen csodálják. Ellenmondást nem lelnek magukban. A tanárokkal ezen a fokon értenek a legkevésbé egyet s a szülők véleményével is szembe kezdenek helyezkedni. Kérdéseik főleg a saját személyükkel foglalkoznak.

A harmadik típus főértékei a művészet és tudomány, de a vallás iránti érdeklődés is megélenkül nála. Kritikája tárgyilagossabb és nem annyira általános, mint a második csoportnál. Hivatásválasztása világos és a gyakorlati életre szabott. Itt már különbözök a vélemények és szembeötlők a személyi állásfoglalások. Ez a típus érzi az ellenmondásokat lelki világában. Becsületfogalma elmélyült és bensőséges. A tanárokkal való viszony megjavul, de a nagy lelkesedés mellett még mindig akad idegenkedés is. A világ végoka után érdeklődik és hatalmas terveik vannak. (Tumlirz: Die seelischen Unterschiede zwischen den Geschlechtern in der Reifezeit, 1927.)

Ez az ankét kétségtelenül nem egy találó vonásra mutatott reá a tanulóit jak fejlődési típusaiban, ám az is bizonyos, hogy 42 középiskolai deák megkérdezése alapján általánosan érvényes megállapításokhoz nem lehet jutni. Hogy kilenc IV. osztályos fiúnak nagyobb fáradtságot okozott a matematika megértése, mint a grammatikáé, abból még nem lehet arra következtetni, hogy ebben az osztályban a 12—14 éves tanulóknak nehezebb a számtan, mint a nyelvtan. Ezek a megkérdezettek bizonyára humanista hajlamúak lehettek, akik a nyelveket, a történelmet szerették tanulni. A reáliák iránt fogékonnyabbaknak a számtan lehetett könnyebb.

E. Spranger az ifjúkori fejlődés három típusát említi: a vallásit, az esztétikait s az etikait. Az első a lökésszerű fejlődést jelenti, a hirtelen való újjászületést, az isteni kegyelem pillanatok alatt ható, csodálatos átalakító hatását. A második a lassú, észrevétlen növekedés típusa, amelynek önképzése esztétikai irányú s amely főleg az irodalmi javak és a szellemi kultúra felé tárul ki. A harmadik az «én»-en végzett tudatos munka, mely nagy megrázkódtatások nélkül állandóan, energikusan és céltudatosan hat. Az «én» legyőzésének a típusa ez. Ez a

három fejlődési ritmus mindig sajátos keveréket alkot az élő egyénben, de úgy, hogy az egyikben az egyik, a másikon a másik, a harmadikon a harmadik jelleg a túlnyomó.

Az egyéniség alapformáiban megkülönbözteti Spranger a szemérmest és lendületeset, a fogékonyt s az alkotót, a búskomort s a vidámot.

A szemérmes háttérben marad, de nem mindig. Értéke sokszor nyilvánvaló lesz. A falusi fiatalság, ha kivirágzik, szép, mert elkerüli a koraérettség veszélyeit. A lendületeseknél erősek a kilengések. Feszülés és lanyhaság jelentkezik náluk. Nem egyszer a temérdek ígéretből semmit sem valósítanak meg. Lelkük kimerült a virágzásban.

A fogékony mindenre visszahat, de nem alakul ki nála semmi. Szétesik sokirányú izgalmai tengerében. Az alkotó típus először feldolgozza élményeit, aztán magán, a tudományban, művészetben vagy másutt kifejezésre juttatja. Az ifjú inkább elsajátító, mint alkotó.

A búskomor melancholikus vagy szentimentális. Ha a búskomorság csupán kísérő dallama életének, akkor melancholikus; ha élvezzi a fájdalmat és kéjeleg a könyvekben, akkor szentimentális. A melancholikust minden halálsejtelmekkel tölti el, minden szúrja, aktivitása megbénul. Az élet uralkodik rajta és nem megfordítva, öntagadóvá, világtagadóvá, nihilistává változik. Közel áll az öngyilkossághoz, a szentimentalizmus pedig kizárja azt. A szentimentalizmus a serdülés normális tünete, a melancholia ellenben betegsége.

Van vidámság, amely a személyiség egészéből ered s van egy felszínes, mely a vérmérsékletből származik. A vidám nem válik szükségszerűen optimistává s a búskomor pesszimistává.

Az életérzés szempontjából három típust lát Spranger: a testiségben felolvadót, a kontemplatívot s az aktívot. A kontemplatív lehet esztétikai rajongó vagy probléma-

tikus, az aktív pedig hivatásáért rajongó, tetszomjas, szeretetteljes, etikai entuziaszta vagy misztikus.

A fiatal sportember az, aki felolvad a testiségben s aki-ben az erő túltengése elsorvaszt minden gyöngédebb vonást.

Az esztétikai rajongó előtt a világegyetem a szépség tengere, harmóniával és ideális értékekkel van tele. Együttérez vele.

A problematikus a lét minden lényeges kérdését meg-örli és szétforgácsolja. Az élet reá nézve nem élet, de probléma. Tépelődése céltudatlanságba és hitetlenségbe torkollik. A pubertás tipikus jelensége ez, melynek a szexualitás, a halál s az «én» az állandó kérdése. Üde kézzel semmihez sem képes hozzányúlni s végül a tépelődés eszközét, a gondolkodást is szertetépi, szkeptikussá lesz és nihilizmusba süllyed. Ez már komoly baj, mert léket kapott az agyvelő.

A hivatásáért rajongónál fő az előhaladás, a vagyonszerzés. A pénzvág elnyomja belső fejlődését.

A tetszomjasoknak már nem pénz, de cselekedet vagy pedig hatalom kell. Tetteikben s alkotásaikban akarják magukat érezni. Ilyenek az ifjúság vezérei, az osztályharc bajnokai. A hatalom mámora aztán sok sebet ejt lelkükön.

A szeretetteljes típus a gyógyítani kívánó szeretet típusa. Ezen a területen különb a nő, mint a férfi. Egy német író találóan mondja: «Thüringiai Erzsébet kedvesebb nekem, mint az angliai Erzsébet. Másoknak élni s a szegényeknek kenyeret adni az igazi boldogság».

Az etikai entuziasztáknál az erkölcsi tisztaság helyezkedik el a középpontban. Érzik bűnösségüket és értéktelenségüket; önfegyelemmel és aszkézissel törekszenek nagy céljuk felé. A világot jóságra szeretnék kényszeríteni.

A misztikus típus transzcendens vagy immanens. Amaz Spranger szerint elveszti érzékét a realitás iránt s a végtelen egység után vágyik, emez pedig áhitatos szeretettel

ölel át mindent a világban úgy, mint az életben, mert mindenben az istenség eláradását érzi. A transzcendens misztikust ijesztő szeretetlenség jellemzi. Istent keresi, de Isten elrejtőzik előle. Könnyen jut el az önistenítéshez s a fokozott szexualitáshoz.

Íme 1 Csakugyan akként van tehát, amint már említettem, hogy ahány szerző, annyiféle típuselosztás.

Az bizonyos, hogy az öröklés, a környező természet és kultúra, a történeti múlt, az emberek a maguk sajátos értékeivel, főleg vallás erkölcsi értékeivel, a foglalkozás, az életmód mind-mind különböző típusok tényezője. Kétségtelen, hogy a fiúk között sokféle típusra találunk. Van olyan, aki játékra, tornára, sportra van beállítva s akinek a szellemi munka nem igen van ínyére. Viszont van olyan, akinek kín a testgyakorlás s minden idejét elméjének és szívének gazdagítására, kedélyének nemesítésére szeretné fordítani. Van humanista- és van realistatípus. Amaz a történelmet, az irodalmat s a nyelveket tanulja nagy kedvvel és eredménnyel, emez pedig a természet-tudományokban s a matematikában mélyed el gyönyörűséggel. Van, akinek a felfogása gyors, de sekélyes és olyan, aki nehézkesebb, de aztán a mélyreható. Van különböző emlékező és képzelő típus. Van komoly és vidám, visszahúzó és szereplésre vágyó, ragaszkodó és emberkerülő, szelíd és vad, gyenge és erős, befogadó és alkotó, meg gondolt és impulzív, megnyugvó és lázongó, önző és áldozatos, istenes és földi hajlamú fiú. Más a falusi és más a városi típus. Más a gyárban dolgozó ifjómunkás, más az iparostanonc, más a kereskedő, más az iskolátjáró ifjú tipikus jellege. Mindez kétségtelen. A nevelőnek tehát, aki nem akar hiába fáradni, aki nem kíván feleslegesen sokat fáradni, aki nem akar vaktában cselekedni, ezekkel a csoportokkal, ezekkel a típusokkal számolnia kell. Azt azonban nem szabad elfelejteni, hogy ezek az osztályok elvonások eredményei, hogy a típusok között kínai fal

sincs, hogy ugyanabban az egyénben több típus vonásai különböző fokban egyesülnek, s hogy az elnevezés az uralkodó sajátságot akarja hangsúlyozni.

Az említett gráci pedagógusok nemcsak a fiúkkal anketeztek, hanem 36 leánygimnazistával is, akinek életkora a 13—18. év közé esett. Ugyanazokat a kérdéseket kapták, mint a fiúk. Itt is három fejlődési fokozatra találtak. A 13—14. év a viszonylagosan nyugodt fejlődés kora, a kételyek nélküli idő. A leányok nézetei ezen a fokon a felnőttek befolyása alatt állanak. Sokra becsülik magukat, érdeklődésük központja az iskola, barátnőiket vagy barátjaikat könnyen változtatják, hőseik kiválasztásában az iskola vagy az olvasmány az irányadó, fantáziájuk élénk, lelkesedésük nagy.

A második fejlődési fok a 15 éveseké. Ezek érzelmi életük behatása alatt ingadozók, ide-odahajlók. Főleg belső világukkal foglalkoznak s a környezet csupán annyiban érdekli őket, amennyiben belső jelenségeikkel összefüggésben van. Nézeteik homályosak, vallási felfogásuk bizonytalan, világos, nyugodt ítélőképességük nincs, saját érdeküket nem ismerik, a házasság nem kell nekik, a legjobban jövőjük iránt érdeklődnek, határozott terveik nincsenek. A barátkozás nem igen gyakori náluk, saját személyes életükre korlátozódnak.

A harmadik fok a 16—18 éveseké. Ezek már nyugodtabbak, nézeteik érettebbek, realisabbak s érdeklődési körük növekvő. A felnőttekkel nincsenek egy véleményen s a saját útjaikon járnak. Hivatás mellett döntenek és nem idegenkednek a házasságtól. Értékelik a vallást. Az iskola már nem a központja érdeklődésüknek. Cselekedeteiket inkább a megfontolás irányítja és nem az érzés. Főleg öregebb barátokkal barátkoznak, ami haladottabb szellemi fejlettségüknek tulajdonítható.

Igen érdekesen és találóan mutat rá Else Croner (*Die Psyche der weiblichen Jugend*, 1928.) a fiatal leány

főtípusaira. Ezek: az anyatípus, az erotikus, a romantikus, a gyakorlati s az értelmi típus.

Az anyatípusban a leánylélek ősösztone, az élet alapiránya oly erősen jelentkezik, hogy ezek már mint gyermekek anyák. A bábuzás, később a kis testvérek gondozása boldogítja őket. Van olyan bábuzás, amelynél a játék az anya és gyermeke között folyik le s van olyan, ahol a leányka a bábuval iskolát játszik. Amaz a jövődöbéli anyaságra utal, emez pedig a késöbbi nevelónői vagy tanítónői hivatásra. Idegenkednek az elvont tudományoktól, konkrétak és életük egyetlen, sajátos értéke a gyermeki élet felé való fordulás. A szociális nőiskola felel meg nekik a legjobban. A magasabb leányintézetekben nem fényes tanulók, bár kötelességtudók. Passzívok és receptíve viselkednek itt. Tanárnóik közül azokat szeretik különösen, akik anyai tulajdonságokkal megáldottak. Elöb a gyermek iránt érdeklödnek s csak aztán a férfit után. Ennek a típusnak megfelelője a fiúk között nincs. A 16 éves fiúk között apai hajlamú nem akad. Nevelóni és szociális munkára termettek s ezekben a hivatásukban jobban kedvelik a kis gyermeket, mint a nagyobbat. Inkább nevelnek, mint oktatnak. Anyaságuk nem pótlása a testi anyaságnak, hanem egyenrangú azzal. Az anyai ösztön nem egy a fizikai anyasággal, mert meglelhető annál is, aki sohasem lesz anya. Viszont lehet valakinek hat gyermeke és lelkének anyai jellege még sincs. Az anyai adomány korán jelentkezik és ki nem vész a szívből soha. Az a leány, akiben nincs semmi anyai, semmi szociális, önzése miatt nem teljes értékű. Ezzel szemben a szociális típus minden emberéletet rokonának tart, mindegyik szent előtte.

Az erotikus típushoz tartozóknál korán ébred az érzékiség és döntővé lesz egész szellemi életükre. Olykor az olvasmányok s az érintkezés hatása alatt rendkívül erőssé fokozódik bennük ez az ösztön. Serdülésük sok veszélyt

rejt magában. Azt akarják, hogy a másik nem vegye őket észre. A kacérkodás a legizgatóbb játékuk. Minden mozgásukkal, minden szavukkal, minden ruhadarabjukkal tetszeni, hatni kívánnak. Annyira nem képesek uralkodni magukon, hogy még tanáraikhoz is erotikával közelednek. Ez az erotika nem az érett nő erotikája, hanem az az időelőtti erotika, amely a még meg nem erősödött akaratra igen sok veszélyt hozhat. Jelentékeny számuk korán elesik. Jelszavuk az önkiélés. Kiabálnak a gyermek után, de a legritkább esetben akad közöttük olyan, akiben anyai vonás lelhető. A gyermekkel fékezhetetlen érzékiségüket és önzésüket szépítik. A férfi felé nem az erkölcs hajtja őket, hanem az élvezetvágy. Nem a gyermek a céljuk, hanem az «én», az önkiélés. Odaadásra hajlamuk nincs. A tiszta fiatal leány ébredő szerelme inkább lelki, mint érzéki s a fordított sorrend a leánylélek romlásának a szomorú jele. Az erotikus típusúakban Éva rejlik és nem a Madonna.

A romantikus típus illúziókból él és érzékeny nagyon. Ezek nem lángolnak, mint a többi leány, hanem istenítenek, valamely férfit istenítenek érzéki színezet nélkül. Odaadják magukat gyermekként neki. Szeretnek mindent, ami az övé s teljesen meghódolnak akarata előtt; ám ahogy észreveszik, hogy ez a férfi szentségtelen érzékiséggel közeledik feléjük, elfordulnak tőle, akaratuk föl-ébred s kapcsolatuk végkép megszakad. Nemcsak férfi tündökölhét előttük földfeletti fényességben, de nő is. Átalakítják a világot, mielőtt fölfedezték volna. Az iskolában azt szeretik, ami a képzeletet foglalkoztatja: a távot, az idegent, az exotikust. Vágyaik netovábbja az utazás. A fiúk között is van romantikus típus, de ezen gyakran átizzik az erotika, a leányoknál azonban van csak romantikus típus, amely kizárja az erotikát. Ennek a típusnak mellékhatása a művésznőtípus.

A gyakorlati leánytípus a romantikusnak éles ellen-

téte. Lélektanilag ennek a megvilágítása a legnehezebb, mert sem naplót, sem költeményt, sem önvallomást nem ír. Szeme nem ragyog, nyelve nem színes, túlzás nincs benne, fiatal és mégis kifogástalan. Az életet úgy nézi, ahogy van, szállongó vágyak és eszmények nélkül. Az érzelmi élet tévútjait nem ismeri. A serdülő kor veszélyeinek ez van a legkevésbé kitéve. Az iskolában sem kedvenc tárgya, sem kedvenc tanára nincs, ám azért eredménnyel tanul. A szerelem szó sok neki és helyette inkább hajlandóságot mond. Életében, amely tollrajzhoz és nem színes olajfestményhez hasonló, sem forrpon, sem fagypon nem található. A külső behatásokra nehezen felel, nem könnyen befolyásolható. Míg más leány csak kényszerből választja a kereskedőpályát, ez a típus örömmel. Neki nem szükséges az irodámbanétel előtt ideálokat eltemetni. A belső élet nála nem ütközik össze a hivatással. Hűsége oly biztos, mint gazdasági érzéke. A költészet pocsékolás szerinte. Mások felett keményen ítél.

Az értelmi típushoz azok a leányok tartoznak, akik a felsőbb leányiskolákban a tudományok elsajátítására vannak beállítva; akik szívesen gondolkodnak, tünődnek, bírálják; akikben nagy az érdeklődés a pszichológia, a filozófia iránt; akik a jelenségek okait és összefüggését kívánják megismerni. Az iskolákban ezek a tanár büszkeségei, akik legyőzik az érvényesülni akaró hangulatokat és érzelmeket. Műveltség és tudás az ékességeik. Ezekből kerülnek ki a nők szellemi vezetői s a nőtudósok. Veszedelemük az, hogy korai intellektualitásuk könnyen jellemük kárára lehet, erkölcsi elmélyülésüket és finom érzésüket gátolhatja meg.

A fiú- és leánytípusok áttekintése arról győz meg bennünket, hogy a két nem fejlődésében rokonvonások, a típusokban megfelelőések találhatók. Kezdetben úgy a fiúk, mint a leányok másoknak, főleg a környezetnek a befolyása alatt állanak, ideáljaikat az iskolának vagy

az olvasmányoknak köszönik. Később szervezeti átalakulásukkal kapcsolatban lelki életükben is nagy változások állanak be. Maguk felé fordulnak, a maguk vágyai, gondolatai szerint kívánnak cselekedni, de még nincs határozott, világos tervük, céljuk, álláspontjuk; nincs kiforrott élet- és világnézetük. Mások nyomában már nem akarnak járni, maguk azonban még nem képesek ingadozás, bizonytalanság nélkül útjaikat kijelölni. Forrásban van egész benső világuk. A 18. év felé aztán komolyabbá válnak, az élet realitásai alapján törekszenek jövő pályájukat kijelölni s észreveszik, hogy azok az értékek, amelyekről serdülésük meggondolatlanságában, kábitó hevületeiben elfordultak, óriási beccsel bírnak az egyének s a közösségek szempontjából egyaránt.

Visszahúzódo és előtérbe igyekvő, komoly és vidám, esztétikai rajongó, szeretettel teli, etikai entuziaszta, misztikus típus nem csupán a fiúk között akad, hanem a leányok között is s viszont nemcsak leány van olyan, aki elmerül a testiségben, aki romantikus, gyakorlati vagy értelmi irányú, hanem fiú is. Ez mind kétségtelen, ám a férfi s női lélek sajátos valami s közöttük mélyreható különbségekre bukkanunk.

A leány hamarabb fejlődik, mint a fiú, de korábban is áll meg fejlődésében, mint emez. A női lélek inkább szubjektív, mint tárgyilagos, kevésbé tudja a dolgokat magától elvonatkoztatni, mint a férfi. A nő világa főleg az érzelmi élet, a férfié a gondolat. A nő különösen arra ügyel, mi szép, mi rút, mi illő, mi illetlen, a férfi arra, mi helyes, mi helytelen, mi jogos, mi jogtalan. Amannak a belső világában elsősorban az esztétikai értékelés, emezében a logikai és etikai játszik nagy szerepet. A férfi fogalmat alkot ott, ahol a nő megelégszik a szemlélettel. A férfi azt keresi, ami összekötő, ami egyetemes a dolgokban, a jelenségekben, a nő azt, ami individuális, ami elválaszt. A bölcsélet története nőkről nem emlékezik meg, a peda-

gógia története azonban igen. A leánynál a passzív akarat-erő ötlík szemünkbe, a fiúnál az aktív. Amaz azt kérdi: Mi történik velem, mit rejt a sors méhében számomra, miképpen alakul jövőm? Emez az iránt érdeklődik: Mit csináljak majd, hogy alapozom meg hivatásom, minő sikerekre számíthatnak törekvéseim, tetteim? A fiú szembeszáll a nehézségekkel, átvágja magát azokon, a leány alkalmazkodik, megadja magát. A férfi I. Klug szerint azt kiáltja: «Her zu mir!» A nő: «Hin zu dir!» A férfi, akinek asszonyt, gyermeket kell eltartania, önző, nem egyszer kemény és brutális. Büszke, nagyravágyó, hódításra, uralkodásra sóvárgó. Ura lehet a rögnök, a tengernök: felfedezővé, hódítóvá, védelmezővé, hőssé, hitvallóvá, mártírrá, jó királlyá, dicső császárrá válhat, de ugyanő kéjenccé, durva egoistává, zsarnokká, átkozott kizsákmányolóvá, megvetett szélhámossá, aljas Don Jounná süllyedhet. A nő érzés- és akaratvilága odaadásra, mások gondozására van teremtve. Lány, jó, részvétellel teli, segítségre kész, könyörületes és áldozatos. Odaadása nemcsak a férfiről s a gyermekre vonatkozhatik, hanem Istenre s a támogatásra, istápolásra szoruló embertársakra is. Az a fő, hogy szolgálni akarása méltó tárgyat válasszon magának, hogy altruizmusa erkölcsi alapon nyugodjék, mert e nélkül nem fogja megválogatni, hogy kit és mit tüntessen ki odaadásával. A férfinak a nővel ellentétben önuralomra, szelidülésre van okvetlen szüksége, hogy bele tudja magát képzelni mások lelki világába s hogy necsak a saját érdekeit lássa, hanem a másokéit is. Teljessé, eszményivé csupán akkor lesz, ha helyet ad belső világában bizonyos női tulajdonságoknak is: a részvétlennek, türelemnek, megértésnek. Krisztusban nemcsak férfias vonások voltak; nemcsak bátornak, következetesnek, kitartónak, rendíthetetlennek és elszántnak mutatkozott, hanem amellest szelidnek, jóságosnak, tűrőnek és megadónak is, amelyek már mind női sajátságok.

A «renaissance varázslója», Lionardo da Vinci azért nem tudta sokáig a Cenacolon a milánói S. Maria delle Grazie dominikánus kolostor ebédlőjében Jézus képét megfeszíteni, mert nem talált olyan férfiarcot, amely mindkétféle tulajdonság visszaadására alkalmas lett volna. Végre is úgy segített magán, hogy egy nőt festett le s ennek a vonásait férfiasította.

A leány s a fiú lelkének különbségeit vizsgálva, rá kell mutatnunk arra is, hogy a nőnek társaság kell, ahol kibeszélheti magát, ahol könnyíthet belső feszültségén. A magányt nem bírja. Női remetek nem igen voltak. A nő élményei mélyebbek, tartósabbak. Ami a fiúnál epizód, az a leánynál végzetszerű lehet. A leány félénk, védelemre szorul, ösnémet szokás, említi L. Bopp, hogy a templombamenetel alkalmával a fiúk az apa után mennek, a leányok a mama előtt. Végül megállapíthatjuk még azt is, hogy a nőnek a lényegéhez tartozik a vallásosság. Ahogy Michelangelo Istene a Capella Sistinában megteremtette a nőt, az rögtön imádságba kezdett. Ádám tudatra eszmélésekor nem tette ezt.

Mindezt nem fölösleges figyelmükbe ajánlani az oktatóknak és nevelőknek.

Aki egyformán kezelné az introvertált és extrovertált típust, a szemlélődőt s az aktívát, az erőszakost s az engedékenyt, azt, akinek élete kiszámíthatatlan összevisszaság és azt, akinek cselekedeteiben bizonyos irány észlelhető, az explozívat és nyugodtat, a tanulékonyt és nehezen taníthatót, a meggondolatlant, a szelest s a megfontolás alapján döntőt, az idegest, a degeneráltat s az épet, a falusit, és a városit, a kicsit s a nagyot, a szemérmest s a lendületeset, a búskomort s a vidámat, a testiségben felolvadót s az idealizmustól hevítettet, a humanistát és realistát, a gyors és lassú felfogásút, a ragaszkodót és elhúzódot, a megnyugvót s a lázongót, az önzőt s az áldozatot, a kegyest s az Istentől elrugaszkodottat, a

vizuális, akusztikus s a motorius típust, a képzelgőt s az értelem befolyása alatt állót, a serdülő leányt s a serdülő fiút, az anyatípusú leányt s az erotikust, mondom, ha valaki mindezeket egyformán kezelné, helyesen aligha cselekednék.

A lelkek kertésze, a lelkek alakítója és irányítója sikerre csupán abban az esetben számíthat, ha egyénileg nevel, ha a gyermekek és ifjak belső világának csodálatos gazdagságához és sokféleségéhez alkalmazkodik, ha az egyéniséghez alkalmazkodik. Ennek az egyéniségnek a megközelítéséhez, feltárásához, megértéséhez segíti a pedagógust a típusok pszichológiája. A nevelési ideál mindenkre nézve ugyanaz: a gazdaglelkű, erkölcsös, harmonikus személyiség, aki készséggel, csüggedés és meg-ingás nélkül állítja erőit családja, faja, nemzete, egyháza és az emberiség buzgó és áldozatos szolgálatába, ennek az eszménynek a megvalósítani akarása azonban már különböző adottságokhoz, különböző testi, értelmi és erkölcsi sajátságokhoz, képességekhez, hajlamokhoz van kötve s éppen ezért ezek a különböző feltételek különböző eljárásokat és módszereket igényelnek.

XIV.

Az ifjúkor jelentősége és értéke.

Shakespeare egyik öreg alakja, amint azt a *Scientia amabilis* elején már említettem, úgy nyilatkozik, hogy azt szeretné, ha semmi életkor sem volna a 10. s a 23. év között, vagy pedig, hogy a fiatal emberek átaludnák ezt az egész időt, mert verekedéssel, lopással, erkölcstelenséggel és az öregekre nézve undorral van tele. Már Horatius is rámutatott arra, hogy az ifjak viaszként hajlíthatók a bűnre, makacsok az intelmekkel szemben, mit sem törődnek a haszonnal, pazarlók, fennhézók, szen-

vedélyesek és állhatatlanok. Stanley Hall hiúknak mondja őket, mint a pávákat, makacsoknak, mint a szamarakat, fékteleneknek, mint a csikókat, ingerlékenyeknek, mint a leányokat. Az amerikai pedagógusok, akiknek véleményével W. de Witt Hyde ismertette meg a világot, húsztulajdonságot állapítottak meg a fiúkban.

Mi is úgy látjuk, hogy a lustaság, végletekbe esés, önzés, forradalmiság, hiúság, makacsság, féktelenség, ingerlékenység, pazarlás, fennhéjzás, vallási és erkölcsi szkepszis, hagyományellenesség, negativizmus, tekintélymegvetés, gyűlölködés, nemi eltévelyedés, korhelykedés nem szórványos jelenségek az ifjúság körében. Az Üdvözítő valóban nem reájok, hanem a kisdedekre mondta, hogy övék a mennyország s a nagyravágyó, vetelkedő apostolok elé sem őket állította oda mintaképül, hanem a gyermekeket.

Legyen azonban bárhogy is, az ifjúkor az ember életéből ki nem vágható, mert a fejlődésnek ezt a fokát maga a teremő Isten állította be és nem is volna jó kihagyni, mert ez a vajúdásnak, a kialakulásnak, a tisztulásnak, az érésnek nélkülözhetetlen ideje. A mi sorsunk nem a Pallas Athénéé, aki apja fejéből teljesen készen, tökéletesen felszerelten ugrott ki; nekünk természeti gyarlóságainkból, hibáinkból, bűneinkből elbukások, bűnhődések, szenvedések, olykor nagy megpróbáltatások árán kell az élet komoly és szent feladataira alkalmassá alakulnunk.

Az említett amerikai pedagógusok az ifjúság érintett hibáit nem veszik tragikusan. Azt mondják, hogy mindegyikben lappang valami örvendetes, biztató mozzanat. Társadalmunkban hány és hány olyan hivatás van, amelyek piszkossá, mocskossá teszik az embert. Ezeket nem nélkülözhetjük. Az a fiú tehát, aki nem nézi folyton aggdó gonddal, nem sározza-, nem szennyezi-e be magát, nem szakítja-e el ruháját, inkább lesz alkalmas ezekre a foglalkozásokra, mint az, aki állandóan a tisztaságán

jártatja az eszét. A falánk hasznosabbnak bizonyul majd az emberi közösségre, mint a válogató, a gyöngé emésztésű. Az inni szerető jó pajtássá válik, a lusta nem gyötri agyon magát, hanem növekedését istápolja. Stevensonra hallgat, aki azt hirdette: It is certainly beyond doubt that people should be a good deal idle in youth. A fiatal-ságnak lustának kell lenni bizonyos fokig. Ha egy ifjú sohasem volt pazarló, férfikorában zsugorivá torzul. A félnkség életbiztosítás, az önfenntartás ösztönének megnyilvánulása. A primitív népek hőroszai, istenei notó-rius hazugok. Példa rá Jákob és Odysseus. Amelyik fiú, írják az ameriaiak, az élet nehézségét, rútságát, hátrányát a maga javára sohasem szépítette, az ostoba, unalmas és képzeletnélküli emberré lesz. A ragadoskezűnek érzeke van a hasznos dolgok iránt; a halogató arról tesz tanú-bizonyságot, hogy szabadságra vágyik; a rendetlen öko-nómiával él; a közönséges nem képmutató, hanem őszinte és természetes, az udvariatlan is ilyen; a vetelkedő előre-törő; az áruló új barátság bizalmas viszonya után sóvárgó; az elbizakodott erőit, képességeit érzi; a kicsapongóban a fajfenntartás hatalmas, szenvedelmes vágya jelentkezik; a bosszúálló nem tűri, hogy bántásák, meggondolás nélkül legázolják; a kíméletlen azt jelzi, hogy erőssé kíván lenni és nem nézi folyton, vájjon szavai, tettei bántanak-e mást; az önző végül öntudatlanul is azt az érzését árulja el, hogy nagyértékű közhasznú tevékenységet gyenge egyén nem végezhet, az egyén pedig önzés nélkül erőssé bajosan válhat. (The Quest of the Best. 1913.)

Az amerikai erkölcsi utilitarizmus eme tételeinek egyike-másika nemcsak a keresztény morállal ellenkezik, hanem a tisztultabb laikus erkölcsiséggel is; ám az két-ségtelen, hogy a fiúk természeti rosszaságából jó is sar-jadhat; az ügyes, okos nevelés s a kedvező körülmények az értéktelen vonásokból is értékeseket alakíthatnak.

Az ifjúság visszatetsző sajátosságai tehát nem teljes-

séggel rosszak, ezek miatt ennélfogva nem volna indokolt az ifjúkornak életünkben való kiküszöbölése. A must erjedése se valami vonzó, rokonszenves jelenség, közélébe se tanácsos menni, ám mégis be kell következnie, mert így válik ki belőle a növényi nyálka, a gumi, a borkő, a fehémnye és nem egy ásványi anyag, mert csupán ekképpen jutunk a színes, ízes, zamatos, cseppfolyós aranyhoz, a kedvderítő, bizonyos körülmények között gyógyító hatású, igazi érett borhoz. Meg szokták ugyan olykor tenni, hogy a musttal teli hordót elássák a földbe, hogy levegő ne jusson hozzá, hogy ne erjedjen, ám ez az ital, ha édes is marad, nem valódi bor.

A gyermek egy nagyon melegszívű író jellemzése szerint az élet ózona, harangzúgás a nagyváros zajában, nap-sugár az őszi ködben, melegség a tél fagyában. Valóban így van, de bármennyire kedves, drága is nekünk, bármennyire is szeretjük, mindvégig gyermek nem maradhat, üveg alatt nem konzerválhatjuk, férfivá kell lennie, ez pedig ugrással el nem érhető, mert a természet ilyet nem ismer. Átmenetre, a fejlődés átmenetére van tehát szüksége és ez lesz az ifjúkor. Az angolok igen szeretik mondogatni: *the child is father of the mán* — a gyermek a férfi atyja, de még találóbban hangoztathatnák: *the young mán is father of the mán* — az ifjú a férfi atyja, hiszen ehhez közelebb áll az ifjú, mint a gyermek. A napokban olvastam egy angol írónőnél: *In the teens a mán is made or marred. It is the foundation period of his life.* (Ursula Bloom. Daily Mail. 1931 jan. 2.) A 13. és 20. év között alakul a férfi vagy ugyanakkor sérül meg. Ez az idő életének alapvető kora. A Szentatya is azt írja az ifjúság keresztény neveléséről szóló enciklikájában: «Az ifjúkor a növekedés legkényesebb, legdöntőbb kora».

A legdöntőbb, mert ekkor érik a gyermek férfivá, nővé; érettnek lenni pedig Shakespeare találó megjegyzése szerint minden.

Az érés nemcsak testi, hanem szellemi is: értelmi, erkölcsi és vallási.

A testi érés azt jelenti, hogy az ifjú fizikuma felnő, kiépül teljesen; érzékszervei hiánytalanul alkalmassá válnak a külső és belső ingerek felfogására; idegrendszere, izomzata megerősödik, begyakorlódik és ekként képessé lesz az élethivatás feladatainak elvégzésére, minden más erőfeszítésnek a sikeres befejezésére. A testnek edzettnek, kevés igényűnek, rugalmasnak, ellenállónak, kitartónak kell lennie, mert a lélek eszköze; engedelmes eszközzé pedig csupán akkor válik, ha erős, ha az említett sajátosságokkal rendelkezik. Rousseunak igaza volt, amikor azt tanította, hogy az erős test készséges szolgája, a gyenge pedig könyörtelen zsarnoka a léleknek.

Az ifjúkor azonban nem csupán fiziológiai átmenet a gyermek és az érettség között, hanem szellemi is. A férfi és nő szilárd szellemi alkata a fejletlenségből ekkor születik meg. Ekkor válik világossá, hogy az egyéni értékek kisszerű világa mellett van egy másik is: az egyetemes, a feltétlen értékeké, amelyeknek mennél tökéletesebb és mélyebb megismerésére, mennél forróbb szeretetére és mennél odaadóbb, áldozatosabb szolgálatára vagyunk mindenkoron kötelezve.

Értelmileg érett az lesz, aki nem képzeletével nézi a világot, hanem az okviszonyokat kereső, a logika szabályai szerint ítélő és következtető értelemmel, amely fogalmiában a dolgok állandó, lényeges tulajdonságait fogja fel, rendezi a létezőket, áttekinti azokat, eredetükig és céljukig jut el és környezete világnézetét meggyőződésből teszi a magáévá. Az alakul értelmileg igazán éretté, aki, bár ismeri Fr. Bacon nevezetes szavait: *Scientiaet potentia humana in idem coincidunt*, a tudománynak óriási jelentősége van a gyakorlati élet szempontjából, de érzi azt is, hogy tárgyilagossá ismereteket abban az esetben szerzünk, ha az igazságokat ennenmagunkért szeretjük és kutatjuk.

Az ifjúkornak meg kell érlelnie az érzelmi és akarat ténnyeket is. Az érzelmi érettség kilép az önzés szűk látóköréből, már nemcsak magamagához ragaszkodik, nemcsak a maga javát érzi, hanem a közösségeket: a családot, a hazáét, az egyházét s az emberiségét is. A gyermek még rabja érzelmeinek, ezek árjában sodródik tova, az érett ifjú ellenben ítélkezik felettük, majd enged nekik, majd pedig szembeszall velük. Érzelemlilága erkölcsi életének fontos tényezőjévé válik és egész határozottsággal érzi, hogy cselekedeteink döntő irányítója nem lehet az élvezet, a gyönyör, hanem a kötelesség, amelyet teljesítenünk kell, bármennyire kellemetlen, bármennyire fáradtságos és kínos is az. Az akarat érettségét a szilárd elvek s az emelkedett indítókok árulják el. Aki olyan, mint a széltől hányt-vetett hópehely, s a változó behatások kapcsán szürendő elhatározásai kiszámíthatatlanok; akit törekvéseiben nem az emberiség örök értékei, szent ideáljai hevítenek, hanem a legalsó ösztönök, az még messze esik nagyon akarata érettségétől. Amily mértékben kívánkozik ki az ifjú szülei, nevelői gyámságából; amily mértékben sóvárog önálló élet után, olyan mértékben van szüksége cselekedeteiben biztos és kétségtelen elvekre, tisztult és nemes motívumokra, mert egyre fokozottabb és fokozottabb mérvben maga lesz viselkedéséért, sorsáért, jövőjéért felelős. A vallási érettséget az a körülmény fogja jelezni, hogy már nem azért hisz, mert otthon is, az iskolában is így tanítják, hanem azért, mert szíve kívánja, esze parancsolja, mert az a meggyőződése, hogy az egyén s a közösség élete, az emberiség múltja, jelene és jövője az Istenben való hitet múlhatatlanul szükségessé teszi.

A minden szempontból, testileg, értelmileg, erkölcsileg és vallásilag megérett személy lesz aztán méltó arra, hogy a szüleitől kapott életfáklyát tovább adja. L. Bopp bölcse írja: «Csak az méltó az apaságra, akire a feleség és

gyermek tisztelettel, bizalommal tekinthetnek fel s akinek jelleme amazok szilárd támasza lehet; anyaságra pedig csupán az a nő hivatott, akinek lelkét Isten nyugodttá, mélyé, önzetlenné tette».

Íme, folytatja, az emberi élet harmadik évhete (14—21) a nagy teremtő hét, amikor az ifjúi törekvések káoszából a valláserkölcsei személyiség kozmosza alakul ki. Teljes erővel gyullad ki az értelem fénye; észrevesszük a szellemi égboltozatot fejünk felett, amelynek más a törvénye, mint a testé; a száraz elválk a víztől; szilárd elvek születnek, amelyek a szenvedélyek viharában támasztékként szolgálnak; felragyognak előttünk az ideál csillagai; termékenyek leszünk jócselekedetekben és kigyúrni igyekszünk magunkból magunkat az Isten képére és hasonlatosságára. Célunk a végtelenben van; folyton tökéletesebbé kell válnunk s ezért örökké fiatalok és nővők maradunk. Isten az igazság, az igazságért tehát mindig küzdeni tartozunk. Isten a hatalom, az ember tehát ura legyen a természeti környezetnek és belső világának. Isten a végtelen jóság és szépség, ennenmagunkból és az emberiségből tehát a szeretet műalkotását, s az Isten szíve szerinti társaságot kell előteremtenünk. Fenséges, nehéz feladatunktól nem szabad megriadnunk, mert ismerjük az utat, az igazságot s az életet. Krisztust, az «áviþp xeXetoþ»-t, a tökéletes embert, akit utánozhat mindenki, aki nem nyom el egy értékes egyéni sajátosságot sem s aki mindenkit egy soha eléggé nem csodálható hatalmas közösségbe egyesít.

A harmadik évhetet s általában az ifjúkort tehát lekicsinyelni, jelentőségét kétségbevonni nem lehet. Nagy dolgokról, nagy javakról van ekkor szó, a világ legkülönb értékének, az emberi léleknek kialakulásáról, megtisztulásáról, megerősödéséről, megéréséről.

Igaz, hogy az ifjúkorhoz, az ifjúsághoz sok gyengeség, sok gyarlóság, sok hiba, sok bűn tapad. Igaz, hogy a fiatal-

ság formátlansága, ingatagsága, határozatlansága, felsége, külön utakon járása nem valami kedvderítő látvány a korosabbakra nézve. Való, hogy a korszellem eltévelyedéseivel szemben, a negativizmussal, a pesszimizmussal, a nyugtalansággal, az élvezetvágygal, a jellemnélküliséggel szemben s bizonyos patológikus egyének esztelenségével szemben is nagyon érzékeny, de nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek a visszataszító vonások nem kizárólagosak benne, hogy már szent Ágoston észrevette az ifjú botlások mögött az idealizmust, az értékes erőket, amelyeknek helyes irányítása nagyszerű dolgok létrehozatalához vezet. Látnunk kell a XVI. századbeli pedagógussal, Bonifációval a fiatalok arcának rózsás szépségét, tekintetének nyíltságát, a nemes szemérmét, mely homlokukon trónol; szívük egyenességét, őszinteségét, vidámságát, tréfára és játékra való hajlandóságukat, amely a szülők és nevelők felüdülésének forrása. Látnunk kell elméjük élességét, szívük bátorságát. Mennyit képesek az ifjak maguktól vagy kényszerből kiáltani! Mily kemények saját magukkal szemben s mily kemények a felnőttek velük szemben! A férfiak sokszor összeomlanának az alatt, aminek az elviselésére ők még erővel rendelkeznek. Nem ritkán az ifjúság volt a jámborságnak a megmentője és végső menedéke, hangoztatta Bonifacio. (L. Bopp: Katholische Lebenswerte. 1928.)

És nem tévedett. A fiatalság szünet nélküli sóvárgása a jobb, a tökéletesebb, az egész, a teljes után; tüzes lelkesedése és heroikus lendülete, érteni és tudni akarása, egyre tágabb és tágabb körre terjedő szociális érzése, önállóságra és szabadságra törése, kritikai hajlama, bátorsága, erkölcsi rigorizmusa nem semmik, nem elhanyagolható valamik, nem értéktelenségek, hanem az emberi élet fontos és nélkülözhetetlen tényezői. A tudományos kutatásnak merész vállalkozókat, a művészetnek lángelméjű munkásokat, a hazának halhatatlan hősokeket, az

egyháznak tündöklő szenteket sokszor szolgáltatott már az ifjúság. Szent Imre sugárzó alakjának soha el nem halványuló szépsége, soha nem csökkenő értéke mellett az elmúlt esztendőben tett fényes tanúbizonyságot az egész katolikus világ.

Ellentétek, összeütközések a fiatalok s az öregek között mindig voltak és mindig lesznek. Ez természetes valami. A fő az, hogy az öregek megértők, türelmesek, az ifjak pedig okosak legyenek. Nagy baj volna, ha a társadalmak csak fiatalokból vagy csupán öregekből állnának. Amazokból hiányzanék a higgadság, a megfontoltság, a körültekintés, az élettapasztalat, az óvatosság, a jövőbelátás; emezekben pedig hiába keresnénk lendületet, tüzet, szüntelen előretörést, frissességet. A kívánatos fejlődés a két tényező helyes egymásra hatásából áll elő. Az élemedettek ismerjék meg az ifjúság lelkét a maga egészében, erényeiben éppúgy, mint hibáiban; segítsék azt bajában, küszködéseiben, kételyeiben, nemes ambícióiban; a fiatalok pedig becsüeljék meg a deresfejük évtizedek szenvedéseiből, megpróbáltatásaiból és tapasztalataiból kivirágzott bölcsességét. A fiatal magyarságnak, amelyről ma sokat írnak és beszélnek, csak abban az esetben fog sikerülni szerencsétlen népünk és országunk jövő sorsát biztosítani, ha nem csupán pozitív, mély, egyetemes és aktív lesz, hanem egyszersmind a meggyötrött öregeket sem fogja őszinte becsüléséből és tiszteletéből kirekeszteni. (Fiatal Magyarság. 1930.)

XV.

Az ifjúkori fejlődés rendellenességei.

Az ifjú fejlődése nem halad mindig a rendes pályán, hanem olykor kisiklásokat, zavarokat, rendellenességeket mutat. Ezeknek a rendellenességeknek a körülhatárolása nem könnyű feladat, hiszen a serdülés maga betegség és

ebben a betegségben sokszor bajos megjelölni, mi a normális és mi az abnormális.

Kétségtelen rendellenesség az infantilizmus, amikor a gyermek lelki világa megmarad az ifjúkorban is, amikor a serdülőt csupán az évek száma mutatja, de nem a szellemi élet. Ha az ifjú könnyen befolyásolható és az önállóságra való törekvésnek semmi nyoma benne; ha folyton másokat utánoz, mint a gyermek s a szabad kezdeményezést nem ismeri; ha akként kezelteti magát, mint tehetetlensége éveiben, amikor minden szükségletéről mások gondoskodtak; ha bírálat nélkül fogadja el mindazt, amit közölnek vele; ha még most is inkább a képzelete dolgozik, mint az esze; ha magamagát gondolja annak a pontnak, ami körül minden forog s akinek a szolgálatára van az egész környezet; aki boldogtalan, ha valami nem a kedve szerint történik, infantilizmusban szenved. Az ilyen serdülő nem képes a viszonyokhoz alkalmazkodni, nem tud környezetébe beleilleszkedni és éppen ezért elkóborol hazulról, olykor gonosztevővé válik. Bopp helyesen látja, hogy ebben szerepe van az öröklésnek, de szerepe lehet a helytelen nevelésnek is, az elkényeztetésnek éppenúgy, mint a kíméletlen kezelésnek. Ha a szeretet ében túlzásba menő szülő elhárít gyermeke útjából minden akadályt, levesz válláról minden terhet; ha lesi minden vágyát, minden gondolatát, hogy teljesíthesse; óvja mindentől, ami a legcsekélyebb módon is kellemetlen lehetne reá nézve; ha a gyermekkirálynak nem okos kialakítására, de esztelen kiszolgálására és babusgatására van az egész otthon berendezve, akkor nem csoda, ha valami csalódás, valami kedvezőtlen változás, valami kielégítetlenség nagy keserűséget támaszt szívében és menekülésre készíti.

Ugyanide vezethet a szeretetnélküli, brutális bánásmód is. Az az ifjú, aki nem lát odahaza mást, mint összeráncolt homlokokat, dühös tekintetet; nem hall egyebet.

mint szidalmakat és korholást; nem érez mást, mint ütleget és büntetést, az érthető módon fordul el a szülői háztól, érthető módon silányul rosszra, hiszen folyton azt hallotta, hogy nincs benne semmi jó, a maga egészében kivetnivaló, semmirevaló. Az engesztelhetetlen dacosság átka feszül belső világában és szembehelyezkedik a családdal, a közösségekkel. Különösen könnyen következik pedig be ez akkor, ha az esetleges öröklött hajlamot s a helytelen nevelés hatását a társadalomellenes környezet még támogatja.

Hibája az ifjú fejlődésének, ha megreked a pubertásában, ha nem érik meg, hanem a serdülés jellegzetes vonásai megmaradnak a férfikorra is. A *Scientia amabilis* bőszes tájékoztatást nyújtott a serdülő sajátosságairól s különösen arra mutatott rá, hogy elégedetlen minden-
nel, lázong minden ellen, gyűlöli az előírásokat, a megkötöttséget, függetlenségre és szabadságra tör, negativista, fáradhatatlan tagadója mindannak, amit állítanak előtte, rombolni és nem alkotni kíván, túlteng a kritizálásban, kedveli a gyors változásokat; azt hiszi, hogy mindenki tévedhet, csupán ő nem; ellensége a tekintélynek; szigorú, könyörtelen erkölcsbíró s olyan dolgokat kifogásol másokban, amelyek benne fokozott mértékben megtalálhatók. Ezeket a vonásokat a megérés rendszeren eltünteteti vagy legalább is tompítja; ám megesk, hogy ez az érettség nem következik be és a férfi lelkének is tulajdonságai lesznek. Ami azonban a serdülőnél természetes jelenség, forrás és vajúdas, nála már hiba, zavar, meglepő nívót-lanság, hátramaradás, mert tőle azt várnák az emberek, hogy a tisztességes, becsületes törekvésekkel szemben megértést tanúsítson, azoknak támogatására álljon; hogy a tekintély s az előírás nélkülözhetetlenségét a társas életben belássa; hogy inkább alkosson, mint romboljon; hogy a kritika túlzásainak veszedelmességét a maga szempont-jából is észrevegye, mert aki ítél, az megítéltetik; hogy az

emberi tévedhetés, botolhatás ősi tételét tudja és magára is alkalmazza; ismerje azt a kétségtelen igazságot, hogy kapkodással, egyszerre százfelé fogással, kitartáshiánnyal komoly és valóban értékes eredményeket elérni nem lehet.

Kisiklást jelent az ifjú fejlődésének rendes útjából a perverzitás, egyneműek egymás iránti szexuális vonzalma, az onánia, a vallási aggodalmaskodás, az idegesség, ideggyöngeség, a hisztéria, a hipochondria, a pszichopatikus kisebbsértékűség s a lelki betegségek egész sora.

A sokat emlegetett L. Bopp testi és lelki okokra vezeti vissza a vallási aggodalmaskodást, a lelkiismereti skrupulózitást. A szívbjaj, az erős asztma, a gyomorbetegség stb. aggodalmakat kelt bennünk s ha ezt a vallásos ember nem tudja, kényes lelkiismeretével szorongását hajlandó vallásétkölcsei okokra visszavezetni s azt hiszi, hogy cselekedetei, érzés- és gondolatvilága miatt kell Istentől rettegnie. Aztán az érésben levő ifjúra sok feladat elvégzése, sok munka vár, az ideggyöngeség beállása nem ritka jelenség nála s ez is aggódóvá teszi. A bűnösség tudatát azonban könnyen felkeltheti elméjében a kicsinylő és állandóan korholó, szigorú nevelés is, amely megérteni semmit sem képes, jót nem lát és túlságosan sötét pápaszemmel nézi azokat a jelenségeket, amelyek természet-szerűek, átmenetiek és egyáltalán nem aggasztók. Lehet az is, hogy valamelyik serdülőnek kegyetlen, könyörtelen édesapja volt és a mindenség atyjára, a Teremtőre rávonatkoztatja szülője félelmetességét. Az igazi bűnösség, a nagy önszeretet, a mértéktelen élvezet- és érvényesülési vágy szintén okozhatja a tartós lelkiismereti nyugtalan-ságot és szorongást.

R. Allersnek az a véleménye, hogy a skrupulózusság tulajdonképpen a «gőg maszkja». Egy betege négy templomban gyónt naponként és ahogy mondta, egy pap sem értette meg. Mondhatnak akármit, hangsúlyozta, mégis nekem van igazam. Az ilyen aggályoskodó azt hiszi, hogy

igen finom a lelke, amelyet a helyestől való legkisebb eltérés beszennyez. Akadt olyan, aki vasárnap nem akart édesapjának nevenapjára ajándékot vinni, mert a csomagvívés szolgálai munka, szolgálai munkát pedig az Úr napján nem szabad végezni. Allers nem látott még skrupulózust, aki ne mindig magával foglalkozott volna s akit az emberszeretet parancsának esetleges lanyha teljesítése tett volna aggályoskodóvá. (Das Werden dér sittlichen Person. 1930.)

Fejlődési rendellenesség az idegesség s az ideggyöngeség. Az idegesek a külső és belső ingereket állandóan erősebbeknek fogják fel, mint az egészségesek, képesek már azokat az ingereket is észrevenni, amelyekről az ép ember még nem tud. Az idegrendszernek ezt a sajátosságát örökölhethjük és éppen ezért feltalálható a zsenge gyermeknél is, felöltlővé azonban különösen a serdülés idején lesz.

A serdülésben gyorsan fejük, gyorsan nő a test s ez a gyors növés próbára teszi az idegeket. Válság áll be a lelki életben is. A gyermekkor boldogító hite helyébe beköszönt a kételkedés, az engedelmesség helyébe a lázadó szembeszállás, a szabadságvágy, mások követése helyébe az önállóság időelőtti, kihívó igénylése s feltűnik belső világában egy új, hatalmas érzés, a nemi vágyakozás, amely forradalmat okoz kedélyvilágában és más szemmel nézeti vele a környezetet, mint ahogy eddig tette. Összeütközésbe kerül a serdülő az otthonnal, az iskolával, a társadalommal, maga-magával, s ez a sok küzdelem, ez a sok viszály érthető módon viseli meg idegrendszerét. Hozzájárul aztán mindehhez még az, hogy a gyermekkor gondtalan napjai elmúltak és számos érfélemben levő fiatalnál beköszöntenek az élet komor gondjai, a kenyérkereset, a megélhetés keserőségei. Vegyük ezekhez még az esetleges elégtelen táplálkozást, a kimerítő munkát, a kevés pihenést, az iskolai élet aggodalmai, a nikotin és alkohol

élvezetét, a nemi eltévelyedéseket, akkor megértjük, miért felöltő az idegesség a serdülőknél.

Ingerlékenyek, változó hangulatúak. Az ideges ifjú könnyen sír és könnyen újjong. Most lehangolt, rövid idő múlva pedig az egekig csapong túláradó lelkesülése. Képzete tevékeny, gondolkodása gyors. Az idegesek között nem ritka a jó deák, bár figyelőképességük normálisnak egyáltalán nem mondható. A kellő üdülés, a sok levegő, az okos önlegyőzés, nem csupán eszüknek, de kedélyéletüknek is gondozása, nemi vágyaik szemmeltartása s a bensőséges vallásosság az idegesség orvossága.

Az ideggyöngeségben, a neuraszténiában az előbb említett ideges vonások: a túlzott ingerlékenység s a gyors hangulatváltozás szintén feltalálhatók, de ezekhez hozzájárul még a kedélyi levertség, a gyors elfáradás és kimerültség, amelyek tartósabbak maradnak s az aggodalomra való hajlam. Fejfájás, rossz alvás, éjjeli felriadás, neuralgia, emésztési zavar, verejtékezés, rendetlen szívverés sok szenvedést okoznak a gyenge idegzetűeknek. Nagyon érzik a légköri s a klimatikus változásokat, a szelet, a légnyomás módosulását, a belső szervi ingereket. A szívverés, a vérkeringés, az emésztés az ép embereknek pusztán akkor jut tudomásukra, ha valami bajuk van, a neuraszténikus azonban máskor is észleli azokat. Azt hiszi, hogy beteg, kiszínezi a következményeket, aggodalma megnő s ez az aggodalom aztán ideges szívdobogást, rendetlen érverést és tagreszketést szül. A könnyű elfáradás mellett olykor fokozott szellemi munkaképesség, fokozott tettvágy jellemzi. Benyomásai a kellő figyelem hiánya miatt nem elég élénkek, emlékezete olykor felmondja a szolgálatot, fáradtsága kiterjed néha az izmokra is és sem állni, sem járni nem képes. Könnyen szuggerálják mások és könnyen szuggerálja maga-magát. A gyenge idegzetű gyermek nem tud nyugodtan ülni, nem tud tartósan figyelni. Arca és keze a legkisebb

izgalomra is megrezen. Finom érzőképpessége miatt nem szereti a lármás, kiabálás játékot. Aggódó. Iskolai kötelességeit pontosan végzi s oktatóit félve tiszteli.

Gátja a neuraszténia kifejlődésének a helyes munka-beosztás, a kellő táplálék, a megfelelő pihenés és üdülés, az elegendő mozgás, a tiszta fantázia, az önuralom, a valódi istenhit, amely szembeszáll a szenvedélyekkel és orvossága minden szenvedésnek. A már meglevő ideggyengeséget a teljes nyugalom, az okos idegerősítő kúrák s a beteg túlzott figyelmének önönmagáról való elterelése gyógyítja.

R. Allersnek az a véleménye, hogy az idegbetegségek a bukott emberi természetben gyökeredznek. A teremtmény szembehelyezkedik természetes végességével, tehetetlenségével. Többet akar, mint amennyire képesítve van. A neurosist az óhajtott hatalom s a tényleges hatalom közötti feszültség szüli. A neurotikus nagyravágyó, hatalomra törő, gögös és aggódó. Nem hajlandó belleilleszkedni a lét adott és változhatatlan körülményeibe; nem hajlandó beismerni végességét és gyarlóságát, hanem «alta petit», ((coelum ipsum petit», s innen ered aggodalma is, mert sejti, hogy a fensőbbeséges erőkkal szemben nem lesz képes érvényesülni. Sokat szenved, sokszor csalódik. Menekül a valóság elől és csak magát látja. Mintha tükröt tartana arca elé. Erre mered tekintete és nem látja a világot. Allers szerint mindenki beleeshet ebbe a betegségbe, de végzetszerűen senki sincs reá ítélve. Teljesen csupán az ment tőle, akinek élete az ember feladatainak igazi, odaadó szolgálatában telik el. Csak a szent van a neurosison túl. Lelki egészség, mondja, csak a szent élet talaján nőhet.

A kitűnő írónak mindenesetre igazsága van abban, hogy helyzetünk, gyengeségünk, rendeltetésünk félreismerése, ambícióink szertelensége, hatalmi telhetetlenségünk okozhat idegbetegséget, ám nem látszik valószínűnek, hogy ez az egyedüli ok. Az öröklött ideggyöngeség,

a túlfeszített munka, a hajsolt élet, a különféle mérgek időelőtti és okatlan élvezete szintén kifejlesztheti a neurosist.

Zavaró mozzanat az ifjúság fejlődésében a hisztéria s a hypochondria.

A hisztéria a kedélyélet rendellenességeire visszavezethető betegség, amelynek testi alapjául az agykéreg abnormalis ingerlékenységét veszik fel. Főleg a nőknél fordul elő. Jelentkezik már a gyermeknél is, de leggyakrabban a 12—14. év között és pedig kétharmadrészben a leányoknál. Testi jelei bizonyos izmok megbénulása a látó- és beszélszervben; izomgörcsök, különösen a serdülés idején; érzéketlenség a bőrön; fejfájás, reszketés, nehéz légzés, hányás, ájuláshoz hasonló alvás. A legtöbb hisztéria öröklött. Előidézésükben nagy szerepük van a nevelési hibáknak, a rettegésnek s a félelemnek. «Wir dürfen es hier nicht übergehen, dass in der Schule leider nur zu oft mit der Angst, dieser schlechtesten aller Erzieherinnen operiert wird.» (Roloff.) A rettetés s a testi büntetés végzetes lehet itt.

A szellemi erők kifejtése a hisztérikusoknál olykor korai; <taltklug>-ok, emlékezetük néha kitűnő; a zene, nyelvek és a matematika iránt nem egyszer nagy a tehetség bennük, de nincs kitartásuk, figyelni huzamosan nem képesek; szórakozottak, benyomásaik nem világosak, a valóságot s a látszatot könnyen Összetévesztik, ám képzelőerejük sokszor erős; költőkké, írókká válnak. Gyorsan és látszólag indokolatlanul változik hangulatuk. A dühkitörést, a haragot, a világfájdalmat, az aggodalmat meglepetésszerűen követi náluk a részvét, az életigenlés s az ujjongás. önuralmuk mindig kevés. Az önzés és az önfeláldozás ellentétes érzései küzdenek bennük, de mások szolgálatában is inkább a maguk érdekét keresik. Nem a pénz a fő reájuk nézve, hanem a megcsodáltatás, a figyelem-, meglepetéskeltés. Hatásra vágnak minden áron. Hogy

magukra tereljék a világ szemét, becsstelen eszköztől sem riadnak vissza. Betegesen hazugok. A hisztérikus epidémiát okozhat az egész osztályban.

Az orvoslás erősítse az idegeket, emelje ki a beteget környezetéből, kerülje a szigorú büntetést, s ügyeljen az olvasmányokra s a szórakozásokra. Szembe kell szállani a szenzációhajhászással és el kell vonni a hisztérikust a világ szeme elől.

A hipochondria a helytelen önészlelés, a lehangoltság beteges állapota. Kitörésre segítheti a serdülés, az állandósult gyomor- és szívbaj, az unalom, a képzelt betegekkel való érintkezés, népszerű orvosi könyvek olvasgatása, nem egyszer a neuraszténia. Tünetei nem, kor, foglalkozás, műveltség szerint mások és mások. A beteg képzelete sötétben fest. Ha pattanás van a nyelvén, rákra gyanakszik, köpetében tuberkulotikus nyomokat sejt; ha fejnymása van, azt hiszi, hogy kezdődő agylágyulásban szenved. «Kranksein ist ihm Beruf» — írja találóan J. Hoffmann. (Handbuch der Jugendkunde u. Jugend-erziehung. 1922.) Tele van aggodalmakkal és görcsök kínozzák. A hipochondriában szenvedő gyermek félénk, bújik az emberek elől s a legkisebb sérülésre nagy kiabálást csap. Ingerlékeny, fejfájásról, szomjúságról, étvágytalanságról panaszkodik. Könnyen gondol a halálra. Néha könyörtelen egoistává válik. Ha a gyermekkorban jelentkező hipochondria két évnél tovább tart, gyógyíthatatlan, a serdülés idején beálló azonban gyakran eltűnik.

A nevelő nyerje meg a beteg bizalmát, oszlassa el aggodalmait és keltsen bátorságot szívében. Ne nagyon hallgassa meg minden panaszát, óvja a szellemi túlterhelhetéstől, terelje el figyelmét, képzeletét magáról és az orvost is igénybe véve erősítse testét üdüléssel, sporttal, kúrákkal.

A pszichopatikus kisebbség még nem lelki betegség, de már nem egészség. Jellemzője az ájulásra, szédü-

lésre, görcsökre, mindenféle szexuális kisiklásokra való hajlam s a tehetségek diszharmóniája. A pszichopatikusok bizonyos irányban, a zene, matematika, nyelvek iránt meglepő tehetséget árulnak el, de más iránt nem. Most túlteng bennük az érzelmi és ösztönélet, majd pedig észemberek. Gúnyosak és szeretettel teliek, hűségesek és önzők, dacosak, majd engedelmesek, semmivel sem törődők, majd lelkesedők, kíméletlenek és szelídek, energikusak, majd lágyak, ma kétségbeesők, holnap reménykedők — írja J. Hoffmann. Akaratuk általában gyenge, ösztöni életüknek nincs gátja erkölcsi jellemükben, önérzetük túlzott, mások jogairól nem igen vesznek tudomást. Gyakran hazugok és csalók.

A nevelésnek különösen arra kell törekednie, hogy a kártékony, az izgató benyomásokat elhárítsa s az akaratot edzze. Mivel a pszichopatikusok könnyen süllyednek világfájdalomba, kétségbeesésbe, s mivel antiszociális törekvések jelentkeznek bennük, a vallásnak és kegyelmi eszközeinek nélkülözhetetlen szerep jut itt, mert az Istenben való hit fölé emel a földi szenvedéseknek és gátat vet a ragadozó és ártó szándékok elé.

A lelki betegségek közül főleg a mánia, a melancholia, a dementia praecox s az epilepsia zavarja meg súlyosabban az ifjú fejlődésének rendes lefolyását.

A mániákus főjellemvonása a pszichomotorikus izgatottság, az állandó nyugtalanság, a fokozott mozgási kényszer. Öröm uralkodik belső világában, folyton fecseg, mindenki beszédébe belebeszél. Beszédje azonban olykor lárma és ordítás. Tele van tettvággyal, de hiányzik a szilárd cél, ami felé törekednék. A neuraszténikussal szemben mintha sohasem fáradna el. Nagy az önérzete, tehetségesnek véli magát és azt kívánja, hogy környezete ezt elismerje. Nem egyszer nagyzási hóbort vesz erőt a mániákuson. Álma zavart, szexuális izgatottsága fokozott, szellemi tevékenysége élénk. Pocsékolja a pénzt, hajlamos

a korhelyeskedésre, mások gyöttrésére s a világba, meg-gondolatlanul házasodik. A betegség gyógyítható, hanem csupán valami gyógyintézetben és nem az iskolában. Betegnek nem éri magát s ezért a nevelő kívánságainak nem engedelmeskedik.

A melancholikus a mániákus ellentéte. Emez csupa öröm, amaz csupa szomorúság, túlzott, tartós, beteges érzékenység. A mániákus többre becsüli magát, mint amennyit tényleg ér, a melancholikus pedig kevesebbre. A mániákust fékezni, emezt azonban bátorítani kell. A melancholikusnak minden benyomás fájdalmat okoz, még a vigasztaló szó is. Örömrre képtelen. Képzetlefolyása lassú, fantáziája fáradt, asszociációi meg-megakadnak, emlékképei nehezen merülnek fel a tudatban. Nem tud határozni, olykor öltözködni sem. Gátolva van érzelem-világában is. Panaszkodik, hogy nem képes szeretni, imádkozni, reménykedni. A melancholikus gyermek nehezen felel, nehezen beszél. Nem játszik, hanem a zúgba húzódik, mert minden mozgás kín neki. Aggódó. Riasztó illúziói és hallucinációi vannak. Baja okát néha saját lelkében keresi és szemrehányásokat zúdít magára. Az öngyilkosság állandó veszedelme fenyegeti. A betegség lehet öröklött vagy szerzett. Kitörésre segíti a serdülés, a kicsapongás s a súlyos szenvedések után jelentkező testi gyengeség. Előállhat akkor is, ha egy gyermeket a szülők olyan iskolába erőszakolnak, ahol gyengébb tehetsége miatt nem tud eredményt elérni s emiatt otthon is, az iskolában is csupán korholást, feddést, szidalmakat hall. A meg nem értő, igazságtalan eljárás nagy veszedelmek forrása itt is.

Gyógyítani úgy lehet, hogy meg kell győzni a beteget tökéletlensége tudatának jogosulatlanságáról és arról, hogy a sorcsapások súlya alatt összeroskadni nem szabad, hanem erőinket megfeszítve, Istenben bízva és reménykedve kell továbbküzdenünk.

A dementia praecox, az ifjúkori téboly fölismerése még az orvos részéről is bajos, mert a pubertás általános vonásai vezetik be s mert bizonyos rokonsaj átságokat mutat a hisztériával s a neuraszténiával. Most az értelem gyengülése, majd pedig az értelmi és érzelmi élet rendes viszonyának a megzavarása jellemzi. A beteg gondolkodása ugrásszerű, ítélete gyenge, összefüggő tartalmat nem tud visszaadni, az új tapasztalatokat s a környezetet nem képes helyesen értékelni. Akarata is hibás. Nem kívánja helyét változtatni, nem mer enni, befolyásolható. Nem érzi a foglalkozás szükségességét, képtelen arra, hogy olyan feladatot végezzen, amit eddig nem gyakorolt be. Jelleme is megromlik. Az ifjúkori tébolyt mirigyváladékmérgezésre vezetik vissza. Az egészségesek ezt legyűrik, a gyengék azonban nem. A 12—20. év között gyakran lép fel. Sokat ígérő fiatalok teljesen megtorpannak, nem fejlődnek, sőt a hülyeségig hanyatlanak alá.

Igen kellemetlen betegsége a gyermek- és ifjúkornak az epilepszia. Rendszeren a 15. év után jelentkezik, de előbb is előfordul. Görcsökben, tudatzavarokban nyilvánul meg. Nem annyira szellemi, mint inkább testi tünetek jellemzik. Ha rájön a betegre a baj, arca eltorzul, keze ökölbeszorul, nyelve a két fogsor közé kerül, száját véres hab borítja, szemei megüvegesednek. A kitérés után mély álomba merül. Ha magához tér, semmire sem emlékszik. Lelki életében tompává, szórakozottá, figyelmetlenné és feledékennyé válik. Képzettársulása lassú, fantáziája elszegényedik, érdeklődési köre összehúzózik, sokszor teljes dementia és elhülyülés a vég. Hangulata komor, külsőleg ugyan jámbor, de belsejében perbeszáll Istennel, hogy nem szabadítja meg fájdalmától. Durva szüleivel szemben is, haragszik rájuk, mert nem képesek rajta segíteni. Nagy keserűség tölti be belső világát, visszahúzózik társaitól, hiszen sohasem tudja, mikor tör ki a baj rajta. Az epileptikus gyermekek

az iskolában egy ideig boldogulnak, sőt bizonyos irányban tehetséget is mutatnak, ám rövidesen előrehalad az értelem gyengülése s az erkölcsi szétesés. Lehet a betegség öröklött vagy szerzett. Okozhatják a szülők bűnei, a masturbatio, a különféle növényi mérgek élvezete, koponyasérülés, kanyaró, vörheny, erős fej beütés s a szülői házban és az iskolában érvényesülő helytelen, ijesztgető nevelés. A gyógyulásra kevés a kilátás.

Fejtegetéseim végén emlékszem meg a legszomorúbb jelenségről, a deáköngyilkosságról.

A. Eulenburg Poroszországra vonatkozólag 1215 esetet vett számba 1883-tól 1905-ig s azt találta, hogy a magasabb iskolák 15 éven felüli növendékei között négyszer annyi volt az öngyilkos, mint a 15 éven aluliak között, hogy az öngyilkosok száma a korról nő s hogy a leányoknál ritkább, mint a fiúknál.

Oroszországban 1909-ben valóságos deáköngyilkossági epidémia dühöngött a felsőbb intézetekben. Háromszor annyi lett öngyilkos, mint Poroszországban.

Vájjon mi lehet annak az oka, hogy olykor az ifjú, sőt már a gyermek is értéktelennek találja életét és eldobja azt?

A tudománynak eddig teljes világosságot még nem sikerült erre a lesújtó tényre vetni.

Feuchtinger (Wie entstehen Schülerselbstmorde? 1928.) azt vallja, hogy nem az öröklés, nem a pszichopatikus kisebbsértékűség az oka a tanulók öngyilkosságának, hanem a szülői nevelés téves fogásai. Elvonják a gyermektől a mozgásszabadságot, minden lépésére ügyelnek, meggátolják lelki világában az önállóság és önbizalom kialakulását. Prédikációk, fenyegetések, ütlegek kísérik egész fiatal korát s ezek termelik ki benne a halál gondolatával foglalkozó élethangulatot. A szülők nem ápolják néha sarjadékaikban kellőleg a kedélyt. Azt is állítja Feuchtinger, hogy az életérzelem a nemi érettségben fokozottabb

és ez gátja az öngyilkosságnak. A fajfenntartási ösztön jelentkezése előtt könnyebb az élet elvetése, mint utána.

Abban igaza van Feuchtingernek, hogy a helytelen nevelés súlyos következményekkel járhat, ám téved, amikor azt hirdeti, hogy a 15. év előtt könnyebb az öngyilkosság, mint utána. A statisztikai adatok éppen az ellenkezőt mutatják.

A pszichoanalitikusok közül némelyek azt állítják, hogy a fiatalság öngyilkossága az onánia s a homoszexualitás elleni küzdelemmel függ össze, mások azt írják: «Das Leben gibt nur jener auf, der Liebe zu erhoffen aufgeben musste». (Sadger.) Freud maga úgy véli, hogy általában csak az öli meg magát, aki mást kívánna megölni s akit egy másik halottnak szeretne látni.

A pánszexualista pszichoanalitikusok magyarázata a-priorikus, igazolhatónak nem tekinthető. Sem az öngyilkosok naplói, sem mások megfigyelései nem bizonyítják állításuk helyességét. Nemcsak az onanisták, a homoszexuálisok, a szerelmükben vagy szeretetükben csalódottak és a gyűlölködők lehetnek áldozatai az öngyilkosságnak, hanem mások is. (Zeitschrift für Psychoanalytische Pädagogik. 1929.)

Az azonban kétségtelen, hogy az veti el életét, aki nem képes magát elviselni úgy, ahogy van s aki a világot nem tudja úgy elszenvedni, ahogy van. Kétségtelen, hogy a lelki zavarok mellett a tudattalan tényezőknek, a pubertásnak és a külső körülményeknek van nagy szerepük a deáköngyilkosságok létrejöttében.

A serdülés fáradttá, lehangoltá teszi az ifjút, akinek igen fáj, ha olyan cselekedetekért korholják meg, amikért nem is igen tehet. Szenvedélyei könnyen elhatalmasodnak rajta és meggondolatlan elhatározások felé sodorják. Rajong a szabadság után s ha megkapja, úgy él, hogy egy-kettőre belecsömörlik kedvteléseibe, ha pedig nem

kapja meg, akkor lázong, harcrakél és mindkét esetben közeláll lelkéhez az élet elvetésének hangulata, önérzete túlzott megbecsültetésre sóvárog s ha nem teljesül óhaja, elkeseredik. Vallási érzése főleg az olvasmányok, rossz barátok és látványosságok hatása alatt meginog és ekként belső küzdelmeiben nincs támasztéka. Eulenburg öngyilkos tanulóinak egyharmada azért ölte meg magát, mert félt a büntetéstől az iskolai helytelen magaviselet és eredménytelenség miatt, egynyolcada pedig azért, mert nem megfelelő olvasmányokat olvasott. A serdülő akarat ugyanis még nem kész, még nem szilárd, hanem pszichikai infekcióra, szuggerálásra, utánzásra hajlamos. Mussolini megtiltotta, hogy a sajtó az öngyilkosságokról írjon és azóta Itáliában ritkább az öngyilkos.

Az is nagyon valószínű, hogy az öngyilkos ifjú szörnyű tettével szüleit kívánja büntetni. Emlékszik arra jól, hogy amikor kicsi volt és betegségbe esett, mennyire meg voltak rémülve körülötte, mennyire gondozták, mennyire ápolták, hogy talpra álljon. Mindezekből látta, minő nagy kincse ő édesapjának, anyjának és amikor összeütközésbe kerül velük, úgy kívánja őket meggyötörni, hogy kioltja életét. Olyanféle eset ez is, mint amint Allers említ. Egy gyermek csupasz kézzel görgetett egy nagy hólabdát. Egy korosabb úr ismerőse ezt látva, azt mondta neki: Te, lefagy a kezed! A fiú azt válaszolta: Úgy kell apának, miért nem vett jó meleg kesztyűt!

Vádolják az iskolát, hogy az okozza a tanulók öngyilkosságát. Akik ezzel a kérdéssel az irodalomban foglalkoztak, legnagyobb részt igaztalanok tartják a vádat. Vétkes lehet, mondják, egy-egy iskolába nem való tanár, de nem az intézmény. Ennek mai szerkezete legfeljebb az összeütközéseket fokozza, de nem oka az öngyilkosságnak. Akad azonban olyan író is, aki azt hirdeti, hogy ha a tanár urak szeretetreméltóbbak lettek volna és job-

ban megértették volna a gyermek lelkét, annyi deák-öngyilkosság miatt nem kellene panaszt emelnünk.

Akadály a élet önkéntes elvetésének a test és lélek megedzése, minden puhaságtól való mentesítése, a kötelességérzet megerősítése, remény- és szeretetkeltés a könnyen csüggedő, a magát könnyen elhagyottnak érző szívben, a következményektől való aggodalom felkeltése s az istenhit elmélyítése.

Plutarchos érdekes esetet beszél el a milétoszi szüzek öngyilkosságáról. Egy időben ezek nagyon vágytak a halál után és hiábavalónak bizonyultak a szülők és rokonok könnyei, kérései, a leányok kijátszva a legéberebb ellenőrzést is, felakasztották magukat. A járványt sehogy sem lehetett megszüntetni. Végre aztán egy okos ember azt indítványozta, mondják ki törvényben, hogy a felakasztottak holttestét meztelenül körülhurcolják a piacon. Indítványát elfogadták, a törvény meglett és a baj megszűnt.

Az emberi élet bizony igen csekély részletében gondtalan és nehézség nélküli. Militatio est vita hominis super terram. Katonáskodás a sorsunk már az iskolában is. Küszködések és szenvedések nélkül nincs emberi élet a földön. Ezekről tehát megriadni, kijelölt helyünket gyáván feladni nem szabad. Isten erőnkön felülit nem kíván tőlünk s ha olykor-olykor meg is látogat bennünket, a költővel kell vigasztalódnunk, aki azt énekelte: «Ha éj van is, egyszer csak megvirrad, hadd zúgjon, majd eláll a fergeteg!»

»

Íme, az ifjúkor, az ifjúság a maga teljes valóságában! Nem zavartalan látvány, de nem is kétségbeejtő. Olyan, mint a teremtett dolgok mindegyike. Nem abszolút jó, de nem is abszolút rossz, hanem a kettőnek, a jónak és rossznak a vegyülete. Gyöngeség és erő, visszataszító és

örvendetes, bűn és erény, mélység és magasság, csüggesztő és biztató egyesülnek benne. A fontos az, hogy akik nevelésével és oktatásával foglalkoznak, megértsék, türelemmel, szeretettel és okossággal vezessék: proficere sapientia et aetate apud Deum et apud homines, a testi és lelki érettség felé. Amelyik ifjú ezt az érettséget eléri, annak nincs komoly oka a csüggedésre, a reménytelenségre, annak a számára a legkomorabb, legsúlyosabb idők is sok kielégülést, sok és értékes sikert tartogatnak.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Bevezetés	3
I. A test, az érzéklés s az emlékezet fejlődése.....	7
II. A képzelet, figyelem, értelem kialakulása.....	10
III. Az érzelmi élet	18
IV. Ösztön és akarás	28
V. Játék, torna, sport és barangolás	34
VI. Ifjúsági olvasmányok és irodalmi próbálkozások.....	42
VII. Az ifjúság s a közösségek	52
VIII. Az ifjúság és a munka	67
IX. A pályaválasztás	76
X. Az ifjúság erkölcsi fejlődése	88
XI. Az ifjúság és a nemi élet	98
XII. Az ifjúság vallási fejlődése	118
XIII. Fiú- és leánytípusok.....	139
XIV, Az ifjúkor jelentősége és értéke	154
XV. Az ifjúkori fejlődés rendellenességei	162